

Confessio

A tartalomból:

TÉMA: A társadalmat mozgató- és egyensúlyban tartó erők

Steinbach József: Szemlélet-váltás és cselekvés

Duráczyk Bálint: A bizalom fontossága a társadalom számára

*Mi kell ahhoz, hogy kiegyensúlyozott társadalomban éljünk,
és Ön mit tud tenni ezért?* – akik válaszolnak: Buda Imre,
Fenyves Péter, Jakab-Köves Gyopárka, Karasszon István,
Szekeresné Borbély Beáta

Arday Géza: Vajay Szabolcs és Domahidy András életútja

Orosz Károly – Grescho József: Adalékok a vecsési zsidóság
történetéhez

Máté-Tóth András: Protestáns identitás a plurális
Magyarországon

2014

2

KIADJA A MAGYARORSZÁGI
REFORMÁTUS EGYHÁZ

Confessio

A Magyarországi Református Egyház Figyelője

Harmincyolcadik évfolyam 2014/2

Felelős szerkesztő: CSOMA ÁRON

Kiadja és terjeszti
a Magyarországi Református Egyház
Kálvin János Kiadója

Szerkesztőség:
Budapest XIV., Abonyi u. 21.
Pf. 5., 1440 – Telefon: 343-7870
E-mail: confessio@reformatus.hu

Kiadóhivatal:
Budapest XI., Bocskai út 35.
Pf. 416. 1519 – Telefon: 386-8267, -77
Telefax: 466-9392
e-mail: kalvin_kiado@kalvinkiado.hu
honlap: www.kalvinkiado.hu

Nyomdai előkészítés: Spák Zsuzsa
Nyomás és kötés: HVG Press Kft.
Felelős vezető: Erényi Ágnes

ISSN 0133 8889

Előfizethető a kiadóhivatalban,
vagy átutalással a Református Kálvin Kiadó
11711034-20856731 számlájára.
Előfizetési díj egy évre 5200 Ft,
egy szám ára 1300 Ft

Előfizetési díja nyugati terjesztésben
befizethető a fenti forintszámlára.

Megjelenik negyedévenként

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

CSOMÓS JÓZSEF
a szerkesztőbizottság elnöke
GALSI ÁRPÁD felelős kiadó

ALBERT GÁBOR
ALBERT ZSUZSA
BOD PÉTER ÁKOS
BÖLCSKEI GUSZTÁV
DOBOS LÁSZLÓ (Pozsony)
HEGYI-FÜSTÖS ISTVÁN
HUSZÁR PÁL
KÁNYÁDI SÁNDOR (Kolozsvár)
KULIN FERENC
STEINBACH JÓZSEF
TÓTH KÁROLY
TÓTH-MÁTHÉ MIKLÓS

SZERKESZTŐSÉG

GALSI ÁRPÁD
CSOMA ÁRON
REGIUS JUDIT szerkesztőségi titkár

A Confessio egyes számainak megjelenési ideje:
1. szám: március 20; 2. szám: június 20;
3. szám: szeptember 20; 4. szám: december 20.

Ára: 1300 Ft

TARTALOMJEGYZÉK

MEDITÁCIÓ

Köntös László: Milyen a világ? 3

TÉMA: A társadalmat mozgató- és egyensúlyban tartó erők

Steinbach József: Szemlélet-váltás és cselekvés 6

Duráczy Bálint: A bizalom fontossága a társadalom számára 9

Körkérdés: Mi kell ahhoz, hogy kiegyensúlyozott társadalomban éljünk, és Ön mi tud tenni ezért?

Karasszon István: A kiegyensúlyozott társadalomról 16

Szekeresné Dr. Borbély Beáta: Mi kell ahhoz, hogy kiegyensúlyozott társadalomban éljünk? 18

Jakab-Köves Gyopárka: Éva, hol vagy? 21

Fenyves Péter: Kiegyensúlyozott egyén és társadalom 24

Buda Imre: Isten országát kereső hívőkre van szükség 26

TANÚSÁG

Arday Géza: Emlékezés két johannita íróra. Vajay Szabolcs és Domahidy András életútja 28

Karasszon István: François Bovon (1938–2013) 34

SZÉPMÍVESSÉG

Füzesi Magda versei: Kagylóének; Vihar után; Sakkvers 36

Tóth-Máthé Miklós: A ló és az ember (elbeszélés) 37

Sebestény-Jáger Orsolya: A magvető (vers) 41

FIGYELŐ

Máté-Tóth András: Protestáns identitás a plurális Magyarországon – Szociológiai és teológiai felvetések 42

Orosz Károly – Grescho József: Adalékok a vecsési zsidóság történetéhez (1840–1944) – Reformátusok is mentették őket 52

Literáty Zoltán: Álom a szabadságról. Ötven éves Martin Luther King híres beszéde 94

Képzőművészet

Békési Sándor: Reneszánsz ember E-húron játszva. Borsos Miklós szobrászművész kiállítása a Biblia Múzeum Kiállítótermében 109

Film

Bagdán Zsuzsanna: Jézus Krisztus és a mozi..... 113

III. Ökogyülekezeti Konferencia – 2014

Szalay László Pál: Mértékletesség – Mennyi mindenre nincs
szükségem? 115

Könyvszemle

Karasszon István: Egy provokatív Jézus-kép. Reza Aslan, A zélóta.

A názáreti Jézus élete és kora 118

Petróczi Éva: „Méltatlan bár...” Móricz Zsigmond: A nyáj és pásztor,
válogatott novellák..... 120

Aniszi Kálmán: Medvigy Endre (szerk.), Meghitt beszélgetések
Nyirő Józseffel..... 122

Petróczi Éva: Rokon álmok álmodója. Áprily Lajos és Reményik Sándor
levelezése 127

Angol nyelvű tartalomjegyzék B/3

E S Z Á M U N K S Z E R Z Ő I :

Aniszi Kálmán író, irodalomtörténész • **Arday Géza** író-irodalomtörténész, vezető kormányhivatalnok • **Bagdán Zsuzsanna** szerkesztő-újságíró, Reformátusok Lapja • **Békési Sándor** teológus, egyetemi docens • **Buda Imre** háziorvos • **Duráczky Bálint** szociológus, egyetemi adjunktus • **Fenyves Péter** közlekedés-építési üzemmérnök, polgármester • **Füzesi Magda** költő, író • **Grescho József** ny. technikus • **Jakab-Köves Gyopárka** író • **Karasszon István** teológus, egyetemi tanár • **Köntös László** lelkipásztor, gyűjteményi igazgató, egyházkerületi főjegyző • **Literáty Zoltán** teológiai egyetemi adjunktus • **Máté-Tóth András** tanszékvezető egyetemi tanár • **Orosz Károly** ny. mérnök-újságíró, helytörténeti kutató • **Petróczi Éva** költő, irodalomtörténész, ny. egyetemi tanár • **Sebestény-Jáger Orsolya** lelkipásztor, középiskolai tanár, költő • **Steinbach József** püspök, teológus • **Szalay László Pál** lelkipásztor, közíró, az MRE Ökogyülekezeti Tanács tagja • **Szekeresnő Borbély Beáta** jogtanácsos, egyházköz-ségi gondnok • **Tóth-Máthé Miklós** író, költő

MEDITÁCIÓ

Milyen a világ?

*„Kegyelem nektek és békesség Istentől, a mi Atyánktól és a mi Urunk Jézus Krisztustól, aki önmagát adta bűneinkért, hogy kiszabadítson minket a jelenlegi gonosz világból Istennek, a mi Atyánknak akarata szerint.”
(Galata 1,3-4)*

Istentiszteleteinken rendszeresen használjuk apostoli köszöntésként a harmadik versszakot, tehát a „kegyelem nektek és békesség” kezdetűt, de a negyediket, amelyik úgy kezdődik, hogy „aki önmagát adta bűneinkért”, inkább csak úrvacsora osztáskor:

Pedig ez a negyedik versszak azt mondja el, hogy miért is kell kegyelem és békesség. Nagyon egyszerűen és tömören: azért, mert a világ gonosz, amelyből ki kell szabadulni. Ezért van az ember kegyelemre szorulva.

Ez az Ige mintha azt sugallná, hogy mi, keresztyének nagyon pesszimisták vagyunk. Nem látunk ebben a világban semmi jót.

Ez az Ige arra mutat rá, hogy a világ gonoszsága és az ember bűnössége között alapvető kapcsolat van. Az utóbbi magyarázza az előbbit. Nem a világ rossz önmagában, hanem az ember világa, az a világ, amelyet az ember hozott létre, s az ember működtet. Nem lehet a világról beszélni anélkül, hogy ne beszéljünk arról az emberről, aki „megteremti” a világot. S ez az ember bűnös. Általában és egyetemesen. Nincs kivétel. És mindenkor. Nem ebben a korszakban vagy abban a korszakban, hanem mindig. A világ, mint olyan, gonosz. A világ a bűnös ember világa.

Ez ma, a mi kultúránkban eléggé tarthatatlan állításnak tűnik. Vagy csak mi, keresztyének lennénk ilyen pesszimisták? A világ tulajdonképpen jó, csak mi, keresztyének nem tudunk örülni?

Fogalmazzunk másként. A Biblia üzenete egyszerűen azt tanítja, hogy az ember erkölcsileg elégtelen lény. Nem tökéletes. Mihez képest nem tökéletes? – Istenhez képest nem tökéletes. Ez a mérce. Nincs más mérce.

Ha van valami, ami a Biblia üzenetéből cáfolhatatlanul igaz, mondhatnám, hogy tapasztalati igazság, akkor az a Bibliának az emberről szóló tanítása. Nagyon egyszerűen, az Ige azt tanítja, hogy az ember tökéletlen lény. Hogy valamiképp képtelen tisztán erkölcsi lényvé válni. Hogy hiába minden fejlődés, a körülmények változása, az emberi tudás gyarapodása, az ember valahogy, a lényegét tekintve nem változik. Valahol mindig megmarad ösztönlénynek, aki tud a jóról, a tökéletesről, a szépről, a helyesről és a helytelenről, az igazról és a hamisról, de valahogy sohasem tud igazán és teljesen igazzá és jóvá válni.

S hogy ez mennyire így van, az mutatja leginkább, hogy az ember képtelen önmaga számára egy tökéletes világot teremteni. Mindig jelen van a rossz. Miért van az, hogy bármilyen körülményeket teremtünk is, a rosszat nem bírjuk kiküszöbölni?

Már hogyan lenne igaza a Bibliának. Az ember tökéletlen lény.

Ma sokan mondják azt, hogy a keresztyénség kora lejárt. E mögött egész egyszerűen az a vélekedés áll, hogy amit a keresztyénség tanít, nem igaz. Pont fordítva, a keresztyénségnek az emberről szóló tanítása igaz. A keresztyénséget éppen az különbözteti meg más vallásoktól, hogy mindenkinél erőteljesebben rámutat az ember elesettségére. Éppenséggel az a szekuláris kultúra, amelyben mi ma élünk, a hamis, mert erről nem vesz tudomást. Ez a szekuláris kultúra hajlamos arra, hogy távolságot teremtsen a világ és az ember között, s a világot tárgyiasítsa, s úgy mutassa be, mint az embertől független körülmények és adottságok világát. Ebből születik az az illúzió, hogy az ember megváltoztatható, amennyiben az embert „körülvevő” világ megjavítható. Mintha bizony létezne önmagában az „embert körülvevő világ” az ember nélkül. A világ az ember világa.

Először is, témává kell tenni magát az embert. Fel kell tenni azt a kérdést, hogy milyen az ember. Figyeljük meg, hogy a mai nyilvánosságban az ember maga nem téma. Szó van a gazdaságról, a pénzügyekről, a politikáról, a hatalmi viszonyokról, de arról, hogy milyen maga az ember, aki a pénzügyeket, a gazdaságot, a politikát csinálja, egy árva szó sincs. Amikor az Ige azt mondja, hogy az ember bűnös, s azt is, hogy a világ a bűnös ember világa, akkor témává teszi magát az embert. Szembesülni kell azzal a ténnyel, hogy milyen az ember. Szembesülni kell azzal a ténnyel, hogy az ember tökéletlen. A mi mai kultúránk legnagyobb ellentmondása, hogy úgy akar jó világot teremteni, hogy közben nem veszi tudomásul, milyen az az ember, aki ezt a jó világot meg akarja teremteni.

Másodszor, nem szabad hazudni. Azt gondolhatnánk, hogy a hazugság csak annyi, hogy nem mondom el az igazat, vagy az igazság helyett valami mást állítok. De hazugságra épülhet egy kultúra is. Nekem meggyőződésem, hogy a mi mai kultúránk egy jelentős áramlata ilyen. Afféle happy kultúra, boldogságkultúra. Ez az eszmeiség azt hazudja, hogy az ember tulajdonképpen jó. Vannak még aprócska hibák, de ezeket ki lehet javítani, főleg a külső körülmények megjobbításával. Hamis emberképen nyugszik, s ezt úgy oldja meg, hogy az ember alapvető tökéletlenségét, esendőségét és nyomorúságát tabu témává teszi. Figyeljük meg, hogy például ma a halál nem téma. Az emberi lét végességét, az emberi lét elesettségét a mai gondolkodás úgy oldja meg, hogy nem vesz róla tudomást. Ehelyett hazudik. El akarja fedni, hogy milyen az ember, s nem akar tudomást venni arról, hogy az ember tökéletlen. Ehelyett azt mondja, hogy vegyél egy jó mobiltelefont, s máris tiéd a végtelen. Ez a kultúra nem foglalkozik az élet és halál nagy kérdéseivel.

S még mielőtt valaki is azt hihetné, hogy ez valamiféle egyházas, papos beszéd, illően egy egyházi folyóirathoz, hadd idézzek valakit. John Keynes, az elméleti közgazdaságtan máig egyik legnagyobb egyénisége ezt mondja: „Megvetettük az eredendő bűn tanának minden formáját... Nem tiszteltük a hagyományos bölcsességet vagy a szokások korlátait.... Világszemléletünk okaként teljesen félreértettük az emberi természetet. Ésszerűnek gondoltuk azt, s felületességhez jutottunk, nemcsak ítéletünkben, hanem érzelmeinkben is. ... Úgy látom magunkat, mint a víz felszínén tüneményes ügyességgel (...) futkározó vizipókokat, anélkül, hogy a mélyben mozgó áramlatokkal és ellenáramlatokkal a legcsekélyebb kapcsolatot is teremtenénk.” Ez a kultúra tehát, mondja Keynes, felszí-

nes kultúra, mert a mélyáramlatokkal, a valódi kérdésekkel nem foglalkozik. Nos, ez a hazugság kultúrája.

Harmadszor, nem szabad megijedni a szembesüléstől. A mi mai kultúránk azért ilyen felszínes, mert azt gondolja, hogyha kiderül az igazság az emberről, ha túl sokat beszélünk az ember nyomorúságáról, bűnös voltáról, erkölcsi elégtelenségéről, akkor ez csak pesszimizmust, borúlátást, depressziót szül. Szóval jobb nem is beszélni efféle témákról. Don't worry, be happy.

De vajon igaz-e ez? Tényleg úgy van, hogy ha szembenézünk az ember alapvető nyomorúságával, akkor abból egyenesen depresszió, búskomorság, kétségbeesés következik, s ezért jobb, ha ilyen kérdésekkel nem is foglalkozunk? Ez hazugság. Nem inkább fordítva van? Nem inkább arról van-e szó, hogy az ember elesettsége fölötti megrendültség nélkül soha nem lehetünk igazán emberek?

Az ember nyomorúságával való szembesülés éppen azért lehetséges a teljes kétségbeesés nélkül, mert éppen Isten jelenvalóságának a fényében válik nyilvánvalóvá a világ gonoszsága és tökéletlensége. A gonosz világból való szabadulás vágya nem a világ utálatából fakad, hanem éppen abból a felismerésből, hogy Istenhez viszonyítva milyen a világ önmagában. A világ gonoszságára való ráébredés éppenséggel nem gyűlöletből fakad, hanem abból az új öntudatból, amely éppen az Istennel való közösségből származik.

De vajon mit jelent a világnak gonosz világgént való felismerése?

Mindenekelőtt azt, hogy a tökéletes világ nem teremthető meg. Ez a bibliai üzenet kíméletlen realizmusa, amelynek semmi köze sincs a fatalizmushoz, a lemondáshoz, hanem leszámolás egyszer s mindenkorra azzal a makacs illúzióval, hogy az ember önmagában képes megteremteni a tökéletes világot. Ezért van szükség szabadulásra a „jelenkori gonosz világból”. A keresztyén üzenet súlyos félreértése származhat abból, ha Jézus Krisztus nem több példaképnél, s az emberi feladat immár csak annyi, hogy őt példaként állítva „meg kell jobbítani” a világot, s az ember feladata úgymond az Isten országának „felépítése” itt, a földön, emberi erőből. Sok bajunk származott már a történelem folyamán abból, amikor különböző hatalmi törekvések önmagukat abszolutizálva, az „Isten országát” akarták felépíteni. Az Isten országa attól Isten országa, hogy az Istené.

A megváltásról szóló üzenet tartalma éppen az, hogy a világ problémája önmagában megoldhatatlan. Ha nem így lenne, ugyan miért lenne szükség szabadulásra? Ám a világ végső sorsát mégsem az ember esendősége határozza meg. Ugyanakkor az ember – egyetemes elesettsége ellenére – mégis részt vehet Istennel a világra vonatkozó üdvösséges akarataiban.

Kegyelem néktek és békesség Istentől, a mi Atyánktól, és a mi Urunk Jézus Krisztustól, aki önmagát adta a mi bűneinkért, hogy kiszabadítson minket a jelenlegi gonosz világból Istennel, a mi Atyánknak akarata szerint. Ővé a dicsőség örökkön örökké. Ámen.

Köntös László

TÉMA: A társadalmat mozgató- és egyensúlyban tartó erők

STEINBACH JÓZSEF
Szemlélet-váltás és cselekvés

Milyen erők mozgadják a társadalmat, a nyugati társadalmakat, Európát, hazánkat? Lehetséges-e társadalmi egyensúly? Beszélhetünk-e fenntartható fejlődésről? Nevén nevezhetjük-e a társadalomban jelen lévő erőket, mint irigységet, gyűlöletet, szeretetet?

Milyen szemléletváltásra van szükség, hogy teológiailag is felvállalható megoldási javaslatokat tudjunk kidolgozni, valamint azok megvalósítását elkezdni egy olyan társadalomban, ahol az individualizmus, az egyén kibontakozásának lehetősége, ugyanakkor az önzés (irigység és gyűlölet) mindent felülír, a szeretet pedig csupán értelmezhetetlenül szép szólammá vált.

Az ember holisztikus szemlélete

kiindulópont, a téma megközelítését illetően. Legyen elsődlegesen az fontos, hogy a *saját zsidó-keresztény kultúránk* mit mond az emberről. Természetesen ezen túl fontos az is, hogy más kultúrák hogyan látják az embert. Nagy kérdés, hogy az előbb említett saját kultúránk mennyiben tehető felelőssé azért a helyzetért, amely a nyugati világban, a témát illetően előállt.

Az ember egységes szemlélete, a *test-lélek-szellem*¹ egymástól elválaszthatatlan valósága, a teremtett világ harmonikus létéhez szükséges szemlélet, mert a bajok forrása mindig az, hogy valamelyik „elemet” kiemeljük a másik rovására. Az ember holisztikus szemléletéhez tartozik az is, hogy az embert mindig környezetével, kapcsolataival és a történetével való *összefüggésben* vizsgáljuk.

Az ember *környezetével* való viszonyában rendkívül fontos a „művelje és őrizze” bibliai parancs,² amely utal egyrészt a fejlődés lehetőségére, arra, hogy az ember, éppen istenképősége által, az Isten képviselője a világban, nyelve, fantáziája, kreativitása van,³ nyitott a környezetére; sőt nemcsak környezete, hanem világa van, és nyitottságában a valóság minden lehetőségét képes megragadni, a nem létezőt is. A művelés azonban magában hordja a tovább-teremtés, világalakító szabadság, uralkodás kísértését, amely a környezetet csupán nyersanyagnak tekinti. Ezt ellensúlyozza, hogy nemcsak művelni, hanem őrizni kell a környeze-

1 A bibliai antropológiában mindez igazából négy kifejezés, szarx, pszüché, szóma, pneuma, melyek egymáshoz való viszonya meghatározó: a lélek csak a testben egzisztálhat, de a lélek az Isten éltető lehelete által éled meg az emberi testben, és a kettő együtt alkotja az ember „alaktestét”, a szómát, amelyről Kosztolányi írja, hogy ez adja minden ember egységiségét.

2 2Mózes 2,15

3 Az ember a nyelvvel a világot a maga alkotta fogalom- és szimbólumrendszer hálójába fogja, birtokolja; azt is, amit éppen most nem lát, vagy amit még soha nem látott, de el tud képzelni – az embert éppen ez sarkallja arra, hogy mindent kipróbáljon, vég nélkül feszegetse a határokat.

tet: használja, de ne felelőtlenül kihasználja azt, hanem vegye észre a fejlődés határait, gátjait, noha maga a fejlődés lehetősége korlátlanak tűnhet.⁴

Az ember *kapcsolataiban bontakozik ki igazán*, akár az „én – te” viszonyban, akár a transzcendens „én – Te” kapcsolatban,⁵ miközben az ember az a lény, aki a centrumát önmagán kívül is tudja helyezni, vagyis van én-tudata, énképe, istenképe.

Történetisége pedig a mítoszok időtlenségén, és az archaikus kor ciklikus történeteszemléletén túl hangsúlyozza az ígéretet, a jövőt, a haladást, a megérkezést, beteljesedést, tradíciót, a múlt örökségét. Ez a történelemszemlélet így identitásképző lesz, el egészen az egyén identitásáig.⁶ A történetiség evilágiság, konkrét-ság, ugyanakkor reménység és beteljesedés egyszerre.⁷

A nyugati világban, mára kialakult helyzet realisztikus szemlélete

is elengedhetetlen, a témát illetően. Az ember nem élhet az előbb említett *kötöttsége* nélkül, és mégsem akar e kötöttségekről tudomást venni.

A dolgok *birtokolhatók* lettek, ami pedig birtokolható, az elveszti „személyes” jellegét, és pusztá kihasználható tárggyá silányul. Ez világunkban az emberre is vonatkozik, birtokolni akarjuk a másikat, miközben kihasználjuk a másik embert is, aki elveszti személy jellegét,⁸ tárggyá korcsosul, manipulálhatóvá lesz.⁹ A modern ember a biztonságot a birtoklástól várja, miközben csökken a bizalom, nő a mesterkélt kiépített önbizalom, és az eszközeinktől, módszereinktől való függés; de valójában a bizonytalanság hatványozódik.

Az önösség büne,¹⁰ a határtalan hedonizmus¹¹ számos területen tetten érhető, amely a jövőt beáldozza a jelenért, az embert a profitért,¹² és önmegvalósító eszméért – technikákért. Érdeemes lenne a *boldogságindexre* vonatkozó empiri-

4 A zsidó-keresztény kultúrát gyakran éri az a vád, hogy éppen az ember világ feletti uralkodásának parancsa hozta el azt a helyzetet, amivel most szembe kell néznünk (1Mózes 1,26). Ez a vád a „művelje és őrizze” parancs helyes értelmezésével kivédhető. Ugyanakkor a kereszténység nyitottságát bizonyítja, amely nem kirekesztő, hanem olyannyira nyitott, még talán engedetlenül, a bibliai parancson túl is, miszerint egyáltalán nem véletlen, hogy éppen ezen a talajon jöhetett létre a mai globalizált világ.

5 Buber, Barth, Kálvin, József Attila.

6 A görögségben az ember, mint mikrokozmosz, a nagy kozmosz, a rend része, nem önálló egység, hanem beletagolódik az egész rendjébe. A modern emberértelmezésben az ember önmagában, mint egyén is kozmoszá lesz, ezáltal öntörvényűvé, akár szembe haladva az örök renddel.

7 Ugyanakkor éppen a modern egységes történetfilozófiával jelenik meg az egységesítő szemlélet, amely mindent sablonosan lát és torzít.

8 A másik megszűnik, illetve addig létezik számomra, ameddig a közjót és a másik embert védő jog öt normaként rám erőlteti. Aztán ezt a küldetését a jog meddig és hogyan teszi, ez már bonyolultabb kérdés.

9 Nem véletlen, hogy az archaikus korban mindent megszemélyesítettek, amit nem tudtak birtokolni.

10 W. Pannenberg, önösség, énésség, önmagába szédült üresség.

11 Ma 1,6 bolygót használunk, de ha mindenki egy átlag amerikai életszínvonalán akarna élni, akkor 4,6 bolygóra lenne szükségünk, már ma; mire jutunk, ha a túlnépesedéssel nézünk szembe. – „Ide nekem a világot, de azonnal, mert most akarom elfogyasztani.” – Ha megnézzük az antik világ hét fő erényét, és hét fő bűnét, észrevehetjük, hogy ma mind a hét fő bűn virágzó kereskedelemmé nőtte ki magát.

12 Arthur Miller, Édes fiam c. drámája.

kus vizsgálatokat elemezni: az emberek életmódja,¹³ értékrendje,¹⁴ értelemtaláló lehetősége¹⁵ nagyban megváltozott.

Végezetül a megoldási javaslatok

eltökélt megfogalmazása és végrehajtása a legfontosabb a fenntartható fejlődés területét illetően. Felmerül a kérdés, *milyen közös vállalásaink* lehetnek a fenntartható fejlődés dilemmájának megoldására, a gazdasági, társadalmi, környezeti rendszerek és alrendszereik összehangolására.

Csak megemlíteni tudok *öt ilyen vállalást*, amelyeknek kifejtése külön előadást igényelne, de elengedhetetlenül fontosak: nevelés, kommunikáció, távlatos-strukturális gondolkodás a napi operatív ügyekben, a megoldás etikája, és a megoldás teológiája.

A nevelés kapcsán: az értelmi intelligencia mellett az érzelmi intelligencia és a reflexiós, önreflexiós képesség magas szintű kifejlesztése egy ember környezet- és jövőközpontú szemlélettel. Lehetséges-e kinevelni egy olyan értelmiséget, amely alapján bízhatunk a társadalom döntőképességében?

A kommunikáció újragondolására van szükség éppen azért, mert a kommunikációs robbanás korában élünk, és ez a robbanás mindent visz, minden edukációt és prédikációt felülír.

A távlatos gondolkodás elengedhetetlen lenne, akár egy költségvetés kimunkálásakor, ehelyett mindig a túlélés és a napi operatív ügyek határozzák meg efféle döntéseinket.

A megoldás etikája kapcsán az alapvető kérdés úgy merül fel, hogy megjelenhet-e a moralitás a gazdaságban, kommunikációban, illetve megfogalmazhatunk-e egy szabad világban alapvető, vitathatatlan, mindenhol érvényes alapértékeket.¹⁶

A megoldás teológiája pedig a szabadság és önkorlátozás,¹⁷ az önmegvalósítás és önmegtágadás párhuzamait veti fel, sőt a megtérést,¹⁸ alapvető megújulás ajándékát, valamint az örök élet e világra kiható távlatait.¹⁹

Einstein mondta, az örültség nem más, mint folyton ugyanazt tenni, és várni, hogy az eredmény más legyen.

13 Öngyilkos rohanás, tömegkommunikációs ingermérgezés, urbanizáció, mobilizációs irány, vidék jövőjének kérdése, önfenntartás lehetősége, kiszolgáltatottság és kényelem kapcsolata.

14 Nincsenek fix pontok.

15 Victor Frankl, a ma embere azért kedélybeteg, mert az élet értelmébe vetett hitét veszítette el, bár ez nem tudatosul sokakban.

16 Gonzalez Innaritu Babel című filmje többek között ezt a kérdést is feszegeti.

17 Dietrich Bonhoeffer, „A szabadság csak önkorlátozásban élhető meg!”

18 A bibliai görögben ez egy értelemre irányuló kifejezés, „metanoia”, az értelem megújulása, a gondolkodás megváltozása, és így alapvető fordulat az ember életében

19 Zsoltárok 36,6-11; jólét, jólét kérdése – dúslakodni és örülni.

DURÁCZKY BÁLINT

A bizalom fontossága a társadalom számára

Amikor a magyar társadalom helyzete, lelkiállapota, gazdasági fejlettsége kerül szóba akár baráti beszélgetések közben, akár tudományos értekezésekben vagy épp közéleti diskurzusokon, az eredmény az esetek többségében lesújtó. Ezért is érdekes kihívás választ keresni arra a kérdésre, hogy „Mi mozgatja a magyar társadalmat a 21. században?”, hiszen lehetőség nyílik a fentiekben tömören összefoglalt negatív véleményt felülvizsgálni. Ugyanakkor, nem szabad a közvélekedés mellett sem elmenni szó nélkül, és a mélyére kell nézni, melyek lehetnek a borúlátás okai. A tanulmányban ezeket a témákat járom körül a társadalomtudományban használt módszerek segítségével hívásával.

Hogyan látjuk a saját társadalmunkat?

2014 Magyarországára továbbra sem testesíti meg a teljes társadalom harmonikus együttélésének példáját. Az alkalmankénti jó hírek ellenére, megszokhattuk már, hogy alapvetően negatív véleményekkel találkozunk a magyar társadalom vonatkozásában, és persze, a hétköznapi tapasztalatokból merítve mindig találhatunk igazolást arra, hogy helyes a negatív hangvétel országunk ügyeivel kapcsolatban. Amennyiben feltennénk egy közvélemény-kutatás keretén belül a kérdést, hogy „Mi mozgatja a magyar társadalmat a 21. században?” feltehetően a válaszok között felülreprezentáltak lennének a hataloméhség, kapzsiság, önzés, irigység, pénz fogalmak. Úgy gondolom, ezek a fogalmak nem csak hazánk társadalmával kapcsolatban állják meg a helyüket, hanem valamennyi társadalmat szemlélve egyaránt, sőt, jól tudjuk ezek a mozgatóerők az ember természetéből fakadó jellegzetességek. Mégis a közvélekedés szerint hazánk azokhoz az országokhoz tartozik, amelyeket jobban sújtanak ezek az emberi jegyek.

A tényezők, melyeket a problémák mögött megbúvó okokként fel szoktak hozni, sokrétűek. Vannak magyarázatok, melyek szerint a magyar társadalom egyik legfőbb problémája a területi elhelyezkedéséből fakad. Fura kettősség jellemzi ugyanis hazánkat, mely kettősség a geopolitikai sajátosságából fakad. Nyugat- és Kelet-Európa határán élünk, amelyből következik, hogy mindkét térség jellegzetességei megtalálhatóak hazánkban. Ez a kettősség a történelem során többször volt része hazánk karakterének. Az iparosodás idején agrár-ipari országgént funkcionáltunk, az iparosodás folyamata sosem volt teljes hazánkban, később pedig az arculatában piacellenes szocialista berendezkedés idején is megjelent a második gazdaság, a profitorientált magánszféra. Napjainkban Kelet- és Nyugat-Magyarország fejlettségi differenciáiban manifesztálódik az ország felemás helyzete.

Tovább sorolva az okokat, gyakran említik a sajátos, megrázkódtatásokkal teli történelmet. Hazánknak szembe kellett néznie először az első világháború okozta nehézségekkel, majd az ezt követő területi veszteségekkel, melyek a mai napig meghatározzák a társadalmi emlékezetet és az ország gazdasági lehetőségeit. A második világháború még kegyetlenebb éveket hozott. Az ezt követő újjáépítés folyamata, majd a 40 évig tartó diktatúra újra megpróbáltatások elé állította a társadalmat és a gazdaságot egyaránt. Az utóbbi időszak lezárása után várt de-

mokratikus megújulás és kapitalista berendezkedés pedig sok ember számára csalódást keltő eredményeket hozott.

Az okok között szokás emlegetni a sajátos magyar néplelket, ami talán az imént említett történelmi háttérrel erősen összefügg. Mindazonáltal elfogadott tétel, hogy nem csak az egyén rendelkezik lélekkel, hanem legrendszeresebb közösségi cselekvések és interakciók hatására bizonyos közösségek is bírnak „közös lélekkel”. Az ilyen lélek karaktere pedig általában az adott közösség nyelvében, vallási felfogásában, mítoszaiban, érzés- és cselekvésmódjában, szokásaiban, intézményeiben rejlik. E meghatározás mentén valóban tapasztalhatunk a magyar társadalomra jellemző és más nemzetektől, etnikai csoportoktól eltérő attitűdöket.

Amennyiben tehát a magyar társadalmi, gazdasági jelenségek negatív megítélésének miértjét keressük, számos múltbéli megrázkódtatásra hivatkozhatunk a problémák gyökereként.

Ezek a válaszok sokszor már általánosságként csengenek, ugyanakkor, ha újra és újra meg akarjuk találni a választ a kérdésre, hogy „Mi mozgatja a magyar társadalmat?”, elsődleges lehetőségként, általános és mindenkit érintő ügyekre kell gondolni. Noha a negatív vélemények felülreprezentáltsága a magyar társadalom lelki vagy gazdasági jóllétével szemben érezhető jelenség, legtöbbször nem objektív támpontok vezetnek e következtetésre az embereket. Az emberek véleményét nagyban befolyásolják az interakcióik, barátaik, ismerőseik véleménye. Gyakori, hogy téves következtetéseket vonunk le a mikrokörnyezetünkben tapasztalt eseményekből, vagy épp az általunk fogyasztott média termékek befolyásolják álláspontunkat. Mind a barátok, mind a média vagy a közvetlen környezetünk sajátosságai torzítják a valóságot. Így a konkrétumok megragadásában és a valóságnak leginkább megfelelő kép felrajzolásában a társadalomtudományok módszerei biztosíthatnak megfelelő eszköztárat, így a bekezdés elején újra idézett kérdés megválaszolására az lehet a második lehetőségünk, ha ehhez az eszköztárhoz nyúlunk a válaszkeresés során. Mielőtt bárkit hamis reményekkel kecsegtetnénk, a pontos választ így sem kapjuk meg a kérdésre, de az így kapott eredmények egyfajta iránytűként segíthetnek a helytálló kép megragadásában.

A társadalomtudomány eszközei a társadalom leírásához

A társadalmi kérdések megvilágításában gyakran jelentenek segítséget a nemzetközi összehasonlítások. Ezek használatával jól körülírt dimenziók mentén hasonlítható össze két vagy akár több társadalom is. Az összevetésekből kiválóan tükröződnek a különbségek, legyenek azok pozitív vagy negatív irányúak. A különbségek feltárásán túl olykor láthatóvá válik a folyamatok mögött megbúvó ok is. Több nemzetközi adatgyűjtés (pl.: European Social Survey, European Value Survey, World Value Survey) is szolgálja azt a célt, hogy az országokat, társadalmakat gazdasági és társadalmi szempontból összehasonlíthassuk.

A jelenlegi tanulmányban a társadalmi egyenlőtlenségeket és a társadalmi bizalom néhány mutatóját fogom összehasonlítani más országokéval. Ezt a két dimenziót kiemelten fontosnak tartják a társadalom egészségességének szempontjából. Az értékük, mértékük meghatározza hazánk helyzetét a jelenben, és lehetőségeit a jövőre nézve. Ebből következően rábukkanhatunk olyan motívu-

mokra, amelyek közelebb visznek minket a társadalom valós állapotához. A két mutató közül a társadalmi különbség értelmezhető egy társadalmi különbségnek, amelyen változtatni nagyon nehéz, így akár értelmezhetjük egy rajtunk, a társadalmon kívülálló, azonban velünk élő valóságnak. Ezzel szemben a bizalom egy olyan mutató, amelynek mértéke senki mástól nem függ, kizárólag tőlünk, a társadalom tagjaitól. Ebből a szempontból a két mutató kiválasztása szándékos, hiszen azt mutatja be, hogy a társadalmi teljesítőképesség nem kizárólag a körülményektől, hanem legalább ennyire a társadalom egységességétől is függ.

A társadalmi egyenlőtlenség

A ma elfogadott vélekedés szerint az egyenlőtlenség alacsony szintje egy ország gazdasági és társadalmi javulásának indikátora lehet. A kis távolság a szegény és gazdag rétegek között egy erős középosztályt eredményez, amely gazdasági szempontból megbízható fogyasztókat, míg társadalmi szempontból aktív, felelős és az ország ügyei iránt érdeklődő polgárokat jelent. Míg az egyenlőtlenségek magas mértéke inkább inaktivitást és gazdasági nehézségeket eredményez. Olyannyira elsődrendű kérdéssé vált ez, hogy az amerikai elnökválasztás idején a kampány fő témái közt szerepelt. Az egyik legnagyobb félelem a jövedelmi egyenlőtlenségek tartós fennállása kapcsán az, hogy ezek hosszú távon átalakulnak a vagyon és politikai hatalom koncentrációja közti egyenes arányos kapcsolattá. Ebben a szituációban azok a rétegek, melyek tehetősebbek, befolyásolni tudják a központi döntéseket annak érdekében, hogy azok nekik kedvezzenek. Ezzel pedig tovább mélyítik a szakadékot a társadalom osztályai között.

A következőkben arra próbálunk választ keresni, hogy mekkorák hazánkban a társadalmi-gazdasági különbségek. Hogyan változtak ezek a mutatók az évek során hazánkban, továbbá más országokkal összehasonlítva milyen mértékű Magyarországon az egyenlőtlenség.

A társadalmi bizalom

A másik fontos mutató, amelyet bemutatok, az a bizalom erőssége a társadalomban. Az én értelmezésemben a társadalmi egyenlőtlenség problémája és a társadalmi bizalom fogalma erősen összekapcsolódik. Mielőtt azonban bemutatnám a kettő közötti összefüggést, szeretném a bizalom általános szerepét bemutatni, mely a gazdasági működés szinte minden terén központi jelentőséggel bír.

A tranzakciós költségek fogalmát Ronald Coase 1937-ben használta először.¹ Ez a fogalom lényegében azon költségek összességét jelenti, amelyek felmerülhetnek egy csereügylet során, kizárólag a csere megvalósítása miatt. Ezek a költségek lehetnek a cserepartner kiválasztása, felkeresése, a szerződés megkötése, majd annak betartatása. A társadalmi interakciók értelmezhetőek csereügyletekként, erre mutat rá Fukuyama. A szerző a bizalom mikroszintű megközelítését mutatja be 1992-es *Bizalom* című művében, amelyben azt a társadalmi tőkéhez szükséges legfontosabb tényezőnek tartja. Míg egy másik, társadalomtudományokban jeles gon-

1 Ronald H. Coase: *The Nature of the Firm*; *Economica*, New Series, Vol. 4, No. 16. (Nov., 1937), pp. 386–405.

dolkodó, Robert D. Putnam², konkrét (olaszországi) önkormányzatok sikerességén keresztül vizsgálta a bizalom fontosságát. A '70-es évektől létrehozott olasz önkormányzatok fejlődését vizsgálta. Két tábort lehetett elkülöníteni, az első csoportba azokat a helyhatóságokat sorolta, amelyek csúfos kudarcot vallottak. Jellemzőik voltak a sikertelenség és az eluralkodott korrupció, míg a másik csoportban sikeresek kaptak helyet. Meglepetésként tapasztalta, hogy a minőségbeli különbségre várt nyilvánvaló válaszok – mint például, hogy a gazdagabb régiók sikeresek, a szegényebbek nem – lényegtelennek bizonyultak. A pártpolitikától vagy ideológiától sem függött az eredményesség, ahogy a jólét sem bírt közvetlen hatással. A közösségi stabilitás, a politikai összhang vagy a népességi megmozdulások sem magyarázták a sikert vagy a sikertelenséget. Ezen faktorok egyike sem áll kapcsolatban a jó kormányzással, ahogy arra eredetileg számított. Ugyanakkor volt egy tényező, amelynek tekintetében egyedül a sikeres régiók „vitézkedtek”, ez pedig az állampolgári aktivitás – szavazók aránya, újságok olvasottsága, kórusokban és olvasóköri körökben, lakossági klubokban, futball-egyesületekben való részvétel – volt. Az ilyen régiók lakói a közügyek mentén köteleződnek el, megvan az emberekben a kölcsönös bizalom, miszerint a másik is helyesen jár el, a társadalmi és politikai hálózatok itt horizontálisak, nincs egymás fölé rendeltség, mindenkinek számottevő joga van beleszólni a közügyekbe. Az ilyen régiókat nevezi „polgári közösségnek” Putnam. Ezek a közösségek három érték felé kötelezték el magukat: szolidaritás, polgári részvétel és becsületesség.

A többi, sikertelen településen a „nem polgári” közösségek – tehát amelyek a fenti három értéket nem tudják magukénak – esetében a szervezetekben alacsony a részvétel, az állampolgárság fogalma megkérdőjeleződik, és a közügyeket sem kezelik úgy, mint a maguk ügyeit, hanem mint más dolgát („i notabili” – a politikusoké). Mindezek mellett a törvényekhez is sajátosan viszonyulnak, és egyetértenek abban, hogy ezeket azért hozzák, hogy megszegjék őket.

Így jut el arra a következtetésre Putnam, hogy a társadalmi tőke elősegíti a helyes kormányzást és a gazdasági fejlődést. Először is, az állampolgári elkötelezettség hálózatai az általános kölcsönösség szilárd normáira épülnek: megteszem ezt neked, azt várva, hogy az út másik végén majd te vagy valaki más viszonzza a szívességet. Putnam szerint egy olyan közösség, amely általánosan elfogadott kölcsönösségen alapul, jóval hatékonyabb, mint egy bizalmatlan társadalom. „A bizalom megolajozza a társadalmi életet.” Véggkövetkeztetésében Putnam megállapítja, hogy a bizalom megkönnyíti a koordinációt és a kommunikációt, megerősíti a mások szavahihetőségével kapcsolatos elvárásokat.

A társadalmi bizalom és a társadalmi egyenlőtlenség kapcsolata

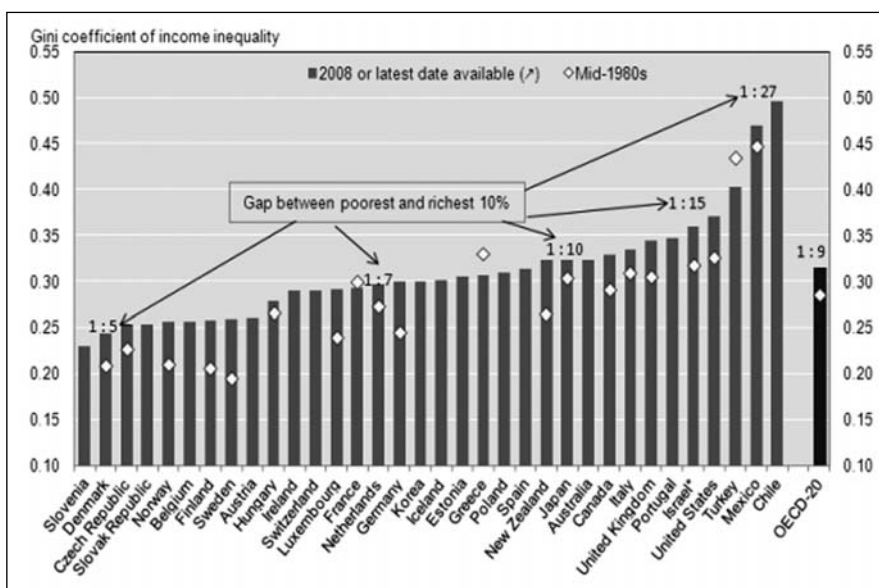
A bizalom és társadalmi egyensúly fontosságának indoklása után a kettő közötti kapcsolat bemutatására törekszem. Ez szorosan kötődik a korábban Putnam által felvázolt „polgári közösségek” működéséhez. A vizsgált közösségekben, ahogyan azt említettük is, nem elsősorban az anyagi jólét volt a siker megteremtője, hanem a bizalom. A progresszív közösség az egymásba vetett

2 Putnam; Robert D.: A prosperáló közösség. A társadalmi tőke és a közélet Parola folyóirat 2004/3. 3–5.

bizalom, a kölcsönös segítségnyújtásnak és összefogásnak köszönhető sikerét, még ha forrásai alapvetően nem is erre predesztináltak volna őket. Ez a „bizalmi elv” megteremtette az egyenlőséget az emberek között a politika és gazdaság terén. A közügyekbe való beleszólás mindenkinek ugyanolyan fontos, és mindenki számára ugyanakkora lehetőség nyílik arra, hogy ezt el is mondja. Továbbá a gazdasági leszakadás egy sikeres és összetartó közösségen belül szinte lehetetlen, hiszen ezek az emberek nem csak a bizalom, de a szolidaritás mellett is elkötelezték magukat. Igaz, e tekintetben is számíthatnak arra, hogy mások is ilyen attitűddel viszonyulnának hozzájuk, így mondhatjuk azt, hogy a bizalom behálózza minden tevékenységünk, meghatározza minden interakciónkat.

Feltételezésem szerint ha a társadalmi bizalom magas, akkor az kiküszöbölheti a gazdasági különbségek okozta nehézségeket. Ahhoz, hogy feltételezésemet alátámasszam a továbbiakban különböző kutatási eredményeket mutatok be az utóbbi időszakban bekövetkezett változásokkal kapcsolatban, melyek mind az egyes társadalmak bizalmi indexét, mind pedig a társadalmi egyensúly szilárdságát érintették.

Mielőtt ismertetnék több kutatási eredményt a korábban bemutatott két dimenzióval kapcsolatban, szeretném megismertetni e dimenziók mérésének módját. Az egyenlőtlenség méréséhez a „GINI” koefficienszt szokták használni. Ez a mutató 0–1 közötti értéket vehet fel. Amennyiben közelít a 0-hoz úgy az adott javak egyenletesebben oszlanak el a populáció között, míg 1 felé közeledve az egyenlőtlenség növekszik. Ha az értéke 0, akkor az a hipotetikus eset áll fenn, hogy mindenkinek ugyanakkora részesedése van jövedelmekből, míg ha 1 az értéke, akkor minden jövedelem egy ember kezében összpontosul.

A bevételek egyenlőtlen elosztására számított „gini” koefficiens értékének változása 1980-as évek közepétől 2008-ig.³

3 Forrás: <http://www.oecd.org/social/soc/49170768.pdf>

Az OECD jelen felmérése – amely az 1980-ban és 2008-ban mért állapotot hasonlította össze – rámutat, hogy a befolyó jövedelmek elosztásában nőtt az egyenlőtlenség. Bár a mellékelt ábrán jól látható, hogy szinte minden országban kivétel nélkül nőtt az egyenlőtlenség, sőt több nyugati „mintaország” arányaiban sokkal rosszabb eredményt produkált hazánknál, ennek ellenére továbbra is ezekben az országokban a legalacsonyabb az egyenlőtlenség szintje. Összességében azért azt mondhatjuk, hogy Magyarország ebben a mutatóban nem rendelkezik rossz együtthatóval, sőt Európa középmezőnyében szerepel. Ugyanakkor hazánk megítélésénél fontos szempont, hogy a bevételek nagymértékben eltérnek a nyugati bérektől, az emberek itthon kevesebbet keresnek ugyanazért a munkáért, mint ezekben az országokban, így tehát a kevesebb oszlik meg valamivel egyenlőbben a társadalom tagjai között. Az adatok értékeléséhez meg kell vizsgálni, hogy milyen hatása lehet a magas jövedelmi egyenlőtlenségeknek. Ahogy a hétköznapi életben is számos példát tudunk felidézni a jövedelmi különbségekkel szemben érzett igazságtalanság következményeire, úgy nincs ez másképp a társadalom egészét tekintve sem, ahol hatalmas károkat okozhat a vélt vagy valós egyenlőtlenségek okozta frusztráció. A mélyebb elemzéstől a tanulmány célja miatt most eltekintve, meg kell jegyezni, hogy a társadalmi egyenlőtlenségre vonatkozó adatok mindegyike átlagos, a közvélekedés által ismert negatív képnél jobb. Sajnos, a társadalom bizalom adatai esetében ezek az eredmények már kevésbé biztatók.

A társadalom bizalmának méréséhez is az OECD kutatások adatait használok. Vizsgálódásom során a teljes társadalmi együttműködés és szolidaritás alapjaként szolgáló társadalmi bizalom mértékét vizsgálom, amely lényegében az egymásba vetett bizalom mértékének számmal való kifejezése. Majd a tanulmány végéhez érve összehasonlítom az országokat a jövedelmek egyenlőtlen megosztását mérő GINI és a bizalmi index együttes értelmezése alapján.

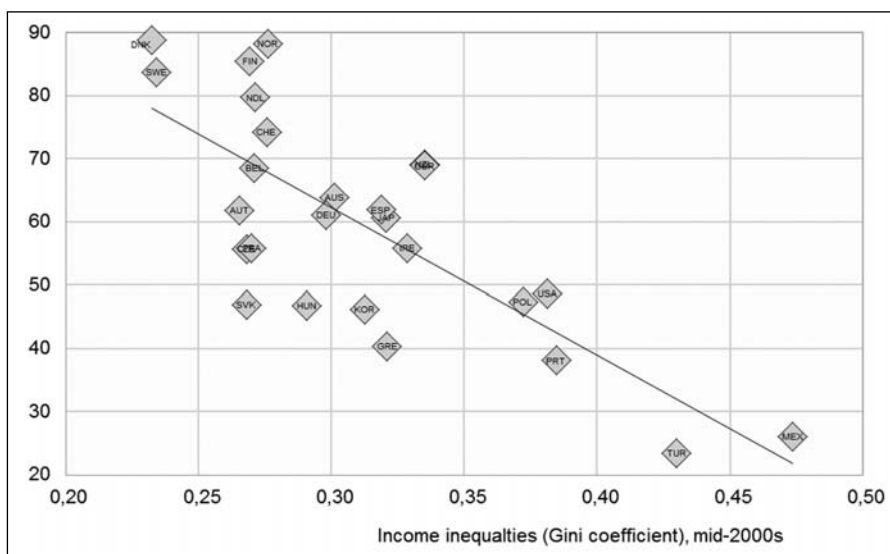

Az egymásba vetett bizalom értéke 2008-as adatok szerint.⁴

4 Forrás: Society at a Glance 2011: OECD SocialIndicators; Statlink: <http://dx.doi.org/10.1787/888932382064>

Az OECD egy 2008-as felmérése alapján jól látható, azok az állampolgárok, akik nagyobb bizalommal fordulnak embertársaikhoz, általában a nyugati, gazdaságilag kiegyensúlyozott, társadalmi különbségeket tekintve kevésbé egyenlőtlen országok közé tartoznak. Hazánk az általános társadalmi bizalmat tekintve – amelyre a dolgozat korábbi részében, mint a társadalmi életet megkönnyítő eszközre hivatkoztunk – az OECD országok átlaga alatti értéket vesz fel.

A legjobb eredményeket elért országok között Dániát, Finnországot és Hollandiát láthatjuk. Ezekben az országokban csaknem kétszer olyan magas bizalmat mértek, mint hazánkban vagy épp a közelmúltban válságba kerülő Görögországban. A különbség mértéke megdöbbentő. Tehát míg hazánk az egyenlőtlenségi mutatót figyelembe véve az élenjáró országokhoz közel áll, addig a bizalom tekintetében inkább a kelet- és dél-európai országok bizalmatlan hangulata jellemzi a társadalmat.

Az OECD által végzett bizalmi index (függőleges tengely) és társadalmi egyenlőtlenségek (vízszintes tengely) vizsgálata.⁵

Az elemzés végéhez érve, a következtetés szempontjából legfontosabb ábra következik, amely a gazdasági egyensúlyt és bizalmat együtt vizsgálja. Ebből kiderül, hogy általában azok az országok teljesítettek jól a társadalmi bizalom mérésekor, azok voltak leginkább nyitottak embertársaik felé, akiknél alapvetően érvényesül a társadalmi egyensúly, a jövedelmek egyenlő megoszlása. Az ábra értelmezésének legkönnyebb módja, ha azt mondjuk, hogy azon társadalmak tagjai, amelyek a vonal fölött helyezkednek el, azok a jövedelmi egyenlőtlenségek ellenére is magas egymás iránti bizalommal rendelkeznek, míg azok az társadal-

⁵ Forrás: Society at a Glance 2011: OECD SocialIndicators; Statlink: <http://dx.doi.org/10.1787/888932382064>

mak, amelyek a vonal alatt helyezkednek el, alacsonyabb bizalommal viseltetnek egymás felé, mint azt a társadalmi egyenlőtlenségek indokolnák. Ezért az igazán beszédes adat a vonaltól számított pozitív és negatív távolság mértéke, amelyben Magyarország Szlovákiával versenyezve a lista végén kullog. Összefoglalva, Magyarország bár jó egyenlőtlenségi mutatóval rendelkezik, sajnos a társadalmi bizalom szintje rendkívül alacsony. Úgy látszik, hogy a két vizsgált dimenzió szempontjából egy formabontó példává váltunk, hiszen, míg általában a két jellemző, azaz a társadalom magas bizalmi szintje és az alacsony egyenlőtlenségi mutató együtt jár, addig Magyarország esetében ez a két dimenzió elszakadt egymástól.

Összegzés

Visszatérve az eredeti kérdésünkre, hogy „mi mozgatja a magyar társadalmat a 21. században?”, azt megállapíthattuk a bemutatott adatok alapján, hogy az indoklónál nagyságrendekkel alacsonyabb társadalmi bizalom mértéke akadályozza a társadalmat az egészséges mozgásban. Ahogy Putnamre hivatkozva olvashattuk, a társadalom olajozott működéséhez egymás iránti bizalomra van szükség. Sajnos, ennek kialakulása nem megy parancsszóra, hanem szépen lassan, a hétköznapi kapcsolatteremtések során építhetjük fel egymásban a bizalom légkörét. A sikeres interakciókból lehet újjáformálni a társadalmi gondolkodást, hiszen ha egy-egy ismeretlen személlyel való sikeres és eredményes együttműködés vagy közösen elvégzett munka után jó szájjal tudunk továbbmenni, akkor a következő interakció során már megnövekedett bizalommal kezdetjük újra a kapcsolatteremtést. Ebben mindenki megtalálhatja a maga, személyes felelősségét.

Körkérdés: Mi kell ahhoz, hogy kiegyensúlyozott társadalomban éljünk, és Ön mit tud tenni ezért?

KARASSZON ISTVÁN teológus, egyetemi tanár

A kiegyensúlyozott társadalomról

A *Confessio* szerkesztőségétől kaptam ezt a témát: *Szerinted mi kell ahhoz, hogy kiegyensúlyozott társadalomban éljünk? Te mit tudsz ezért tenni?* Örömmel írok erről a témáról néhány sort, bár úgy gondolom, hogy szerény elképzeléseim legfőképpen, ha másodlagosak lehetnek; elsődleges mindenképpen maga a téma. Úgy vélem ugyanis, hogy a társadalmi egyensúly, a kiegyensúlyozott társadalom kérdése jelenleg (és immár két évtizede) a legfontosabb – és sajnos legsúlyosabb – kérdése is a magyar társadalom életének. Talán akkor látjuk ezt legvilágosabban, ha megnevezzük, hogy milyen kérdéseket előz meg a társadalmi egyensúly kérdése. Mindenek előtt az oly sokat hangoztatott gazdasági kérdéseket. Ugyan teljesen egyetértek azzal, hogy Magyarországnak hagyományosan problémája (sőt: megoldatlan problémája) a bruttó nemzeti jövedelem növelése; két évtizede

immár egyértelmű, hogy a felzárkózáshoz két számjegyű növekedésre lenne szükség, aminek két évtizede nem tudunk megfelelni. Az átlagember, természetesen, ennek súlyát a mindennapokban érzi. Mivel a gazdasági növekedés szükségességét mindenki belátja, így ez a megoldatlan probléma eltakarja, hogy ennél sokkalta súlyosabb gond, ha a meglévő gazdasági fejlődés *egyetlenül* megy végbe: bizonyos szakmák társadalmi megbecsülése átlagon felüli, más szakmákat pedig (olyanokat, amiket hagyományosan elismernénk) elhanyagol az újabb fejlődés. Vajon lehet-e ekesebb példáját felhozni ennek, mint az egészségügy helyzetét? Aligha! A társadalmi megbecsülés és az anyagi elismerés szétválása súlyos anomáliákhoz vezet a társadalom életében – részletek említése itt teljesen fölösleges, hiszen úgylis mindenki tudja, mire gondolunk!

Vajon véletlen-e mindez? Ismétlem: a téma fölvetését tartom nagyon fontosnak, az én hozzá fűzött véleményem igen szerény. A szerénység mellett azonban úgy gondolom, hogy mindez nem véletlen, hanem több évtizedes elrontott társadalomépítés következménye. A társadalmi konszenzus (vagy kormányzati rendeletek) bizonyos téren megengedték a kapitalizálódást, a piaci irányítást, míg más helyen kifejezetten tiltották. Vajon miért követi a magyar társadalom pl. a tankolásnál a nyugat-európai modellt, míg a gyógyszerárban maximálva van az elkönnyvelhető nyereség? Ismét sorolhatnánk a példákat, de ezt bármelyik olvasó megteheti önmagától! Inkább utaljunk arra, hogy milyen következményekkel jár mindez! A gyógyászatban szükségszerűen megjelennek azok az alternatív gyógy módok, amelyek értékét most nem célok vitatni; viszont azt mindenki látja, hogy ezek árbevétele már határozottan piaci szempont szerint történik. Ezek árbevétele ui. a nyugat-európai árakhoz mért, míg az orvosi ellátás a nyugat-európainak csupán tizedét, ha kiteszi. Ha valaki kívülről tekint a magyar társadalomra, akkor igen furcsákat gondolhat rólunk – és alighanem igaza van...

A magyar politikai életben egyre gyakrabban hallani az értékalapú politizálás követelményét. Ezt mindenképpen üdvözölhetjük, bár jó lenne tisztázni, hogy az értékeket milyen elvek szerint határozzuk meg – ez számomra sokszor még nem világos! Ha azonban valaki a költségvetési vitát megnézi, akkor nem nagyon látja, hogy a számok ténylegesen az értékeket tükröznék. Ugyan több kísérlet is történt bizonyos értékek kifejezésére (pl. a családi élet támogatása), s ezeknek mind meg is lesz a hatásuk a társadalom életében. Összességében azonban még mindig hiányolhatjuk, hogy pl. a tanulás, az egészség, vagy a társadalmi biztonság elveit a számok egyáltalán nem tükrözik, sőt a gazdasági recesszió elleni küzdelemben ezek áldoztak a legtöbbet a helyzet javításáért. Ha valaki a magyar költségvetés szerkezetét ma megnézi, akkor talán még az a benyomása is keletkezhet, hogy ezen a ponton még nem következett be a rendszerváltás. Az összehasonlítás az Európai Unió más tagállamaival állandóan napirenden van. Csak éppen egy dolog hiányzik: az *arányok* összehasonlítása mind pénzügyi, mind erkölcsi tekintetben.

Nem kívánom megkerülni a *Confessio* által fölített kérdést sem: „Te mit tudsz tenni?” – annak ellenére sem, hogy a fentiek tükrében én a döntő kérdést társadalomszervezésben, a közösségi élet irányításában látom, ami első renden kormányzati feladat. Én úgy gondolom, a társadalmi aránytalanságok, a kiegyensúlyozatlan társadalom miatt valamennyien szenvedünk, s csupán kevesen vannak

olyanok, akik haszonélvezői lehetnek a tisztázatlan helyzeteknek. Vajon azonban lehetne-e rossz irányba vezetni egy olyan társadalmat, amelynek tagjai mind helyes értékítélettel bírnak? A kormányzati tevékenység mellett döntő szerepe lesz (sőt: hiánya már eddig is döntő volt) a társadalmi tudat fejlődésének. Mintha azt tanácsolhatnánk tízmillió magyarnak: képzelje magát miniszterelnöknek, s gondolja maga is végig a dolgokat! Ökumenikus körökben megtanultuk a tanácsot: „gondolkozz globálisan, és cselekedj lokálisan!” Tehát mindenki gondolja végig, hogy minek mi az értéke a társadalomban – és több pénzt, több energiát semmire ne adjon ki, mint amennyit az megér, illetve fordítva: ha bizonyos dolgokat a társadalom olcsóbban garantál (vagy nem garantál), akkor is kellőképpen kell azt értékelni. Gondolja mindenki végig: elegendő energiát fordít-e egészsége megőrzésére, gondoskodik-e saját maga és környezete biztonságáról (akár még alacsonyabb szinten is), kellő módon neveli-e az ifjúságot, ápolja-e az egészséges társadalmi együttélést azon a szinten, ahol éppen van.

A jelen sorok írója református lelkész. Nyilvánvaló, hogy olyan fájdalmasan elhanyagolt területeket is említ, mint a társadalom lelki-szellemi egészségének kérdése, s mindenképpen hangsúlyosnak érzi, hogy a hitbeli tartást kellene erősíteni – nemzeti szinten is! S hadd zárom gondolataimat egy megtörtént esettel, ami talán példázza, hogy mennyire összefüggenek a dolgok! Évekkel ezelőtt a vonaton utazva beszélgettem valakivel; az értékes beszélgetés vége felé kérdeztem meg: mi a foglalkozása beszélgetőtársamnak? A válasz az volt, hogy nem szívesen mondja meg, mert az a benyomása, hogy akkor mindenkit rossz lelkiismerete kezd gyötörni, ha meghallja, hogy ő fogorvos. Amikor ő is megtudta az én hivatásomat, megkérdezte: mi a véleményem a fiatalok lelki életéről általánosságban? Én azt mondtam, hogy nem bújok ki a válasz elől, s ígérem, azt fogom mondani, amit gondolok – de előbb ő mondja meg: mi a véleménye a fiatalok fogazatáról? A válasz – ezt sejtettem előre – egyetlen szó volt: „Borzalmas!” – Nos, miért gondolja hát, hogy ha a fogazatuk borzalmas, akkor más a lelki állapotuk? Egyetértettünk: a társadalomban vannak olyan belső összefüggések, amelyek bizonyos kérdések nem külön-külön, hanem együttes rendezését kívánják meg. A társadalom kiegyensúlyozottsága ezektől függ!

SZEKERESNÉ DR. BORBÉLY BEÁTA
jogtanácsos, egyházközségi gondnok

Mi kell ahhoz, hogy kiegyensúlyozott társadalomban éljünk?

Régi vágyam teljesült azzal, hogy 2013 szilveszterét Erdélyben tölthettem, egy olyan kisvárosban, mely lakói elmondása szerint a „világ legmagasabban fekvő, színmagyar települése”. Vendéglátóink néhány napos ott tartózkodásunk alatt igyekeztek gondoskodni számunkra emlékezetes programokról. Talán a klímaváltozás egyik jeleként, de a tengerszint felett 1700 m magasan is alig volt itt-ott egy kis hótakaró az utoljára három hete hullott hóból, így a gyermekkori

élményeket visszaidéző lovas szánkózás helyett, lovas szekerezés és traktorozás jelentette az esti mulatságra való ráhangolódást.

Házigazdánk elmesélte, hogy különös gondot fordít arra, hogy vendégei számára mindig más és más szekereset, traktorost hív a városkából, hogy mindenkinek jusson abból a bevételből, melyet az anyaországi utazók juttatnak a kellemes utazásért. Számon tartják azt is, ha valakinek rendkívüli kiadásai voltak, például gyermek született a családban, ebben az esetben igyekeznek több jövedelem-szerző lehetőséghez juttatni a családfőt. Vendéglátónk néhány éve megözvegyült, de a családi panzió működtetésében segíti három felnőtt fia, akik bár nem a szülői házban élnek, ha vendég van a háznál, beállnak fát vágni, a vendégeknek felszolgálni, segídezni a napi feladatokban. A fiúkat szüleik taníttatták, így mindhárman diplomások lettek. Jól tudják: taníttatásukat is szüleik kétézi munkájából biztosították. Házigazdánk elmondta, hogy a családi ház bővítésével kialakított kis panzió építését is a fiúk végezték, akik mivel egyikük sem rendelkezik ilyen jellegű képesítéssel, az interneten néztek utána, hogy kell a lépcsőt megszerkeszteni, megépíteni vagy a tetőtéri gipszkarton falakat elkészíteni. Természetesen (!) a munkákat kalákában, más helybeli ismerőseik, barátaik segítségével végezték el.

Mi az üzenete ennek a történetnek? A családról, a helyi közösség erejéről, a másik ember tiszteletéről, az összetartozásról, a szolidaritás fontosságáról szól. Olyan értékekről, melyek minden jól működő emberi társadalom alappillérei, melyek azt a célt szolgálják, hogy csökkenjenek a társadalomban szükségszerűen meglévő egyenlőtlenségek. Bár tisztában vagyunk azzal, hogy az emberalkotta rendszerek nem hibátlanok, minden társadalomban jelen vannak egyenlőtlenségek, de nem mindegy, hogy mekkora köztük a távolság, hogy van-e lehetőség ennek az áthidalására, a hátrányos helyzetben lévők lemaradásának csökkentésére.

A politikai hatalmon lévők felelőssége és feladata, hogy olyan gazdasági, oktatási, szociális feltételeket teremtsenek, melyek lehetőséget biztosítanak a polgárok számára a történelmi, földrajzi, iskolázottsági, etnikai, családi és szociális körülményeikből, egészségi állapotukból adódó hátrányaik leküzdésére, a társadalmi felzárkózásra. A mindenkor kormányzat előtt nagy a kihívás, hiszen a magyar társadalom sok tekintetben erősen megosztott az iskolázottság, a foglalkoztatottság, az életmód, a fogyasztás szempontjából, mely megosztottságot a földrajzi-gazdasági körülményekből adódó területi eltérések és az egyes kisebb-segelyeket érintő szegregáció csak tovább mélyít.

Az elmúlt években kétségtelenül sok olyan, mélyreható központi intézkedésre került sor, melyek azt a célt szolgálják, hogy csökkenjen a társadalmi leszakadás kockázata, és a nemzet hosszú távú fennmaradását biztosítani lehessen. Nem lehet azonban kellően hatékony bármilyen aktív és megalapozott társadalompolitika, ha nem sikerül mozgósítani a családokat, de még inkább a helyi közösségeket, kiaknázva a bennük rejlő kezdeményezőképeséget, erőforrásaikat. A múlt század 70-es éveire nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak az ún. jóléti államok, de a volt szocialista utódállamok sem képesek a társadalmi egyenlőtlenségek ellen hatékonyan felvenni a küzdelmet a helyi közösségek bevonása nélkül.

Napjainkban azonban egyre nagyobb a bizalmatlanság a gombamód szaporodó civilszervezetekkel, egyesületekkel, alapítványokkal szemben a célok „tisztasága” az egyéni érdek és a közérdek elválasztásának sikertelensége, a „gyanús” pénzügyek, vitatható elszámolások miatt. Úgy tűnik a társadalom tagjai közötti szolidaritás kifejezésére nem minden esetben alkalmas ez a forma.

Az egyházak aktivitása a szociális területeken – a mögöttük álló kormányzati támogatással együtt – jelentős hatással van a társadalmi problémák, feszültségek csökkentésére, de nyilván nem vállalhatják fel az összes gond megoldását. A történelmi egyházak iránt a rendszerváltás idején megnövekedett érdeklődés mára bizony csökkenni látszik, és ezzel párhuzamosan megjelent a szélsőséges vallási közösségek iránti fogékonyság, különösen a fiatalok körében. Főleg a falvakban, a gazdaságilag is egyre inkább lemaradó területeken élő, a lakosságsszámmal együtt csökkenő létszámú gyülekezetek önállóságuk megtartásáért, fennmaradásukért küzdenek. A városokban pedig azért, hogy meg- és összetartsák tagjaikat, úgy, hogy megpróbálnak számukra megfelelő alternatívát kínálni, a színes, változatos, a folyamatosan növekvő és gyorsan változó igényeket is kielégíteni képes világi lehetőségekkel szemben. Fennáll a veszély, hogy ebben a „versengésben” az egyházi közösségek is lassan a fogyasztói érdekek „kiszolgálóivá” kezdenek válni ahelyett, hogy hívő, „szolgáló” közösségek lennének.

Az előbbieket mellett a társadalmi egyenlőtlenségekkel szembeni cselekvésnek van egy olyan színtere is, melyben sok kiaknázatlan lehetőség rejlik. A helyi közösségek közül a munkahelyi kollektívák a társadalom széles rétegére vannak hatással. A vállalatokban és rajtuk keresztül a munkavállalók széles körében meglévő potenciál jelenleg nincs kihasználva a társadalmi problémák megoldása érdekében.

A társadalom minden tagja valamilyen módon kötődik valamely munkahelyi közösséghez. Jó esetben azért, mert maga vagy családtagja munkavállalóként aktív részese a munkahelyi közösségnek, vagy azért mert például nyugdíjas, vagy leendő munkavállaló. A vállalatok azonban nemcsak a közvetlen termelő vagy szolgáltató tevékenységükkel, és nemcsak saját munkavállalóikra és rajtuk keresztül azok családtagjaira lehetnek hatással, hanem ha a vállalati társadalmi felelősségvállalás (Corporate Social Responsibility rövidítve CSR) által megfogalmazott törekvés szerint működnek, társadalmi, ökológiai kérdéseket integrálnak tevékenységükbe. Ennek során törvényesen cselekedve, a jogi kereteket betartva, hatékonyan, etikai felelősséggel, igazságosan és felelősen működnek, és a társadalom tagjai számára jótékony cselekedeteket hajtanak végre (Európai Bizottság, Brüsszel, 18-07-2001, KOM (2001) 366).

Ha a vállalatok, a munkahelyek stratégiájukba integrálják a felelősségvállalás filozófiáját, akkor széles körben hatással lehetnek az őket körülvevő a társadalmi környezetre, de saját munkavállalóikra és az ő személyes kapcsolataikra is visszahat ez a szemlélet, és motiválója lehet az egyének humánus, jótékony, szolidáris cselekvésének. A társadalmi felelősségvállalás alapján működő vállalat nyereségének egy részét közvetlenül is jótékony célokra fordítja, marketingtevékenységével ösztönzi a közösségi célok támogatására, felelős szociális magatartásra társadalmi környezetét. Megvalósulhat ez például a munkavállalók iskoláz-

tatásával, képzésével, az optimálisabb működés érdekében egy szervezetfejlesztéssel. A felelősen működő vállalat saját munkavállalóit, üzleti partnereit önkéntes feladatvállalásra buzdítja. Egészen egyszerű módon is meg lehet ezt élni: egy munkahelyi közösség a lakhatási gondokkal küszködő tagja számára segít megfelelő bérleményt keresni, és összefogva részt vesznek annak komfortosabbá tételében, melyhez állandó beszállítója kedvezményesen biztosít építési anyagot.

Egy szociális intézmény vezetőjeként naponta megélhetem azt a helyzetet, amikor a segítettekből segítők lesznek: erre példa, hogy hajléktalanként átmeneti szállón élő munkatársunk a közfoglalkoztatási rendszeren keresztül került hozzánk. Az idősotthon karbantartójaként nap mint nap azon dolgozik, hogy a nálánál elesettebb, rászoruló ellátottak körülményeit tegye élhetőbbé, komfortosabbá. És hogy a munkába járás számára könnyebb legyen, munkatársai összeszereltek, felújítottak neki egy kerékpárt, hogy a jó néhány kilométerre lévő szállásáról könnyebben tudjon dolgozni járni.

Az ilyen egyszerű, hétköznapi, de a lélek számára felemelő esetek mindannyiunk életében, környezetében jelen vannak, csak nyitott szívvel kell rájuk figyelni, és meg kell ragadni azokat. Ha kellően befogadók vagyunk, átélhetjük a szakirodalomban Flow-élménynek nevezett különleges állapotot. Csikszentmihályi Mihály így ír erről: „Az összes emberi adottság közül az egyik legértékesebb az a képesség, hogy valaki felismerje a körülötte adódó lehetőségeket. Egy adott helyzetben az egyik ember azt mondja, „nincs mit tenni”, míg a másik egy tucatnyi dolgot találhat ki, amit tehet és élvezhet. Az a személyiség, akit igazán érdekel a világ – érdeklődő, kíváncsi, izgatott – soha nincs híján olyan lehetőségeknek, amelyekkel megtapasztalhatja az áramlatot” (Jó üzlet – Vezetés, áramlat és az értelem keresése).

Ez az élmény lényegében a Lélek erejével a tevékeny, alkotó ember teremtett világgal való egységét hozza létre. Nem a látványos, csillogó, zajos eseményekre, élményekre kell tehát várnunk, hanem egyszerű, mindennapi cselekedeteken keresztül élhetjük át annak örömét, hogyan válhatunk mások számára segítő támasszá.

JAKAB-KÖVES GYOPÁRKA író

Éva, hol vagy?

Ha hűvös alkonyatkor az Úr Isten a kertben jár, s felteszi a kérdést, „Éva, hol vagy?”, vajon mit válaszolhat rá a kert fái között rejtőzködő Éva?

Éva, hol vagy? Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a posztmodern globális identitásválság egyik legérzékenyebb csoportja a felnőtt nőké, hiszen a társadalmi változások okozta belső ellentmondások, a megváltozott szerepek és feladatkörök mind teherként jelennek meg számukra. A társadalmi munkamegosztás a hagyományos társadalmakéhoz képest teljes mértékben megváltozott, ma már nem kérdés, hogy a nőnek dolgoznia kell. Elviekben nyilván lehet vitatkozni a helyzettel, ám komoly változásokban a gazdaság és a hatalom nem érdekelt. A gyakorlat inkább azt mutatja, hogy a legkonzervatívabb nyugati kormányok és pártok

sem akarják megbontani a kialakult szisztémát, intézkedéseikkel inkább a nők további munkavállalását serkentik, akár kisgyermekük nevelésének kárára is. Ugyanakkor az is evidencia, hogy a teremtési rend nyilvánvalóan ellentmond annak a gyakorlatnak, amely a felnőtt nőket minden élethelyzetben munkavégzésre és jövedelemszerzésbe hajszolja. A kérdés olykor megoldhatatlannak látszik. Korunk újkonzervatív politikája és társadalomszemlélete mégsem ad megfelelő válaszokat a női szerep-válság- és identitásválság helyzetében.

A 19. század második fele óta a feminizmus mindig jól meg tudta fogalmazni igényeit és elveit. Harcot nyertek itt is, ott is. A választójog nőkre való kiterjesztése után megnyíltak az addig férfiaknak fenntartott tanulmányok, majd a munkakörök is a nők számára. A következő lépés a teljes nyilvános szféra megnyerése volt. Ezzel egyidőben folyt a személyes szabadság (szabadosság?) eléréséért a küzdelem, legjelentősebb ebben az a harc, amit az abortuszhoz való kontroll nélküli jogért folytattak. A „hasam az enyém”, s a „testem az enyém”, mondják a feministák. Ezzel egyben az új élet feletti rendelkezést is átvennék, mint az a gazda, amelyik a nemkívánatos vendégeit minden lelkifurdalás nélkül beleveti a tengerbe. Ez lenne hát Éva válasza a kert fái között?

Az emancipáció nem a feminizmus találmánya. A szüfrazettek akkor jelentek meg, amikor a viktoriánus kor valóban bezárta a polgári világ nőit a baba-szobába. A korábbi társadalmak és korok jóval több természetbeni jogosítványt adtak a nőknek, mint a 18. század zárt rendje. Nyugati kultúránkban Jézussal jelent meg a női emancipáció, aki embert látott a nőben is, s tudjuk, voltak sokan, akik szerették, követték őt – tanítványává váltak. Pál aztán a Galata-levélben radikálisan és forradalmi módon szabadította fel – emancipálta a nőket: „Nincs zsidó, sem görög; nincs szolga, sem szabad; nincs férfi, sem nő; mert ti mindnyájan egyek vagytok a Krisztus Jézusban” (Gal 3,28). Évszázadok jöttek, míg a reformátorok szellemi és lelki társként, partnerként, egyenrangú harcostársként a nőket a Biblia megismeréséhez és megértéséhez vezették, s így egy második nagy keresztyén emancipációt kezdeményeztek. Ha elképzeljük, mit jelentett a reformáció a nők számára, talán megértjük, mennyire nagyszerű felemelkedést, vagy éppenséggel szemléletváltást eredményezett. A Galata-levélnek az üzenete alapjaiban változtatta meg a nő önmagáról alkotott képét. Isten előtt „nincs férfi, sem nő”. A nők ezután igényt éreztek arra, hogy szellemi téren kiteljesedjenek, hogy megismerjék Istenüket, és megismerjék maguk körül a világot. Mert az emancipáció nem más, mint a nők megbecsülésének és önbecsülésének eredménye. Ez is a keresztyénség vívmánya.

Sok szép dolgot elért a feminista harciasság. Ám egy óriási rákfenét is szabadított a fejlett világra, amikor a nőket el akarta – el akarja – szakítani a családtól. Az általános társadalmi válság valahol itt indult el. A konzervatívok naiv óhaját, hogy a nők ne dolgozzanak, nemcsak a gazdaság fogadta fejcsóválással. Ott áll ennek a vitának a közepén a nő, aki nem tud megfelelni a „ki vagy-mi vagy” kérdésére. Ott áll a természetes szerepek és egyéb szellemi és lelki igényei között, s nem tudja többé összeegyeztetni ezeket. Anya és feleség, társ és háziasszony, ott-honteremtő nő, de egyben gondolkodó ember, aki néha kilépne a házi kötelességek kötelékéből. Szeretne szellemileg is teljesíteni, aszerint, ami neki adatott. Ha

otthon marad, elmagányosodik. Hisz hol vannak már azok a nagy közösségek, amelyek régen megtartó erőt jelentettek számára? Értéktelennek érzi magát egy társadalomban, ahol csak a munka, a jövedelem és a kivívott pozíció számít értéknek. Aki kiszorul a jelenkori értékek lakomájáról, érthető módon lesz frusztrált.

Női mivoltunk megértéséhez a posztmodern kornak újra meg kell tanulnia és el kell fogadnia azt az egyszerű tényt, hogy a felnőtt nők élete szakaszosabb, tagoltabb, mint a férfiaké. Léteznek olyan minősített idők, amik meghatározzák a nő életét, értve itt elsősorban az anyaság optimális biológiai idejét, de akár a nagymamai feladatok, a segítségnyújtás szükségességét is. A modern társadalomnak ezeket a minősített időket el kell fogadnia. Meg kell adni a munka világában a „szelíd igénybevétel” lehetőségét. Ehhez nyilvánvalóan emberi munkakörülményekre, emberséges munkahelyekre van szükség. A nőkben éppúgy, mint környezetükben és a társadalomban tudatosítani kell, hogy rájuk mikor, hol és miért van nagyobb szükség.

A kérdés nem kevesebb, mint a nő önmeghatározása. Ki, micsoda a nő? Éva vagy egy pszeudo-Ádám? Más-e, mint a férfi? Férfiként kell megállja a helyét, vagy nőként? Kiteljesedhet-e női mivoltában, vagy el kell fojtania természetes családalapítási és fenntartói ösztöneit? A nagy társadalmi válság jelei és tünetei azt mutatják, hogy ma a nők az elfojtásba halnak bele.

Egy hosszútávú családpolitika csak akkor működhet, ha legaktívabb szereplői, a nők, jónak és értelmesnek, sőt kívánatosnak találják az általa felkínált lehetőségeket. Ha körülnézünk, nagyrészt csak a rövidtávú tervezés és elképzelések eredményeit tapasztalhatjuk. Pedig nyilvánvaló az, hogy beláthatatlan következményei lesznek a jövőben a csökkenő születésszámoknak. Ez már nem csak a romantikus nemzetföltés témája, túl kell látni a jelenen. Az egészséges családmódellekért tett erőfeszítések pontosan annyira fontosak, mint az egykor szintén utópisztikus elgondolásként minősített környezetvédelmi elképzelések. Ahogy a környezetvédelem számos vívmánya a jövőnket szolgálja, úgy a családokat védő és támogató rendszerek szintén a jövőt szolgálják. Valójában ez a társadalmi környezetvédelem, vagy egyszerűen társadalomvédelem.

Ha hajlandóak vagyunk eltekinteni azoktól a nem túl modern kijelentésektől, hogy a nők nagyobb arányú foglalkoztatottsága a fejlődés és haladás biztosítója (ugye, ezt már az ötvenes években is hangoztatták), akkor különös történelmi összefüggéseket fedezhetünk fel. A nők nagyobb arányú foglalkoztatottsága, idegen helyen történő munkavégzése ugyanis mindig is a társadalom nagyobb mérvű össz-szegénységét, vagy fogalmazzunk úgy, korlátolt szabadságát mutatta. Könnyű végiggondolni, hogy a nők munkahelyi lekötöttségével mindig is nőtt a családok kiszolgáltatottsága, az adott rendszer kényének-kedvének volt kitéve mind a nő, mind a család. Ez nagyobb alárendeltség, mint gondolnánk.

Ám megbecsülik-e az anyaságot? Munkavégzésnek számít-e? Amíg az anyaként otthonmaradó nők nem kapnak kielégítő elismerést a társadalomtól, addig a női önbecsülésről csupán hipotetikusán beszélhetünk. Ki akarja meghallani azt, hogy a nő egyik legfontosabb feladata az anyaság? Abban az összehasonlításban, amely férfiteljesítményeket vár el minden felnőttől, soha nem fogja jól érezni magát a bőrében.

Éva hallgat. Ugyan kitől várná el hát, hogy bárki más helyette, s érte tegyen? A nő mintha ellenérdekeltnek látszana abban a játszmában, ami róla, s gyermekeiről szól. Pedig el kell mondani, hogy mi kell az élethez, mi kell egy jól működő világhoz. Tudatni kell mindenkivel, hogy az elért kényelem a vesztükbe sodorhatja azokat, akik a kényelem fejében feláldozzák az utódlást. Ez az igazi végveszély: nagyobb, mint egy lehetséges meteor-becsapódás, vagy az ufók támadása. Ebben a tudatosításban az egyháznak lehet, sőt kell, hogy szerepe legyen. Épp ezért pontosan azoknál kellene tisztázni bizonyos kérdéseket, akik hallatják hangjukat.

Nagy szükség lenne arra, hogy az érintettek szólaljanak meg. Öntudatos, és feladatukkal, lehetőségeikkel és igényeikkel tisztában lévő felnőtt nők. Tudatosítani kellene, hogy a társadalomban léteznek más szempontok, mint a gazdasági haszon, s ennek része, hogy a nő tudjon megfelelni női mivoltában, feleségként, anyaként. Lehessen újra az, akinek Isten megteremtette. Felelhessen tisztán, ha hívják. Hol vagy, s ki vagy? Éva, meg tudod-e mutatni magadat?

FENYVES PÉTER polgármester

Kiegyensúlyozott egyén és társadalom

A társadalmi viszonyok az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltoztak. Leszögezhetjük azt is, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek előfutáraként, avagy következményeként különböző gazdasági problémák és egzisztenciális gondok sokasága ékelődött be a közösség hétköznapijaiba. A társadalmi egyenlőtlenség közösségi fogalomkör: mindenhol élnek szűkölködők és jómódúak, tekintélyesek és védtelenek, iskolázottak és tanulatlanok, befolyásosak és kirekesztettek. Ezek állandó és valós állapotok, úgymond az emberiség és a civilizációs folyamatok velejárói. Az emberek törekvéseit és cselekedeteit különféle erők befolyásolják és motiválják, s ezek sokszor nem nemes és emberséges célokat eredményeznek, a hatalomvágy és a kicsinyesség felülkerekedik a jellemen. Ha az emberből hiányzik a fegyelem, a másért tenni akarás, nem lesz egyensúly és béke. Véget vethet a békességnek, s teret szolgáltat az anyagiasságnak a napjainkban is észlelt és valós jelenség, a nélkülözés, amely a féltékenykedésnek teremt melegágyat. Az erősebbnek a gyengébb pártjára kell állnia, s támogatásával ellensúlyoznia a különbségérzetet. Az együttműködés és egység kalauzol a kiegyensúlyozott úthoz: egység másokkal és egység önmagunkkal. Az ember társas lény, szüksége van arra, hogy biztassák és támogassák, önbizalmát ne csorbítsák. A kiegyensúlyozottsághoz lelki és mentális egyensúlyra van szükségünk, így tudunk maradandót és értéket alkotni és létrehozni, s a növekvő alkotókedvnek köszönhetően hozzájárulunk a gazdasági szerepek betöltéséhez és fejlődéshez, növekedéshez.

A társadalmi igazságosság úgy tud érvényesülni, ha minden családban elfogadottá válik a munkaalapú társadalom jövőképe. Minden egyénnek kijár az, amiért megdolgozott és ennek okán minden egyénnek tennie is kell ezért a tőle

elvárható módon. Azoknál a társadalmi rétegeknél, ahol az iskolázottság és a szakképzettség megfelelő szinten van – ez a jelenlegi gazdasági helyzetben az ország területének 70-75%-ban –, nem okoz gondot a munkában való elhelyezkedés. Azon rétegeknél, ahol ez nem áll fenn, az államnak és az önkormányzatoknak az a feladata, hogy a közmunka programokon keresztül megélhetési lehetőségeket biztosítsanak ezen csoportoknak. A vidéki, zömében falvakban lakó családoknál az önellátásra való berendezkedés (élelmiszertermelés, mezőgazdasági termékek előállítás) feltételeit az önkormányzati vagy állami tulajdonú földeken lehet biztosítani. A szociális ellátás területét tekintve a magyar társadalom alapvető problémája a másik egyén elfogadása – pontosabban mondva az el nem fogadása –, a társadalom hasznos tagjaként való elismerése. Hiányzik az emberekből az egymás elismerése, ennek helyét gyakorta betölti a kétkedés és irigység.

Azt, hogy egy egyén milyen alapképességekkel rendelkezik, tiszteletben kell tartani, és kiküszöbölni, hogy ez bírálati alap legyen egy közösség életében. A polgárok közösségi szemléletének formálását figyelembe véve minden egyes egyénnek a közösséget kell szolgálnia, és értéket kell teremtenie bárminemű ellenszolgáltatás nélkül is. Egy idézet, amely kifejezi a szemléletemet így hangzik: „Ne azt kérdezd, hogy mit tett érted a város, hanem azt, hogy te mit tettél a városért”. Egyszerűen ne azt nézd és várd, hogy az állam mit tud adni és nyújtani neked, hanem, hogy te mit tudsz tenni az országért, a lakóhelyedért. Ennek nagyon jó és közösségformáló, értékrendet bővítő kezdeményezése a diákok kötelező közösségi munkájának bevezetése (egészségügy, sport, kultúra és környezetvédelem területén), amely a jövőre tekintettel következmény a kiegyensúlyozott társadalom megteremtésében. A kiegyensúlyozott társadalmi együttélésben fontos szerep jut a felelősség arányának, nevezetesen egyenlő mértékben kell megoszlania az állam és az egyének között.

Beosztásomnál fogva feladatom a település közösségi életének ezen elvek alapján történő irányítása. A város életében minden évben van egy fő és nemes cél, amelyet a civil kezdeményezés mellett anyagilag és fizikailag is támogatunk, s ezen munkák megvalósításához szükséges iparilag előállítható alapanyagokat a közösség költségvetéséből biztosítjuk. Egy város létezésében elemi a hozzáadott érték megteremtése és a tevőleges, közvetlen fizikai munka pedig a társadalom tagjainak, a város közösségének feladata (Egy család- egy fa program). Mindig jelen van egy központi cél, amely a közösség értékét növeli, amelyet becsben kell tartanunk, és óvnunk a rombolás ellen. Az új nemzedék túl „modern” látásmódjának átszervezését szolgálja a középiskolai oktatás alakításában a diákok bevonása a közösségi értékkeremtésbe különböző projektekkel, az iskola környezetének szépítésével, közösségi sport és kulturális rendezvényekben való közreműködéssel.

Meghatározó a kiegyensúlyozott együttélés szemszögéből a család közvetlen, belső integritásán túl bármely közösség szervezett formáihoz való tartozás, amely szintén kiemeli a társadalmi értékeket: ez lehet egyházi, vallási közösség és lehet kulturális (kórusok, tánckarok) vagy sportegyesület is (futball, úszás, öttusa).

BUDA IMRE háziorvos

Isten országát kereső hívókra van szükség

Számomra nagyon nehéz magának a társadalmi egyensúly fogalom tartalmának a meghatározása. Milyen szempontokat veszünk figyelembe, mit tartunk fontosnak vagy kevésbé annak, gazdasági mutatókat, jövedelemszinteket, vagy iskolázottságot, társadalomban betöltött pozíciókat? Materiális tényezők az elsődlegesekek, vagy lelki, szellemi potenciálok az egyensúly alakításában. Ha az anyagiakat tekintjük közismert az a tény, ami tendenciájában is egyre rosszabb, miszerint arányosan egyre kevesebben birtokolják az anyagi javak egyre jelentősebb részét. Ezen a területen a jelenlegi rendszerben tehát elég nehéznek tűnik megvalósítani az optimális kiegyensúlyozottságot. Már a szó is magában hordozza a szélsőségek jelenlétét, a kérdés az, hogy a Gauss-görbe mennyire torz egyik vagy másik szélsőség irányban. A kiegyensúlyozottság számomra jelent egyfajta rugalmasságot is, ami lehetővé teszi – akár az egyén, akár egy társadalom esetében – a külső behatásokkal szembeni védekezést és megoldási formák keresését, amelyek segítségével fennmarad az egyensúly, és nincs kibillenés egyik szélsőség irányába sem. Amennyiben nincs meg ez az egyensúly, könnyen válhat mind az egyén, mind a társadalom közönyössé, dermedtté, vagy tesz kiszámíthatatlan lépéseket. A társadalom igénye, hogy működését alapvetően az igazságosságra való törekvés határozza meg. Igen, de kinek, melyik társadalmi csoportnak vélt vagy valós igazsága?

A jelenlegi társadalmakban az egyén pozícióját az anyagi javak által vélik meghatározni. Ez azonban egy rossz irányba ható öngerjesztő folyamat, mert mindig van és lesz egy jobb és szebb autó, telefon, lakás, és ebbe, mint az utóbbi években láttuk, egyre többen belerokkantak. Az anyagi javak birtoklása nem – az erre való vágy még kevésbé – fogja megteremteni a társadalom egyensúlyát. Az egyén szempontjából talán az a megoldás, ha nincs túl nagy feszültség anyagi-társadalmi-szociális helyzete és a vágyai közt. Amikor „önzővé” válik, és a maga számára elfogadott krisztusi mérce lesz az iránytű és nem a szomszédé. Nem passzivitást kell mögötte gondolni, hanem önmagunk helyes helyzetértékelését. Ennek birtokában lehet aztán továbblépni a közösség és a társadalom irányába, amikor már nemcsak az én, hanem az a közösség is fontos lesz, ahol élek, ahol dolgozom.

Sajátos ambivalenciát érzek sokak esetében, akik meg akarnak felelni a kor elvárásainak, ugyanakkor nagyon vágnak mégis valamilyen közösségre. Sokan pedig az állam gondoskodó szerepét kívánják e tekintetben is, mint megannyi más dologban. De szervezhető-e felülről a társadalmi egyensúly? Úgy gondolom nem, csak a jogszabályi kereteket tudja biztosítani, és a közösség társadalmi-gazdasági egyensúlya alulról fog kialakulni.

Mikor Jézus virágvasárnap bevonult Jeruzsálembe, voltak olyanok, akik politikai szempontból tekintettek rá, mint királyra, aki élükre áll és megdönti a rómaiak uralmát, és Izrael ismét önálló lesz. Jézus nem ezt hirdette, és nem ezért jött, hanem mindenkihez személy szerint, hogy életének királya legyen. Nem társadalmak kiegyensúlyozottságát hirdette, hanem az egyén életének megváltását.

Számomra nem az a kérdés, mit tehetek azért, hogy kiegyensúlyozott társadalomban éljünk, hanem mit tegyek én, mit tehet a gyülekezetünk azért, hogy Zircen só és világosság legyünk környezetünk számára, ahol a közösségünkön keresztül mások is megláthatják Isten országát. Hogyan lehetünk, mint Krisztus közössége, vonzó mások számára, akik szívük legmélyén, valahol elrejtve, de keresik az Istent, mert érzik, hogy hiába van meg mindenük, hiába vannak meg a státuszszimbólumok, valami ott legfelül hiányzik. Ebben a közösségben pedig már valóban nincsenek társadalmi, gazdasági különbségek, mert Pál apostol szavaival, mindenki egyenlő a Krisztusban. Egy keresztyén közösséggel szemben hatalmasok az elvárások, sokakban olyan kép alakult ki, mintha egyfajta szerzetesi életformát kellene folytatniuk a Krisztust követőknek. Nagy egy gyülekezet felelőssége, még akkor is, ha nem a társadalom elvárásának kell megfelelnie.

Munkám során csak magas szinten és teljesen kiegyensúlyozottan lehet csak dolgoznom. Természetesen ez inkább egy ideális kép, de orvosként nincs mód egyszer jobban, egyszer pedig kevésbé jól gyógyítani. Az én életemben is vannak jó és kevésbé jó pillanatok, amelyek kihathatnak a munkámra. Naponta 40-50 pácienssel találkozva nem tudok teljesen ugyanolyan empátiával odafordulni mindenkire. Ahhoz, hogy ez mégis megtörténjen a rendelés vagy a nap utolsó órájában, én is mindennap Isten kegyelmére és szeretetére vagyok szorulva, és még így sem sikerül mindig.

Az utóbbi években az egészségügyből nagyon sok orvos és nővér távozott külföldre, részint anyagi okok miatt, de más okok is szerepet játszottak ebben az elvándorlásban. Az egészségügyi rendszer (lehet, hogy más területen is így van) sajátos módon működik. Egyfelől természetesen jogszabályok határozzák meg, de nagyon sok esetben a régről ránk maradt szokásjog, mert ezt régebben is így csináltuk. A probléma az, hogy ez valakinek kedvező, de sokaknak nem. Az egészségügyi rendszerhez való hozzáférés esélyei nem egyformák, akinek vannak kapcsolatai, anyagi lehetőségei, hamarabb hozzájut. Amikor én ezt egy-egy esetben szóvá teszem, mert szeretném, hogy a rendszer kiegyensúlyozottabban működjön, akkor sok esetben falakba ütközöm. Amikor pedig egy-egy jogi eset merül fel, a szokásjogra már nem lehet hivatkozni.

„Ne aggódjatok tehát, és ne mondjátok: Mit együnk? vagy: Mit igyunk?, vagy: Mit öltünk magunkra? Mind ezt a pogányok kérdezzetik; a ti mennyei Atyátok pedig tudja, hogy szükségetek van minderre. De keressétek először az ő országát és igazságát, és ezek is mind ráadásul megadatnak nektek” (Mt 6,31-33). Nehéz ezt elfogadni a mai világban, de ezt kell megélnünk és másoknak is hirdetnünk. Ha tisztában vagyunk önmagunkkal, rendezett az Istennel és emberekkel való közösségünk, az anyagi javak és az azokkal való helyes bánásmód már ezekből következik. Igaznak kellene lennie ennek még a gyülekezetben belül is. Nem egyházfenntartói járulék fizetőkre van szükség, hanem az Isten országát kereső hívőkre.

TANÚSÁG

ARDAY GÉZA

Emlékezés két johannita íróra

Vajay Szabolcs és Domahidy András életútja

Arday Géza írásával emlékezünk a *Confessio* hajdani két szerkesztőbizottsági tagjára: Vajay Szabolcsra (Budapest, 1921 – Vevey, 2010) és Domahidy Andrásra (Szatmárnémeti, 1920 – Perth, 2012). Mindketten 1989-ben lettek a *Confessio* Szerkesztőbizottságának tagjai, és életük végéig viselték ezt a tisztséget.

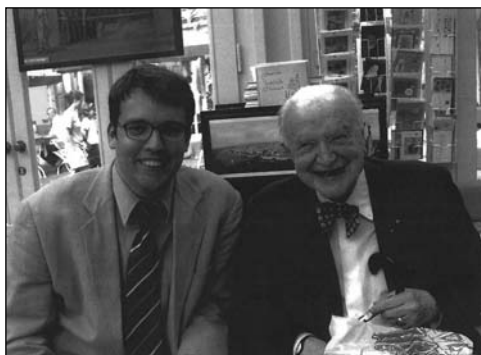
Folyóiratunk fennállása óta figyelemmel kíséri a határon kívüli magyarság sorsát. Ez a felelősségérzet mindig meghatározó volt szerkesztési elveinkben. Ennek kifejezéséül kért fel dr. Tenke Sándor, folyóiratunk korábbi felelős szerkesztője, 1989-ben szerkesztőbizottsági tagságra egy-egy neves, református gyökerű személyiséget az ún. utódállamok, a nyugat-európai és az óceánon túli magyarság képviselőiben. Vajay Szabolcs és Domahidy András az utóbbi kettőt reprezentálták. Rájuk emlékezünk most tisztelettel és Isten iránti hálával.

(– *A Szerkesztőség*)

Mindkét szerző rendszeresen publikált a *Confessio*ban. Ám nem csak regényeket és tanulmányokat írtak, hanem szerkesztőbizottsági tagjai is voltak a magyarországi *Református Egyház Figyelőjének*. Mindketten hét évtizeddel ezelőtt határoztak úgy, hogy elhagyják hazájukat. Alkotói tevékenységük jelentős részét emigrációban töltötték. Vajay Szabolcs hagyatéka Svájcban (Veveyből) a fehérvárcsurgói Károlyi kastélyba került, ahol a társadalomtörténész professzor ötezer – közte számos idegen nyelvű kötetet magába foglaló – könyvgyűjteménye, genealógiai archívuma és levelezése, valamint történelmi családtörténeti kutatási anyaga talált otthonra. Tavaly hozták haza az Ausztráliában elhunyt Domahidy András író hamvait. Családja és tisztelői jelenlétében, a domahidai református templom előtt búcsúztatták, majd Szamosangyaloson, a református templomban lévő családi kriptában helyezték örök nyugalomra. Mind a két alkotó, más-más formában ugyan – szellemileg és fizikailag –, de hazatérhettek végakaratauk alapján, annyi évtizedes „távollétük” után.

EMLÉKKÉPEK A TÖRTÉNÉSZ ÉS GENEALÓGUS PROFESSZOR VAJAY SZABOLCSRÓL

„Nem múlnak ők el, kik szívünkben élnek, hiába szállnak árnyak, álmok, évek. Ők itt maradnak bennünk csöndesen még”. Hasonlóan vagyunk ezzel mindannyian, mint versében Juhász Gyula vallotta, hiszen földi valójában hiába nem lehet már közöttünk, ugyanúgy szívünkben él Vajay Szabolcs személye és emléke. Édesapja, *vajai* Vajay Károly (1892–1980) főispán és országgyűlési képviselő volt 1936-tól,

Arday Géza és Vajay Szabolcs 2002-ben

majd később (1948 óta) johannita lovag lett, a Rend tiszteleti kommandátora és genealógiai tanácsadója. Emlékezünk pozitív személyiségére, derűjére, közvetlenségére, intelligenciájára, amely bölcsességgel párosult.

Fordulatos életének számos kiemelkedően fontos állomása van, s ezekről szót ejtenünk e megemlékezés alkalmával nem csak illik, hanem kötelességünk is. A háború előtti években Budapesten, még a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett jogi- és államtudományi diplomát. Jellemző volt szerénységére, hogy beszélgetések alkalmával, amikor fiatal koráról esett szó, sosem említette, hogy Sub auspiciis Gubernatoris kormányzógyűrés doktorként fejezte be a tanulmányait. A magyar királyi külügyminisztériumban kezdett dolgozni, később a világháborúból való magyar kiugrási kísérlet egyik irányítója, Barcza György diplomata mellett dolgozott, mint titkár. Tevékenysége magában foglalta a titkári munka mellett, a titkos tárgyalások előkészítését, egyeztetését, a bizalmas levelezést és jelentések készítését. 1944 októberében a svájci tanulmányai után nem tért haza. A Helvét Konföderációban egy magyar követi komité alakult abból a célból, hogy a Szálasi-rezsimmel szemben ellenkormányt szervezzenek Nyugaton a német megszállást megtagadó magyar diplomaták által létrehozott úgynevezett Disszidens Követ Komitéhoz. Ennek a komitének a tagjai közé tartozott Eckhardt Tibor, Barcza György, Apor Gábor, Bakács-Bessenyei György, Ullein-Reviczky Antal. „Jómagam – vallotta Vajay Szabolcs az életútintérműjében – édesapám kedves barátja, Barcza György mellett titkároskodtam. Mi már tudtuk, amit Magyarországon még igen kevesen, hogy mi történik Teheránban és Jaltában”. Ezután 1946-tól Párizsban részt vett – 25 éves korában – a világháborút lezáró tárgyalásokon, mint Auer Pál nagykövet titkára. Ugyanis amikor a béketárgyalásokra sor került, egyszerűen igény támadt fiatal titkárokra, akik jól beszéltek több idegen nyelven és jól tájékozódtak a világtörténelemben. Hazánk akkori párizsi követe, Auer Pál beszervezte a diplomáciai életbe a nagy műveltségű, tisztességes ifjú úriembert. „Csakhogy jött a fordulat éve – nyilatkozta Vajay Szabolcs –, és Auer, mint annyi más antikommunista diplomata, disszidált, én pedig megértettem, hogy másfelé kell orientálódnom.” Politikai okból az argentinai emigrációt kellett választania, ahol befogadták, és állampolgárságot is kapott. Argentínában 1951-ben megalapította a Buenos Aires-i Pázmány Péter Szabadegyetemet, ahol kulturális szerkesztője lett a *Délamerikai Magyarság* című emigráns folyóiratnak. Amikor Perón tábornok elnöksége diktatúrává változott, Vajay Szabolcs azonnal felismerte a helyzetet, 1954-ben elhagyta az országot, és Párizsban szállt ki a repülőgépből. Ezt Faludy György beszélte el, akivel jó barátok maradtak egy életen át. Argentína főképviselőként, Párizsban élő anti-perónista barátai beajánlották az UNESCO-hoz, mint megbízható demokratát. 1959-től az UNESCO párizsi központjában dolgozott, mint elismert latin-amerikai szakértő – egészen a nyugdíjazásáig –, közel negyed századot töltött el ezen a helyen.

Hivatali karrierjével párhuzamosan bontakozott ki történészi, genealógusi és írói tevékenysége, valamint kutatói-alkotói pályája is. Több emigráns újságban és folyóiratban (*Hungária, Irodalmi Újság, Új Magyar Út, Látóhatár*) több nyelven publikált, továbbá tudományos társaságok tagja és tisztségviselője lett. 1965-től

1976-ig a Nemzetközi Heraldikai Akadémia alelnökeként tevékenykedett, majd 1982-től 1986-ig a Genealógiai és Heraldikai Társaságok Nemzetközi Szövetségének elnökévé, majd haláláig tiszteletbeli elnökévé választották. Vajay Szabolcs mint történész és számos egyéb tudományterület művelője – független gondolkodóként – jelentős életművet hagyott maga után. Genealógiai munkásságát meghatározó művei közé tartoznak: *A johannita rend lovagjai 1854–1987* és *A máltai rend magyar lovagjai 1530–2000* című hatalmas összefoglaló munkák, amelyek nagy történelmi családtablókat rajzolnak a magyarság sok évszázados múltra visszatekintő johannita és máltai lovagok nemesi családjairól. Alázatos szorgalommal végzett kutatómunkáinak eredményei azok a tudományos igényű munkák, amelyek mára alapművekké váltak.

Sokoldalú munkásságának kutatási eredményei, köztük a magyar történelemre vonatkozó megállapításai még sokáig pótolhatatlanok maradnak. Egyetemi előadásaiiban foglalkozott a középkori magyar "emigránsok" életével. Nagy sikert aratott *Én, Anonymus* című történelmi regénye, amely fiktív önéletrajz és egyben korrajz is. Az elmúlt évek során Budapesten jelentette meg regényeit, melyeket emigrációban töltött időszakában alkotott, ám még életében ezeket is "haza" hozhatta a Háttér Lap- és Könyvkiadó jóvoltából. Irodalmi felolvasóestjein és könyvbemutatóin részt vehettünk, olvashattuk műveit, élvezhettük ábrázolásmódjának eredetiségét, stílusa jellegzetességeit. Méltán örvendtek népszerűségnek szépirodalmi alkotásai: a *Győztünk Mohácsnál, Egy ember ment a hídon veres zekében* és a *Lánc* című regényei. Francia életrajzirói minden forrásban szükségesnek tartották érdekességként megemlíteni, hogy csupán szellemi kikapcsolódásból 1943 és 1946 között havonta megjelenő satirikus vicclapot tartott fenn, amelynek ő volt egy személyben a szerkesztője és a kiadója is.

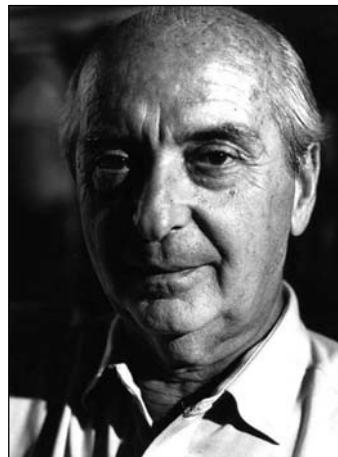
Vajay Szabolcs 933-ig vizsgálta a kalandozó hadjáratok történetét. Véleménye szerint nem alkalomszerű, fosztogató jellegű portyákról volt szó: a magyarok mindig szövetségben, hívásra keltek útra, hadműveleteiket politikailag és katonailag gondosan előkészítették. A felkérést akkor fogadták el, ha az a magyar szállásterület biztonságát is szolgálta (így pl. a pápa is felkérte a magyarokat a keresztény ellenfelei elleni harcban). A kalandozó hadjáratokat a magyar fejedelmi udvarból irányították, hiszen ez esetben nem holmi finnugor hordák martalóckodtak, hanem türk-hun lovasnomád nép fejlett hadseregei vonultak fel. Ezt hangoztatta igen határozottan egyetemi jegyzeteiben és előadásain is. Ha egy magyar hadtest békét kötött egy uralkodóval, akkor azt a megállapodást az összes magyar törzs tiszteletben tartotta. 910 és 933 között a magyar csapatok erejük teljében a magyar határtól nyugatra kb. 500 km-es sávban Itáliától Szászországig minden államot adófizetésre köteleztek. Pozitív szemléletű történészként Vajay Szabolcs összegyűjtötte a magyarok győzelmeit is. Az elsők közé tartozott, aki szabad ország polgáraként, szellemi függetlenségben alkotva, autentikusan és színvonalasan foglalkozott a magyar őstörténettel. A Tihanyi Apátság múzeumának állandó kiállítása is megörökítette kutatási eredményeit.

Nyugalomba vonulása után a svájci Veveyben telepedett le, ahol haláláig aktívan dolgozott. Különösen felkeltette az érdeklődését a Wallis tartományban talál-

ható Val d’Anniviers völgyben élő hun népcsoport eredete. A völgy bejáratánál honfoglalás kori magyar sírt tártak föl; mivel eleink szándékait, tetteinek okát és harci szokásait alaposan ismerte, ezt úgy értékelte, hogy hunok is gyarapították a svájci völgy lakosságát. A sokáig tudatosan elhallgatott hun-magyar kultúrával, főként az ott talált rovásírással is foglalkozott. Johannitaként Rendünk egyik nemzetközileg is elismert, köztiszteletben álló személyisége volt, aki szellemileg, erkölcsileg, írásban (leveleiben) és szóban (baráti összejöveteleken) külön is támogatott bennünket, fiatalokat. Vajay Szabolcs az életét a földművesek szorgalmával és a szerzetesek puritán alázatával alkotta végig. Sok szép és élhető esztendő mellett keserves és nagyon nehéz idők is kijutottak számára osztályrészül, de ezekről csak szűk körben és igen ritkán beszélt. Az Andrassy-úti könyvbemutatói, a személyes beszélgetések Dr. Noéh Ferenc Ráth György utcai lakásában, ahol Bohus Lászlóval váltották egymást, nagy közös vacsorák a Makk hetesben, finom szellemessége és csokornyakkendős, elegáns megjelenése mindannyiunk számára szép és meghatározó emlék marad.

DR. DOMAHIDAI DOMAHIDY ANDRÁS MINT ÍRÓ

Domahidy András Szatmárnémetiben született, a Trianon évében, 1920-ban; édesapja *domahidai* Domahidy György orvosként segítette a szatmári emberek életét, édesanyja *lázari* Nagy Júlia volt. Fialat éveit a család két vidéki birtokán töltötte. Édesapja háza Magyarországon volt – 1369 óta a család birtokában lévő – a Szatmár megyei dományhidai (utóbb Domahida) ősi szállásbirtokon, amelyet csak 1945-ben tudtak elvenni a családtól; nagyanyja birtoka 20 kilométerrel messzebb, már a határon túl, az elcsatolt Erdélyben terült el. Korán kezdett olvasni; öccsével, Miklóssal a kerti fákra menekültek az unalmas vendégek elől, a családi könyvtárból kimenekített egy-egy kötettel. Egészen fiatalon már komoly, felnőtteknek szóló műveket olvasott. 1943-ban szerezte meg a jogi diplomát a budapesti egyetemen, majd tanulmányai után, mint karpaszományos hadapród az 1. huszárezredhez vonult be. A háború végén a huszárezreddel Németországban került amerikai hadifogságba, ahonnan kalandos úton, Ausztrián keresztül jutott haza. Mint volt huszártisztnek és osztályidegen származásúnak, nem volt maradása a kommunista uralom idején. 1947-ben megnősült, majd amikor apósát, báró Kaas Albertet – aki szintén johannita lovag volt – letartóztatták, úgy döntött feleségével, Mariannéval, hogy elhagyják az országot, s 1948 szeptemberében átlépték az osztrák határt. Egy évre rá Németországba költöztek, ahol (Bamberg) a Welfare Office menekültügyi iroda munkatársa volt, majd emigrációja következő állomáshelyére, Fremantle-be, 1950 szeptemberében, a Skaugum III. hajó (294 magyarral együtt) vitte el őket. A két éves köte-

Fejér Zoltán felvétele, 1989

lező munkaszerződést mint gyári munkás kezdte, később pedig könyvelőként dolgozott, majd az állami könyvtárban kapott munkát, mielőtt 1960-ban az University of Western Australia (UWA) egyetemi könyvtárban kezdhetett dolgozni. 1985-ben ment nyugdíjba, mint az UWA Jogi Könyvtár megszervezője és igazgatója. Időközben 1966-ban Bachelor of Arts diplomát is szerzett. 1968 és 1985 között a *Friends of the University of Western Library* című kiadványt szerkesztette, továbbá 1952 és 1961 között a perth-i Református Egyházközség hivatalos tájékoztatójának a tudósítója, egy ideig kiadója és szerkesztője is volt.

Későn kezdett el írni, első elbeszélése ugyan már 1959-ben megjelent az *Új Látóhatár* című emigráns folyóiratban, amit több más követett, viszont első regénye Rómában, csak tíz év múltán, 1969-ben a *Vénasszonyok nyara* címmel látta meg a napvilágot. Ebben a művében még a háború végi eseményeket ábrázolja. Majd csak tíz év után került sor a folytatásra: az *Árnyak és asszonyok* című regényére, amely már Ausztráliában játszódik. Időközben több novellája is megjelent, és szerepelt a Radio Free Europe (SZER, Szabad Európa Rádió) adásaiban is.

A *Vénasszonyok nyara* című regényével elnyerte Rómában a Máltai Lovagrend Lehel Pályázati Bizottságának nagydíját. Művét nemcsak emigráns irodalmi, hanem szociológiai különlegességként is számon tartjuk, ugyanis a szabolcsi és szatmári dzsentrik és arisztokraták 1945 utáni világát idézi fel benne, igen hitelesen. Művében nem palástolja személyes érzelmeit sem, érezhető fájdalommal eleveníti fel az elveszett életformát, a történelmi változások során bekövetkezett megrázkódtatásokat. Mindezt hitelesen ábrázolja, hiszen maga is ehhez a társadalmi réteghez tartozott, ugyanis ebbe született bele, ebben nőtt fel; belülről, családján, rokonságán és barátain keresztül látta, és élte át a világháború utáni nagy átalakulást. Előadásmódjának, alakformálásának legközelebbi rokonát alighanem Thassy Jenő *Veszélyes vidék* című regényében láthatjuk. Barátja, báró Radvánszky János unszolására – aki az ausztráliai Tasmanian College lektora és a neveléstan tanszék vezetője volt – határozta el, hogy erről a társadalmi rétegről, a földbirtokos osztályról egy valós képet rajzol. Erről Magyarországon a kommunista diktatúra évtizedei alatt csak torzított, hamis képet lehetett alkotni. Domahidy András művében nyomon követhetjük azokat a történelmi folyamatokat, ahogyan regényalakjai lába alól kicsúszik a talaj, s a diktatúra időszaka alatt arra a felismerésre kényszerülnek, hogy új életlehetőségeket kell keresniük. Torzítás nélkül megrajzolt jelenetekkel és szereplőkkel örökíti meg a földosztást követő társadalmi átalakulást, a koalíciós idők üzletelő fővárosát. Regényének főhőse már nem tudja fenntartani a két világháború közötti nagybirtokosi életformáját. Felismeri, hogy nem képes alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, és emiatt az önkéntes emigrációt választja, csakúgy, mint Domahidy András is.

A *Vénasszonyok nyarában* kibontakozó világgép teljesedik ki az *Árnyak és asszonyokban*. Az előző regény főhőseire ráismerhetünk, igaz, megváltozott névvel jelenik meg itt, de változatlanul erős nosztalgiával, számos olyan kötődéssel, melyek élete végéig meghatározzák tetteit és gondolkodásmódját, s szívós küzdelmet vív új hazájában, Ausztráliában a beilleszkedésért, az – egykori – egyszer már elveszített boldogság válik egy egész nemzedék életformaváltásának jelképévé. Ha a hajdani emigránsoknak sikerül is a beilleszkedés, az otthonteremtés, mindazonáltal önmagukban érintetlenül tovább őrzik az elfeledhetetlen múltat.

Ezzel a két regénnyel s elbeszéléseivel Domahidy András a nyugati magyar irodalom egyéni hangvételű elbeszélőjévé vált. A nyugati magyar emigráns irodalom egyik legalapvetőbb kérdése, hogy sikerül-e a rendhagyó emigránslett ellentmondásaiából kialakítani a maga sajátos irodalmát. Ez Domahidy utóbbi regényében nyerte el egyik leghatásosabb művészi kifejeződését. Kései pályakezdése ellenére érett íróként alkotott, ugyanolyan otthonosan mozgott a modern regények világában, mint a hagyományos lélekábrázolásban. Alkotásaiban igazi feszültséget tudott teremteni, érzékeltetve, hogy hőseinek sorsát az dönti el: vállalják-e a maguk választotta világ újszerű életformáját, vagy őrzik tovább nosztalgijukat és fájdalmaikat, melyek végül lehetetlenné teszik számukra az új életkörülményeikhez való alkalmazkodást. Domahidy igazi művészi tehetségével, feszültségteremtő írásmódjával mutatja be, hogy rengetegen osztoznak alakjainak sorsában, akik életük tragikus fordulatai után is képesek talpra állni. Olyan belső erkölcsi tartással és intelligenciával rendelkeznek, melyek segítségével túlélik a nehézségeket és megfelelő életlehetőségeket alakítanak ki önmaguk számára. Annak az emigrációs írói szerepnek – amelyet Domahidy is választott – legfontosabb jellemzője volt, a teljes alkotói szabadság mellett, a cenzúra és öncenzúra hiánya. Ezek miatt írhatta meg műveit olyan valóság híven.

A Domahidy-családban a kultúra tiszteletének és az irodalom szeretetének nagy hagyománya volt. Nagyanyja, Teleki Blanka grófnő (Domahidy Viktorné), gróf Teleki Sándor lánya volt. Ő volt az egyetlen gróf, akit Petőfi barátjaként tisztelt, s mézesheteit Teleki Szatmár megyei koltói kastélyában töltötte, ahol – többek között – a *Szeptember végéig* is költötte. Jókai Mór is vendégeskedett Szamosangyaloson, hogy meglátogassa jó barátját és képviselőtársát, az író nagyapját, aki szatmári főispán is volt. Jókai számos szatmári történettel tért haza, amelyeket barátjától hallott, s beleépített a regényeibe, mint amilyen az Ecsedi-lápé is volt. Domahidy András önéletrajzi ihletettségét megfigyelhetjük a *Páva a tányéron* regényében, amelynek középpontjában egy fiatal huszártiszt története áll. A cselekmény a második világháború idején bontakozik ki, amikor egy rövid ideig a német-lengyel határtól nem messze egy kastélyban van elszállásolva. Ez a műve közvetlenül a rendszerváltás idején, 1989-ben jelent meg Budapesten. Alkotásain keresztül Ausztrália felkerülhetett a magyar irodalmi térképre, s rajta keresztül Ausztrália is az emigráns irodalmon belül egy számon tartott földrajzi egység és irodalmi tér lett, hiszen irodalmunk tágabb, mint az ország, nem kezdődik a hegyeshalmi sorompónál, és nem végződik Záhonynál.

Visszatekintve az elmúlt több mint fél évszázadra, meg kell állapítanunk, hogy a politikai erőszak 1945 után két nagy hullámban (1948-ban és 1956-ban) taszította el és szórta szét a magyar szellemi élet és elit jelentős részét, amelynek ő egyik tipikus tagja volt. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (EPMSZ) kiadásában jelent meg 1973 és 1978 között a 12 kiadványból álló szabadegyetemi sorozat. 1984-ig 22 mű jelent meg az EPMSZ gondozásában, ahol Domahidy műveit is közölték olyan szerzők társaságában mint Cs. Szabó László, Janics Kálmán, Peéry Rezső, Szépfalusi István, Szabó Zoltán stb. Rendszeresen, már a hatvanas évek eleje óta – ugyanúgy, mint testvére, Domahidy Miklós is – publikált az egyik legjelentősebb emigrációs folyóiratban, az *Új Látóhatárban*, amelyet négy évtizeden keresztül Borbándi Gyula szerkesztett. Az *Új Látóhatár* mellett, az alábbi emigráns

folyóiratok közölték írásait: Délamerikai Magyarság, Katolikus Szemle, Irodalmi Újság, Perthi Magyar Hírek, melbourne-i Magyar Élet és a Dél Keresztje. Legtöbb írásában hazatekintett, a magyarság ügyével foglalkozott. Esetében Tamási Áron elhíresült szentenciáját lehet idéznünk, amelyet külföldi látogatása során mondott: *akármelyik dombon áll is a pásztor, ugyanazon a nyájon a szeme*. Hosszú és küzdelmes életén keresztül Domahidy András is így volt ezzel.

Az emigrációban kibontakozó magyar protestáns közösség életébe is gyorsan bekapcsolódott, és kis közössége iránt érzett felelősségére jellemzően: 1953-ban elvállalta az egyház alapító-főgondnoki teendőit, munkájával több mint ötven éven keresztül tartotta össze és önzetlenül szolgálta az ausztráliai református egyházi közösséget, nem feledkezvén meg a Magyar Egyesületről sem, ahol feleségével együtt szintén sokat segített. Kemény Péterrel – aki 1961-től 1989-ig volt lelkész – megosztva tartotta a havi istentiszteleteket. Prédikációi mindig magas színvonalon szóltak, ugyanúgy, mint az egyesületi előadásai is. 1968 óta a Magyar Otthonban tartották az Istentiszteleteket, amelyeket azonban 2006-tól kezdve már nem tudott ellátni egészségi állapota miatt. A sok egyházi munkában felesége nagy odaadással támogatta. Háza élete végéig nyitva állt a látogatók előtt, akik élvezhették mindkettőjük vendégszeretetét. A majdnem egy évszázad történéseit megélt idős lovag 57 éven keresztül tartozhatott a Johannita Rendhez, aki szatmári származására mindig büszke volt, s a megye másik nagy szülöttjének, Károli Gáspárnak a fordítását naponta forgatta, mint bibliaolvasó ember.

KARASSZON ISTVÁN

François Bovon (1938–2013)

Növésére nézve inkább alacsony, franciásan filigrán alkatú volt François Bovon; amikor azonban megszólalt, tele vitalitással, tele energiával tudott beszélni, s akár előadásról volt szó, akár párbeszédről, magával tudta ragadni hallgatóit. Számomra úgy tűnt, hogy Kálvin iskolájába éppen egy ilyen ember illik leginkább (búcsúztatása is az *Auditoire de Calvin*-ban történt 2013. november 7-én), de csak később tudtam meg, hogy a szomszédvár, Lausanne szülötte, ráadásul abból a Bovon családból származik, amelynek egyik elődje éppen a wadtlandi szabadegyház dogmatikusa volt a 19. századi egyházszakadás során. Genfben sem maradt túl sokáig a már nyolcvanas években is világhírű professzor: az amerikai *brain drain* („agyelszívás”) az Újvilágba hívta őt is: a Harvard University professzora lett egészen nyugalomba vonulásáig, sőt még a fakultás híres folyóiratának a szerkesztésével is megbízták őt (*Harvard Theological Review*) 2000 és 2010 között.

F. Bovon szülővárosában, Lausanne-ban kezdte teológiai tanulmányait, majd Göttingenben, Strasbourg-ban és Edinburgh-ben folytatta, hogy aztán a kor leg-híresebb újszövetséges professzoránál fejezze be: Baselban Oscar Cullmann vezetésével doktorált. Már ekkor elkötelezte magát Lukács evangélista műve mellett, hiszen a Cselekedetek 10–11 és a pogánymisszió volt a témája. Korán, 1967-ben lett a Genfi Egyetem tanára, majd negyedszázados működés után követte a Harvard Divinity School meghívását 1993-ban Amerikába. O. Cullmann öröksége egész életében végigkísérte őt, hiszen az újszövetségi irodalom és az őskeresztyénség irodalma együtt foglalkoztatta őt: az apokrif Cselekedetek könyvei is kutatása tárgya volt. Talán legérdekesebb ilyen irányú munkái között, hogy a Bertrand Bouvier által az Athos-hegyi kolostorban megtalált görög szövegekritikai kiadását elvégezte Fülöp cselekedeteiről 1996-ban.

Az igazán nagy mű 2005-ben született meg: *Luke the Theologian*, Waco: Baylor University Press – ebben több mint ötven év kutatását foglalta össze a szerző Lukács evangéliumának és az Apostolok cselekedeteiről írt könyv vonatkozásában. Ha csak a tartalomjegyzékre pillantunk, akkor is láthatjuk: minden jelentős kérdésről összefoglalja a könyv a tudomány mondanivalóját. 1. Isten terve, üdvtörténet, eszkatológia; 2. Izrael szent iratainak magyarázata; 3. Krisztológia; 4. a Szentlélek; 5. üdvösség; 6. az üdvösség elfogadása; 7. az egyház, majd még két kutatástörténeti fejezet is: 1. a Lukács-kutatás; visszatekintés és előretekintés; 2. Lukács teológiája 1980-tól 2005-ig. Természetesen egy ilyen mű csak hosszú évtizedek munkája eredményeként jöhet létre; ez így is van, hiszen a munkát már korábban láthattuk az Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament sorozatában, ahol négy kötetben F. Bovon írta a Lukács evangéliumának magyarázatát 1989 és 2009 között.

Magyarul kevés dolog jelent meg tőle. Sajnálhatjuk! Arra azonban büszkék lehetünk, hogy korábbi tanulmánya Jézus utolsó napjairól előbb jelent meg magyarul, mint ahogy annak az értékére a híres Westminster-John Knox Press 2006-ban rájött. A könyvet 15 amerikai dollárért hirdeti az amazon.com – de magyarul egyszerűbben is hozzáférhetünk: csak a <http://www.refteologia.sk/bfjun.pdf> oldalra kell ellátogatnunk!

A fenti sorok „csupán” egy világhírű professzor főbb munkáira utalnak. François Bovon azonban nagyon sokoldalú tudós volt. 1971-ben a neuchâtel Delachaux et Niestlé kiadónál több francia tudóssal együtt jelentett meg egy olyan könyvet, amelyben a francia strukturalizmus és a bibliai exegézis párbeszédét tartalmazta: *Analyse structurale et exégèse biblique*. A genfi kollégákon kívül (F.-J. Leenhardt, R. Martin-Achard, J. Starobinski) szóhoz jut a párizsi filozófia sztárja, Roland Barthes is a kötetben, ami ma is olvasható internetes formában: <http://books.google.hu/books?id=hZFqkwdvcF4C&pg=PA46&lpg=PA46&dq=bovon+rouler&source=bl&ots=sUwLuBpmPR&sig=rkSnTciBvCmbVh09RD4xDxnM8vc&hl=hu&sa=X&ei=nSASU7XQLYfhywOVsYDABA&ved=0CFYQ6AEwBw#v=onepage&q=bovon%20rouler&f=false>. Néhány beszélgetésünknek köszönhető, hogy talán csekélységem is valamit meg tudott érteni a néhol nem egészen egyszerű strukturalista megközelítés lehetőségeiből. Köszönet és tisztelet illesse az eltávozott tudóst, aki gondolataival bizonyonnyal sokáig közöttünk marad, testi távolléte idején pedig a Krisztusban való viszontlátásban reménykedünk!

SZÉPMÍVESSÉG

Füzesi Magda versei

KAGYLÓÉNEK

Hullámok hátán ring az éjjel,
húsomba nőnek apró rákok,
Istenem, én Hozzád kiáltok,
teli pokollal és reménnyel.

Intés van minden csigaházon:
„Vigyázz, mert megemészt a cethal!”
Jónással szólok, Istenem.

A víz taszít, a víz marasztal,
az ár tombol, a fényt kívánom...
Amit Te rám mérsz, úgy legyen!

VIHAR UTÁN

*„A kék habok közt felmorajlik
valami zsongó halk remény”*
(Dsida Jenő: Robinson)

Mert teremtettél, mindéig eveztem
Folyónak mondott végtelen vizen.
Nem szűkölködöm immár semmiben,
Uram, tekints rám, ne kívánd a vesztem.

Robinson-gazdag kincseim csodálom:
Fejem alatt egy kopott Biblia,
Meg egy maréknyi jóízű Dsida,
Egy ital víz és rettenetlen álom.

E völgy fölött ma nem lesz virradat!
Egy fenyő csúcsán napozik a nap,
Kárörvendően ladikomra néz.

A parton tölgy, egy vén harkály kopácsol,
Az Isten izzad: nagy csónakot ácsol
És csilingel egy Chopin-polonéz.

SAKKVERS

Mikor magam is játékosá értem
 Leültem sakktáblához, Istenem,
 Végiggondolván helyem és terem
 Megléptem néhány sakkhúzást merészen.

Olykor kajánul felnéztem Reád,
 Most vajon milyen lépés lesz a válasz,
 És már töprengtem, mit lépek utánad,
 És becsvágyóan vártam parolád.

Aztán csak ültem. Gondolkodni resten,
 Miközben egyre múltak drága percek.
 Sokféle táblán mások is feleltek,
 Minden játszmában magamat kerestem.

Vágyódva vártam bársony nappalokra,
 Békétlen jártam, míg sorsom betelt.
 A Nagy Játékos nem szólt, nem perelt:
 Minden cselem visszakézből összezúzta.

Sakkban vagyok, de bölcsen ráhagyom:
 Hiába minden, nyerni balga szándék,
 Hogy játszhatok még, tán az is ajándék,
 Egy kis gyalog, ama jobboldalon.

TÓTH-MÁTHÉ MIKLÓS

A ló és az ember

A fehér Mazdából négyen szállnak ki a csárda előtt. Két nő és két férfi. Nevetésük megbillenti a puszta csendjét, a közeli akácerdő zöld nyugalmát, harsányan zúdul ki belőlük ezen a júniusi vasárnap délelőttön. Leghangosabban abból a rózsás mintájú selyeminges, krémszínű nyári farmernadrágot viselő nagy, puha testű férfiből, kinek erősen kopaszodó fejét csikos vászon zsokésapka védi a napsütéstől.

– Begazoltatok, mi...?! – csap le a többiek közé a kérdésével. – Ne is tagadjátok. Úgy lapultatok az autóban, mintha ez az utolsó utatok lenne. Nem mondom, akadt egy-két meleg helyzet. Azzal a kamionnal kis híján csakugyan összecsókolóztunk, mert a bunkó sofőrje nem akarta engedni, hogy előzzek. Csak mozgatta a nagy böhöm járgánya farát, azt hitte, megijeszt a barom. De amit Béla bátyátok elhatároz, azt egy olyan bugris nem akadályozhatja meg. Csak láttátok volna, milyen pofát vágott, mikor elrepeztettem mellette.

– Béla, te tiszta örült vagy! – mondja a fekete, rövid sportos frizurás, telt keblű nő, és játékosan ráver a férfi zokésapkájának a siltjére. – Úgy hajtasz, mint az eszeveszett. Valahol biztosan le is fotóztak. Majd kapod a bírságot.

– Juj, de megijesztettél – nevet rá a rózsásinges. – Kifizetem. Na és? Mi van abban? Csak a csóró rezzen össze ettől. Nekem küldhetik naponta.

– De felvágsz a pénzeddel! – böki hátba a másik nő, hosszú szőke hajú, manökenvékonyságú, nagy kerek napszemüveggel a szemén. – Majd egy éjszaka elmegyek hozzád és kirabollak.

– Gyere, picinyem, gyere... – nyalábolja át a rózsásinges. – Ott tartom az ágyamban a paplan alatt. Csak vigyázz, ha kotorászol, mert csiklandós vagyok.

– Gyerekek, most csak dumálunk, vagy ebédelünk is? – A másik férfi kérdezi ezt, aki eddig fényképezett. A csárdát, a pusztát, az erdőt, őket is. Kis fekete bajszú, simán hátrafésült hajú, pózna alakú, a rózsás ingestől legalább másfél fejfel magasabb. – Nagyon érdekes, amit összehordtok, de én már arra a remek birkapörköltre gondolok, amit ebben a csárdában adnak. Úgy hallottam, hogy itt készítik a legjobban az egész Hortobágyon. Biztosan ízlett már Petőfinek is, mert a legenda szerint ő is megfordult itt.

– Akkor éppen ideje, hogy Béla bátyátok is megforduljon benne – mondja a rózsásinges. – Igaz, én Petőfinél jobban szeretem Deák Ferencet a húszezresen, pláne ha sok zizeg belőle a bukszámban.

Nevetve mozdítja előre nagy testét, nyomában a többiekkel. Bemennek a csárdába. A vastag, régi falak jó hűvösen tartják a belső helyiségeket. A hosszú asztalok mellett vendégváron nyújtóznak a padok. Most mintha csak őket várnák, mert rajtuk kívül csak a felszolgáló ül az egyik asztalnál, és újságot olvas.

– Van valami érdekes benne? – kérdezi köszönés helyett a rózsásinges a lap felé bökve.

– Hát... nem sok... – feleli a mokány kreolarcú fiatalember, és gyorsan összehajítja az újságot. – Tessenek helyet foglalni.

– Barátságos – néz körül a rózsásinges –, jó ódon hangulatot áraszt. Csak néhány betyár hiányzik, de egynek itt vagyok én. Nem igaz, kedveseim?

– Béla, te mindig hülyéskedsz – nevet a napszemüveges nő. – Ülünk már le.

– Inkább kint – mondja a rózsásinges. – Úgy látom, a tornácon is vannak asztalok. Vagy oda nem lehet ülni?

– Dehogynem – mondja a felszolgáló. – Ahová tetszik.

A vendégek kimennek az oszlopos tornácre, elhelyezkednek az asztalnál. Birkapörköltet rendelnek, túróscuszát és vörös bort. A rózsásinges kólát.

– Így nem az igazi – morogja a többieknek –, birkapörköltet kólával locsolni egyenesen elképesztő. De most már mindegy. Visszafelé is nekem kell vezetni. – Szivart vesz elő, rágyújt, közben a csárda felé biccent. – Na, itt se lehet valami nagy vendéglátás. Miből élnek ezek?

– Nem mindegy? – nevet a fekete, telt keblű nő. – Te mindent a haszon szempontjából nézel. Az a fontos, hogy jó legyen a birkapörkölt.

A felszolgáló hozza az italokat, töltöget. Aztán elmegy, de nem sokkal később már jön is vissza, és elébük teszi az ételt.

– Ez igen! – mondja elismeréssel a rózsásinges. – Ilyen gyorsan nem is tudom mikor szolgáltak ki. Habár lehet, csak a kondérból kellett kimerniük.

A birkapörkölt csakugyan nagyon jóízű, omlós a húsa, kellemesen csípős, és ízlik a túróscsusza is. A társaság elégedett. A kis bajuszos most már jóllakottan fotózza le őket.

Az úton lassú trappban lovas közeledik. Az akácerdőnél elfordul, és letér a csárda irányába. Amikor közelebb ér, látni, hogy idősebb ember, de a kora valahogy meghatározhatatlan. Ötven éppúgy lehet, mint hatvan. Keményen redőzött arcát mintha diófából faragták volna ki. Színehagyott, sötétkék vászoninget visel, kopott kordbársony csizmanadrágjától elüt a fekete, rövidszárú csizma. Szíjával a bal vállára akasztva téglalap alakú barna bőrtáska lóg. A csárda előtt tempósan leszáll lováról, majd az állatot a tornác legszélső oszlopához köti a vendégektől távol.

– Jó napot kívánok! – köszön oda a társaságnak, és bemegy a csárdába.

– Jé! – sikkantja el magát a szőke, napszemüveges nő. – Egy eleven csikós. Vagy ti nem úgy gondoljátok?

– Nem tudom... – ingatja a fejét a kisbajuszos –, lehet éppen csikós is, de azért nekem hiányzik róla az a nagy kalap... Tudjátok, az a széles karimájú...

– Ugyan... – legyint a rózsásinges –, olyat ma már csak ünnepnapokon viselnek még a túristák előtt... Még jó, hogy a lobogós inget nem hiányolod... Ettől függetlenül én sem vélem csikósnak... Valami állatgondozó lehet egy közeli sertéstelepről.

– De lovagolni, azt nagyon tud – szólal meg a rövid hajú, telt keblű nő – látátok, hogy ült rajta? Mint a filmekben a cowboyok.

A rózsásinges hátrafordul, szemügyre veszi a lovat. Sötét pej kanca, nem lehet több három esztendősnél. Nyugodtan áll az oszlophoz kikötve.

– Ezen nem vics jól lovagolni még egy gyereknek sem. Ez csak abban különbözik a hintalótól, hogy megy.

– Ne beszélj marhaságokat – ellenkezik a kis bajuszos – mert még el találjuk hinni. Te talán a lovakhoz is értesz?

– Béla bátyátok mindenhez ért – inti le fölényes kis mosollyal a rózsásinges. – Ha nem tudnád, törzsvendég vagyok az ügetőn. Úgy ismerem az ottani lovakat, mint ezt a sapkát itt a fejemen. Akad néhány zsoké barátom is.

– Az egészen más – mondja a kis bajuszos –, nézni a lovat és ülni rajta, az kettő.

– Ültem is lovon, nyugodj meg. Ifjabb koromban tanultam lovagolni. Semmi az. Autót vezetni sokkal nehezebb. Nem hiszitek? – pillant a többiekre. – Fogadjunk, hogy ezzel a gebével ötször körbevágtázom a csárdát!

A nők nevetnek, mire a rózsásinges már fel is ugrik, kezét a kis bajuszosnak nyújtja.

– Tízezer. Rendben?

– Rendben... – mondja kis gondolkodás után a másik. – De háromszor kerülöd körbe. És legalább olyan szépen, ahogy a gazdája megülte.

Bemennek a csárdába. A lovas ember az egyik asztalnál birkagulyást eszik, az utolját kanalazva már. Megállnak előtte.

– Bátyám – mondja a rózsásinges –, engedje meg, hogy a lován háromszor körbeügyessem a csárdát.

Az ember ránéz. A tekintete nyugodt, mint az a múltból ittfelejtett gémeskút a csárda közelében.

– Az úr tud lovagolni?

– Tudok... – mondja a rózsásinges.

– Akkor jó. Mert a Csillag megérzi, ha nem.

– Megérzi? Hogyan?

– Ösztönösen. Okos ló.

– Akkor éppen nekem való – nevet a rózsásinges. – Mit fizetek a lovaglásért?

– Semmit.

– Azért valamit mégis... Ötezer elég lesz?

– Semmit. Mondtam már. Tegye csak, ha jólesik. Nem kopik azzal a ló.

– Köszönöm, kedves bátyám... Nagyon rendes magától...

Kimennek a lóhoz, a rózsásinges elköti az oszloptól. A nők felállnak, a tornác mellvédjére könyökölve nézik.

– Hajrá Bélus! – kiáltja a fekete, telt keblű. – Csak úgy, mint a Mazdával.

A rózsásinges vidáman meghajol feléjük, majd elkapva a kantárt fel akar ülni a lóra, de az néhány lépésnyit odébb mozdul.

– Ne bolondozz, Csillag... – mondja a rózsásinges, aztán odaszól a barátjának: – Lefogadom, hogy tőled ijedt meg. Eriggy egy kicsit távolabb.

A kis bajuszos vállat von, odébb megy, felemeli a fényképezőgépet, csinál néhány felvételt. A rózsásinges egy nagy nekirugaszkodással föltornázza magát a ló hátára. A nők tapsolnak. A rózsásinges rájuk kacsint, odakiált nekik.

– Látjátok, így kell ezt csinálni!

A csárdaajtóban megjelenik a ló gazdája. Mögötte a felszolgáló fiatalember is. Állnak, nézik a lovon a rózsásingest.

– Gázt neki, Bélus! – kiáltja a kis bajuszos.

A rózsásinges megrántja a kantárt, lábával böködi a ló szügyét.

– Csillag... Csillagocskám... Gyerünk!

A ló meg sem moccan. Csak áll. Mintha hirtelen bronzba öntötték volna, és most nem tudna elmozdulni a talapzatról.

– Nincs benne benzin – nevet a kis bajuszos. – Tankoltasd meg!

A rózsásinges dühösen rámered, aztán jól megrugdosva a lovat, nagyot ránt a kantáron. A ló fejét felvetve elnyeríti magát, hirtelen felágaskodik, aztán egy erős szökkenéssel kiugrik oldalra. A rózsásinges, mint a rosszul odakötözött málha billen ki a nyeregből, és terül el a fűvön. A kis bajuszos hozzá siet, felsegíti. Odaszaladnak a nők is, de a rózsásinges ingerülten legyint, amibe valami olyasmi van, hogy hagyjatok, nem kérek a sajnálatból.

– Te nyertél – nyögi oda a kis bajuszosnak az oldalát tapogatva.

A ló gazdája elmozdul a csárdaajtóból, lassan odaballag a lovához, megveregeti a nyakát, a tomporát, végigsimít a hátán, aztán felül rá. Mielőtt indulna, kemény átható tekintetét a rózsásingesre igazítja. Nézi pár pillanatig, aztán megszólal:

– Ez nem autó, uram, hanem ló!

Elindulnak. A ló és az ember, mintha össze lennének nőve. Az ember kihúzott derékkal, mégis lazán, könnyedén ül a lovon, és amikor rákanyarodik a főútra, meggyorsítja, vágtaiba kezd.

– Csikós volt – mondja inkább magának, mint a többieknek a rózsásinges, és abban a pillanatban talán minden pénzét odaadná, ha így tudna ülni a lovon. Nézi az egyre távolodó lovast, amíg csak látja. Amíg csak végleg magához nem öleli a fiára büszke, végtelennek tetsző anyapusztaság: a Hortobágy.

Sebestény-Jäger Orsolya

A MAGVETŐ

(Mt 13,1-23)

Karját kitarva áll,
magánya mindenek felett.
Nézd ősi mozdulatát:
Benne beteljesedett.

Sorra kerülünk mind:
hullnak az aranyló magok,
mint múltunk hajnalán
csorogtak alá a csillagok.

Lám, földbe hull a mag,
gyökerét nyújtja, keresgél,
ha sziklára hull: halott,
ha jó a föld: továbbél.

Álmodik álmodón a nyár.
Álmodik időt, sárga csöndeket,
búzatáblákról álmodik –
még nem sejti a telet.

S bár fára szegezték – dacol,
karjait végtelenre tárja,
csak Átala él a mag
virágról virágra.

FIGYELŐ

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Protestáns identitás a plurális Magyarországon*

– Szociológiai és teológiai felvetések –

A Károli Gáspár Református Egyetem fennállásának 20. évfordulóján¹ a protestantizmus és a protestáns identitás kérdésköréről tárgyalni azt jelenti, hogy bizonyos egyértelműségeket és magától értetődőségeket kell újrafogalmazni, minthogy már nem egyértelműek. Szociológiai nyelven szólva elveszítették a plauzibilitásukat. Római katolikus teológusként és a kortárs vallási és egyházi jelenségek kelet-közép-európai folyamatai iránt érdeklődő valláskutatóként elsősorban azzal a közeggel kapcsolatban szeretnék néhány megalapozott állítást tenni, amelyben a protestáns identitás és az értelmiségi mivolt mélyreható kihívásoknak van kitéve. Ezek azonban a keresztyén identitás számára nem csupán és nem is elsősorban a társadalmi kontextusból fakadnak. Bármennyire is tudotak azok a nehézségek – gazdaságiak, politikaiak, a kultúra mai trendjeiből fakadóak –, melyek közepette a küldetés megvalósításáért küzdelmet vívnak egyének, közösségek, intézmények, éppen a keresztyénségből² fakadóan figyelmünket nem ezekre kell fordítani. Inkább azokra a teológiai provokációkra, melyek – legalábbis a szándékok szerint – közelebről határozzák meg a kérdésbe tett, kérdésbe jutott identitást. Pál második korinthusi levelének egyik sorát idézve: „Mivelhogy nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra; mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók” (2Kor 4, 18), maga a figyelem az, amelyet a lényegekre, az örök üzenetekre kell összpontosítani, amikor a reflexiónak van ideje.

Bevezető felütésként hadd bocsássam előre első tételtemet, miszerint a keresztyénség alapjai nem evidenciák, sem abban a társadalomban, amelyben élünk, sem azok számára, akik vallani törekszenek. A Biblia, különösen az Evangéliumok, az atyák és a klasszikusok tanításai, a megélt hit prófétai lenyomatai a történelem századai során, részben tudottak, a szakértők számára részleteiben is ismertek, ám nem rendelkeznek ma már azzal a súllyal és evidenciával, amellyel a korábbi korszakokban, s emiatt újbóli, újra és újra történő felfedezésük a kimű-

* A Károli Gáspár Református Egyetem fennállásának 20. évfordulóján rendezett konferencián (2013. október 15–17.) elhangzott angol nyelvű előadás fordítása. A szerző kutatása az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

1 Az évfordulón felvetett, protestáns identitásra vonatkozó kérdést szimbolikusan felerősíti a Heidelbergi Katekizmus 450. évfordulójára való nemzetközi emlékezés. Az a katekizmus az emberi nyomorúsággal és a bűnbánattartással kezdődik. A mai nyomorúságok nem kevésbé indikálnak bűnbánatot, s nem kevésbé jelentenek provokációt a keresztyén remény melletti szelíd és határozott tanúságtételre.

2 A protestáns szóhasználatot követem, nem pusztán az alkalomhoz illő udvariasságból, hanem azért is, hogy a kifejezés minden egyes előfordulásánál tudatosodjék bennem a katolikus és protestáns nézetek közötti különbség és a katolikus exkluzivitás hagyománya és folyamatos kísértése.

velt identitásért végzett munka első lépése és elengedhetetlen alapja. A filozófia-történetben, majd a teológiai reflexióban is felerősödve lezajlott hermeneutikai fordulat a lényegek és igazságok interpretációtól független meglétét egyre inkább megkérdőjelezte, s egyre inkább helyette a megértett igazságot, keresztyén felfogásban a megvallott igazságot tekintette egyedül lehetségesnek. Mai korunkban, amit némelyek késő modernnek, mások posztmodernnek, megint mások új barbarizmusnak titulálnak, a keresztyén identitás folyamatok, áramlatok találkozásában fogalmazódik, s miközben áll, nem válik mozdulatlanná, s amikor halad, mégis képes intellektuális és egzisztenciális biztonságot adni.

Előadásom második felében a pluralitás jegyeit szándékozom számba venni, a vallási és felekezeti sokféleséget, amint azt három, számomra fontos szerző tárgyalja: John Hick, Diana L. Eck és Raimon Panikkar. A második tézisem szerint ugyanis a keresztyén identitást még akkor sem lehet a plurális kulturális közegtől függetlenül elemezni, ha olyan módon szándékozunk meghatározni, hogy miben tér el attól, ami nem keresztyén. A pluralitás nem tetszőlegesen figyelembe vehető vagy figyelmen kívül hagyható dimenziója a mai társadalomnak. Itt hangsúlyosan a magyar társadalomra gondolok, s nem az úgynevezett nyugati vagy amerikai kontextusra, melyekről némelyek úgy beszélnek, mintha azok valahol másutt léteznének, a magyar közeget pedig valami bűvös határ választaná el ezektől, amit ha akarunk, átlépünk, de ha nem, akkor a határokon belül magunk lehetünk.

Társadalmi közeg

A mai magyar társadalom – hasonlóan a többi kelet-közép-európaihoz, ám azoktól több ponton eltérően is – a rendszerváltást követő időszak második hullámában van.³ Az első hullám közvetlenül a váltás után zajlott, amikor a nagy üdvös összevisszaság a termékeny káosz jegyeit hordozta, miközben hazai, de még inkább külföldi segítőkkel kialakultak és stabilizálódtak a demokrácia alappillérei. Ebben az első hullámban az egyházak – nem csak a református és evangélikus, hanem a katolikus is és a zsidó hitközösségek is – a nemzeti szuverenitás újraépítésének szolgálatában látták meg a társadalomért végezhető legfontosabb misziót. Újra összekapcsolták a keresztyénséget a magyarsággal, az államot az egyházakkal, a nyilvánosságot a keresztyén értékek hangsúlyozásával. A kezdeti forró pezsgést néhány év leforgása alatt lehűtötték a szabadság működtetésének problémái, másrészt az egyházaknak meg kellett tapasztalniuk, hogy saját biztonságuk és missziói munkájuk feltételei érdekében politikai profilt és stratégiát kell kialakítaniuk. Ez a második hullám megrázta és megrostálta az egyházak belső életét, és többé-kevésbé átalakította szövetségi rendszerét is. E második hullámban az állammal és a mindenkori kormányokkal szembeni kritikus lojalitás, a társadalmi és politikai nyilvánosság erőterében való bölcs elhelyezkedés és érdekérvényesítés, valamint az állam és a nagy politika felé irányuló viszonyrendszer elsődle-

3 Erről részletesebben ld. Máté-Tóth András, Gärrende Gesellschaft: Öffentliche Religion in Ost-Mittel-Europa. In: Gregor Buß, Markus Lubert (szerk.), Neue Räume öffnen: Mission und Säkularisierung weltweit. Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 2013. pp. 164–184.

gességének áttelepítése az újraépítendő civil társadalom felé képezik azokat a legfőbb erővonalakat, melyeket a visszanyert szabadságban történő berendezkedés jelent. E második hullámot a rendszerváltás hosszú távú eredményének is tekinthetjük, ami azt jelenti, hogy hosszabb távon is olyan viszonyok között kell meglegelni és fenntartani a keresztyén identitást és küldetést, mint a maiak. Másra, valamiféle megérkezésre várni naivitás lenne, legalább annyira, mint a régi vagy a még régebbi múlt helyreállításáról álmodozni.

A nagy keresztyén egyházak ebben az elmúlt 20 esztendőben mélyen elkötelezték magukat a nemzeti büszkeség és önállóság mellett, s ezzel párhuzamosan folyamatosan küzdöttek azzal a dilemmával, teológiai szóhasználatban kísértéssel, hogy miként hangolható össze a nemzeti-nyelvi sajátosság a soknyelvű nemzetköziséggel. Miközben nemcsak Magyarországon, hanem térségünk más országaiban is a keresztyénség és a nemzeti értékek közös óvása, építése és reimplantálása megkérdőjelezhetetlen egységet alkot, egyre szükségesebbnek látszik, hogy a keresztyénség egyetemes érvényessége, a vérségi, etnikai és nyelvi határokat átívelő tágassága erőteljesebb hangsúlyt kapjon a keresztyén diskurzusban, kiváltképpen a keresztyén értelmiség képzésében. Miközben a visszanyert szabadság első hullámában magától értetődő követelmény volt a szuverenitás és autonómia legfontosabb felhajtó erejének keresztyén támogatása, ma és holnap éppily egyértelmű felelősség a keresztyénség számára a soknyelvű kelet-európai kisállamok nyomorúságából (Bibó) való szellemi-lelki kivezetés.

A protestantizmus nemes hagyománya egész Európában, s így Magyarországon is a civil világ értékeinek ápolása. Anélkül, hogy az eredeti katolikus/protestáns különbségeket tematizálni kellene, a kultúrprotestantizmus hazai tradíciója mintegy kötelezi a protestáns értelmiséget, hogy a jelen társadalmi és kulturális valóságban meglássa és felmutassa azokat az értékeket, melyek látásmódja szerint a keresztyénség nélkül explicite vagy implicite nem lennének jelen, s nem képeznék az emberhez méltó, tehát Krisztushoz méltó társadalom reményét és magvait. A protestantizmus az Istennel való közvetlen, közvetítetlen kapcsolat képviselője, a lelkiismeret és a gondolkodás autonómiájának prókátora, s felekezeti kisebbségi státusát sikerrel ellensúlyozta a tudományban, művészetekben és a politikában való kiemelkedő minőségű alkotásaival és eredményeivel. Nem félt a világtól, s amint Max Weber aláhúzta, az üdvösséggel kapcsolatos bizonytalanságát a jelenvaló világban bemutatott szorgalom és teljesítménnyel kompenzálta.⁴ A kultúrprotestantizmusra utalva ma is felmerül a kérdés, hogy a hitvalló reformátori alapállás nem áll-e szemben ezzel a világ-barát spiritualitással? Amint azonban számos magyar protestáns államférfi, tudós és művész világformáló energiáit a mély, Krisztusba vetett hitből merítette, a mai plurális társadalmi viszonyok között is csak a mély lelkiségből képes táplálkozni a minőségi kultúra. Nemcsak a múltra vonatkozóan, hanem a jövőre érvényesen is idézhető Tótkécszi László álláspontja a keskeny útról: „hit abban, hogy a személyes („szabad”) hit és a „magas kultúra” egysége adhat csak méltó emberi létformát.”⁵

4 V. ö. Max Weber, *A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme* (ford. Vida Sándor) Budapest: Franklin 1924.

5 <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/38/> (Hozzáférés: 2013. 10. 12.)

A hitvalló keresztyénség és a kultúrprotestáns keresztyénség egykori és kortárs ellentmondása lényegében a világhoz való viszony különbözőségében ragadható meg. A hitvalló a világot kísértéssel teli *seculum*-nak tartja, a kultúrabarátt szellemiség pedig otthonnak. Nem Krisztust, nem a Bibliát és nem is a missziót adja fel az egyik vagy a másik, hanem a keresztyénséggel szemben álló valóságot tekintik egymással szöges ellentétben. A szociológia és a teológia is ezt a problematikát a szekularizáció elmélete felől közelíti meg. A hatvanas években Peter L. Berger és mások kidolgozták azt az elméleti tézist, miszerint a modernizáció előrehaladtával a vallásosság visszaszorul a társadalmi életből és a személy életéből egyaránt.⁶ Bár a tétel állítása az utóbbi évtizedekben lezajlott és helyenként még ma is folyó elméleti vita és a Nyugat-Európán kívüli vallásossági adatok révén megdőltnek tekinthető, a közgondolkodásban, az egyházi igehirdetésben és a teológiai művekben is többé vagy kevésbé tetten érhető, sőt meghatározó a vélekedés, hogy a modern világ értelmezését a bibliai világ-fogalom és a szekularizációs elmélet modern világ fogalma alapján kell értelmezni. A magyar nyelvű protestáns teológiában talán Vályi Nagy Ervin volt az első, aki Gogarten és mások szemléletére reflektálva kimutatta, hogy a világ nem ellensége a keresztyénségnek, hogy a szekularizáció elmélete és jelensége nem egyenlő, s a keresztyénségnek a világgal érdemi dialógust kell folytatnia, s nem az attól való különállásban megjelölni identitását és küldetését.⁷ Amint nem beszélhetünk a Megváltó megvallásáról hitvalló keresztyénség nélkül, ugyanúgy nem beszélhetünk a Megtestesültről a világgal való szolidaritást vállaló keresztyén kultúra nélkül sem. A bibliai világ és a keresztyénség közötti határ nem a társadalom és az egyház között húzódik, hanem a szeretet és a szolidaritás és a gyűlölet és az egoizmus szemlélete, gyakorlata és struktúrája között, amelyek átszelik az egyházi és a társadalmi területet egyaránt. Amint a szekularizáció ideológiai beszűkítése, a szekularizmus, a vallásmentes társadalmat tűzi ki célul, a keresztyénség ideológiai leszűkítése, a krisztianizmus, a világmentes vallást és egyházat tekinti ideálnak.

A keresztyén értelmiség számára éppen a rendszerváltást követő évtizedek múltán többek között, de egyáltalán nem utolsó sorban, az a kérdés merül fel, hogy milyennek tekintse azt a társadalmat, amiben identitását és küldetését meg kell valósítania. Amennyiben a differenciálatlan hitvalló álláspontra helyezkedik, amelyben a társadalmat azonosítja a szekularizmus törekvéseivel, akkor szemléletében és műveiben az elkülönülés, a saját rendszerrel szembeni kritikátlan lojalitás és az indoktrináló misszió célkitűzéseit követi. A keresztyénségnek azonban éppen az (volt) a világ és különösen Európa történetéhez való elsődleges hozzájárulása, hogy részben támogatta és fejlesztette a tudományosság, az emberről és a társadalomról alkotott kép egyre modernebb kialakítását, részben pedig saját maga is ebbe a változó kultúrába ágyazottan egyre inkább felismerte eredeti üze-

6 Peter L. Berger, *The sacred canopy; elements of a sociological theory of religion*, Garden City, N. Y.: Doubleday 1967.

7 V. ö. többek között u. ő. Nyugati teológiai irányzatok századunkban. Budapest: Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1984. A szekularizáció szociológiai vitájához ld. Tomka Miklós, *Vallás a modern világban. A szekularizáció értelmezése a szociológiában*. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet : Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, 2011.

netének tágasságát és mélységét, keresvén annak kifejezését a kortárs kultúra nyelvén és fogalmi rendszerében. Minden olyan korszakban, amelyben a keresztyénség elsősorban támadottnak és veszélyeztetettnak tekintette magát, elsősorban értékei megőrzésére koncentrált, míg azokban a korszakokban, melyekben úgy tekintett a körülvevő társadalomra, mint feltárandó helyre, önmagának és közegének egyaránt új arculatot adott. A keresztyénség üzenete nem kerítéssel védendő birtok, és nem folyamatos restaurálásra szolgáló épület, hanem vízió és nyelv, amelyet álmodni és kommunikálni kell.

Az apologetikára koncentráló keresztyénség, és kiemelten a keresztyén egyházak számára nagy a kísértés, hogy elsődleges értékévé és kötelezettséggé a rendszerrel szembeni lojalitást tegyék. Részben érthető, hogy egy korábbi kétpólusúnak tekintett korszakban, amikor a vallást és az egyházakat a fennálló materialista hatalom üldözte, majd közel teljes körűen ellenőrzés alatt tartotta, a megbízhatóság elsődleges érték volt, s a velünk vagy ellenünk közötti határ többé-kevésbé egybeesett az egyház határaival. Ám amint egyre inkább láthatóvá válik az ún. negyvenesztendősi korszak inhomogenitása, a mai plurális korszakban egyre anakronisztikusabb az a felfogás, amely erre a dichotomikus társadalom-felfogásra és az ebből eredeztetett apologetikára épül. A keresztyénség ma önkéntesen vonul perifériára vagy gettóba, ha a plurális társadalmat kétpólusúra egyszerűsíti, csupán annak intézményes, ekkleziális dimenzióját tárgyalja, tagjaitól csinovnyik mentalitást követel, s missziójának végrehajtására janicsárokat képez. A keresztyén értelmiségi identitás éppen ezzel ellenkezőleg, építeni tud a jóakarató emberek lelkiismeretének szavára, nyitott a színes és kanyargós élettörténetekre, és kész a legkülönbözőbb együttműködésekre, amelyben saját identitásának folyamatos felfedezése és kommunikálása zajlik.

Sokféleség-kezelési módzatok

Aligha kétséges, hogy a magyar társadalom a sokféleség felé halad, másképpen fogalmazva sokfélesége egyre szembeűnőbb a hétköznapi ember számára is, még másképpen fogalmazva, a társadalom inhomogenitása egyre nagyobb kérdéseket vet fel annak tagjai és felelősei számára egyaránt. A sokféleség vallási dimenziója több dimenzióban is kutatható. Egyrészt a személyes hitek és meggyőződések sokfélesége követi a nyugat-európai társadalmak trendjeit. A maga módján vallásos réteg a közvélemény kutatásokban a megkérdozettek legalább felére kiterjed. A hagyományosan keresztyén hittartalmak egyre inkább keverednek a hagyományosan távol-keleti és ezoterikus gyökerű tartalmakkal. A vallási intézmények sokfélesége egyre inkább kézenfekvő ismeretnek számít az átlagember számára is. Mindezek a változások szorosan összefüggenek a nyilvánosság szabadságával, sokak szerint elszabadulásával, amely a szokásos hátrányára a szokatlanoknak ad hangos elsőbbséget. Ezek a folyamatok minden vallási közösségtől és az egész társadalomtól is értelmezési innovációt követelnek. Ehhez szolgálhatnak adaléku az alábbi szerzők pluralizmus-értelmezései.

John Hick dolgozta ki a pluralista vallásteológia három modelljét, az exkluzivista, inkluzivista és pluralista modellt, melyben a harmadik mellett tör pácát,

amely a kortárs globális viszonyok között az egyetlen adekvát hozzáállás.⁸ Perry Schmidt-Leukel a három modell elé egy negyediket illesztett, melyet naturalistának nevez.⁹ A négyféle modell rövid ismertetésével a kérdéses keresztyén identitás és küldetés alapállására szeretnék rámutatni, amely nemcsak a protestáns hagyományú keresztyénségben jelent komoly kihívást, hanem minden vallási és ideológiai rendszerben.

A naturalista modell nem ismer el semmilyen transzcendenciát, vagyis számára az egyetlen referencia-közeg a vallásmentes kultúra.¹⁰ Az exkluzivista alapállás szerint az üdvösséghez szükséges transzcendens tartalmak kizárólag egyetlen (általában a saját) vallási közösségben érhetők el. Az inkluzivista alapállás megengedi, hogy ezek az ismeretek más vallási közösségekben is elérhetők legyenek, de csak olyan mértékben, amennyire azonosak a sajátjal, amelyben ezek minden továbbit meghaladó mértékben vannak jelen.¹¹ Végül a pluralista alapállás értelmében az üdvösséghez szükséges ismeretek több vallásban is megtalálhatók, azonos mértékben.¹²

Diana L. Eck a Harvard egyetem Pluralizmus Projektjének elindítója és szellemi anyja tovább részletezi a vallási pluralizmus mibenlétét. 1. A pluralizmus nem merül ki a különbözőségekről szóló információk megosztásában, hanem a különbözőségek iránti aktív elkötelezettséget jelent. A pluralizmus dinamikája: találkozás, csere és oda-vissza áramlás. 2. A pluralizmus nem merül ki a különbözőségekkel kapcsolatos pusztán toleranciában. A tolerancia ugyan nagyon fontos, de önmagában nem mozdít ki a másokkal szemben tanúsított ignoranciából. A tolerancia túl vékony alap arra, hogy a vallási szempontból különböző és összetett társadalmat rá építsük. 3. A pluralizmus nem egyszerű relativizmus, hanem teret nyit a valódi és egymástól igen eltérő vallási meggyőződéseknek. Manapság a pluralizmus iránti elkötelezettség valódi hitvallást követel. A pluralizmus nem igényli, hogy lemondjunk saját hitünkről egyfajta „legkisebb közös nevezőt” keresve. A pluralizmus olyan társadalom építését jelenti, amelyben kritikusan és önkritikusan találkozunk a különbözőségekkel, inkább elismervén, mintsem eltussolván a valódi eltéréseket. 4. A pluralizmus a konstruktív dialógus ápolását követeli, amelyben megtaláljuk a közös megértést és a valódi különbözőségeket. A pluralizmus annak megvallása, hogy a közös asztalnál mindenféle hitvallásnak helye van, és az egymás felfedezésére és elfogadására irányuló kritikus dialógus atmoszférája nélkülözhetetlen az egészséges civil társadalom felépítéséhez.¹³

8 John Hick, *Philosophy of religion*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall 1973

9 Zehn Thesen zu einer christlichen und pluralistischen Theologie der Religionen, *SaThZ* 4 (2000) 167–177.

10 Charles Taylor és José Casanova ezt az alapállást nevezik immanens keretnek illetve a szekulárisnak.

11 Ez jellemzi a II. Vatikáni zsinat alapállását.

12 V. ö. Kránitz Mihály tanulmányával in *Vigilia* 2006. <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2006/11/kranitz.htm>

13 Diana L. Eck, *What is Pluralism*. A Harvard Egyetem Pluralism Project web oldalán: http://pluralism.org/pluralism/what_is_pluralism (Hozzáférés: 2013. október 2.)

Raimon Panikkar tovább mélyíti a vallásközi találkozások és együttműködések spiritualitását néhány fontos megkülönböztetés kidolgozásával, melyeket itt csak vázlatosan ismertethetek.¹⁴

A vallásközi párbeszéd nem apologetika, sem befelé, sem kifelé. A vallások közötti párbeszédbe nem saját vallásuk védelmében lépnek a hívők, mert az kizárja a kölcsönös gazdagodás lehetőségét. Az apologetika jelentős szerepet játszik minden vallásban, de nem a vallásközi együttműködésben. Hasonlóan a vallásközi párbeszédnek nem lehet célja egyfajta vallási liga kialakítása a szekuláris társadalom közös erővel történő megtérítésére, szélsőséges esetben egyfajta új keresztes-hadjárat indítására. A vallásközi együttműködést a bizalom kultúrája alapozza meg, befelé és kifelé egyaránt. A hívő saját vallási hagyományába ágyazottan hiszi a vallási igazságokat, egyben azt is tudja, hogy nem rendelkezhet soha minden igazság teljességével. Az igazi vallásosság egyben mindig keresés is, olyanoké, akik készek a megtérésre, és készek más vallások igazságaival érdemben konfrontálódni, bizonyos értelemben elveszíteni saját életüket, eredeti bizonyosságukat, hogy a találkozások révén új életre és új bizonyosságra tegyenek szert. A vallás történelmi és társadalmi tény és folyamat, soha nem szorítható be a privát szféra intimitásába. A vallásközi együttműködés nem fordít hátat a saját vallás történetének, hanem a plurális viszonyok között tovább akarja vezetni azt. A saját vallás történetének mély és árnyalt megismerése szükséges az érdemi dialógushoz, ami azt is jelenti, annak tudatosítása, hogy minden vallás számos kulturális és vallási találkozás révén formálódott olyanná, amilyenként ma ismerhető és követhető. Az igazi vallásos hit nem halott kő, hanem eleven folyamat, nem elégszik meg a múlt nagyszerű tényeinek és belátásainak pusztá ismételtetésével és a múltba forduló véget nem érő hermeneutikával. A vallásközi párbeszéd, ha vallási akar lenni, nem maradhat meg a filozófiai kongresszusok szintjén, melyek a különböző kultúrák és hagyományok igazságfogalmainak értelmezésével foglalkoznak. E fogalmak mély és árnyalt megértése nélkül a párbeszéd nem rendelkezhet elégséges tágassággal ahhoz, hogy más kultúrák kulcsfogalmait valóban megértse, és ennek révén a saját fogalomkészlet által közölt tartalmakhoz is még közelebb jusson. Azonban a vallásközi együttműködésnek azokhoz is el kell jutnia, azokat is involválnia kell, akik nem érdeklődnek a filozófia absztrakt műveletei iránt, viszont elkötelezettek az élhetőbb, kevesebb konfliktussal terhelt és igazságosabb társadalom felépítésében. A vallásközi együttműködés nem merülhet ki a teológusok munkájában sem, akik a saját vallásuk tanításait és hagyományait rendszerezik. A teológusok számára az együttműködés egészen új kihívásokat jelent, miszerint a saját vallások vallási fogalmait más vallások kulcsfogalmainak szellemi erőterében kell újraértelmezni és kifejtetni. Ez a fajta teológia nem maradhat meg az akadémiai szinten, nemcsak magas színvonalúnak kell lennie, hanem egyben karizmatikusnak és prófétainak is, mert az érdemi és hatékony vallásközi együttműködés szellemi bázisát kell megalapoznia, és az együttműködés eleven folyamatát intellektuálisan kísélnie. A vallások

14 V. ö. többek között Raimundo Panikkar, *Pluralism and oppression: theology in world perspective*. Lanham, Md.: University Press of America 1991.

közötti párbeszéd a mai kor imperatívusza minden nemes vallási hagyományt képviselő intézmény számára. Az egyházak és felekezetek illetékeseinek azonban nem a saját közösségük érdekeinek képviselése a feladata, mert ez a fajta alapállás nem teremti meg a közös új megoldások megtalálását és propagálását. A hivatalos és magas szintű együttműködésnek olyannak kell lennie, hogy a vallások követői számára a helyi közösségekben tájékoztatást és bátorítást nyújtsanak. „Isten a hajtőrő, amely felebarátainkhoz vezet, hogy felismerjük bennük és általuk, aminek magunk hiányában vagyunk. Az igazi szeretet nem győzni akar, hanem vágyódik az igazság közös felismerésére, anélkül hogy a különbözőségeket elkendőznél, bátran dúdolva a polifon szimfónia dallamait” (Panikkar 1999, 70).

Teológiai provokációk

Solus Christus

A solus Christus, a Második Helvét Hitvallásban, a többi négy „sola”-val a reformáció öt legalapvetőbb pillérét fejezi ki.

Határozottan valljuk és hirdetjük tehát, hogy Jézus Krisztus a világ egyedüli Megváltója és Idvezítője, Királya és Főpapja, amaz igaz és várva várt Messiás, ama szent és áldott, akit a törvény minden példázolata és a próféták jóvendölései eleve kiabrázoltak és megígértek, Isten pedig nekünk ajándékozott és elbocsátott, hogy többé immár senki másra ne várjunk. Nincs is egyéb hátra, mint hogy mindnyájan Krisztusnak tulajdonítsunk minden dicsőséget, benne higgyünk és egyedül benne találjunk megnyugvást, eldobván s megvetvén rajta kívül minden más segítséget ez életben. Mert akik idvességöket Krisztuson kívül bármi egyébben keresik, azok az Isten kegyelméből kiestek és Krisztus nekik semmit sem használ (Gal. 5,2-4).

A többi „sola” teológiai szempontból relativizálható és a teológia története bővelkedik annak kimutatásában, hogy ezek az elvek mennyire egy bizonyos egyháztörténeti korszakhoz kapcsolódtak, s az „egyedüliség” és „kizárólagosság” mennyire sem elvileg sem gyakorlatilag nem annyira kizárólagos, amint első látásra tűnik. A solus Christus elvén azonban semmilyen komoly teológia vagy kérügma nem csorbíthat, mert Krisztus a keresztyénség személyes középpontja. Amint a Szentírásban áll: „Jézus Krisztus ugyanaz, tegnap, és ma, és mindörökké” (Zsid 13,8), ám a tegnap és a ma nem azonosak. Krisztus a „kádári békeidőkben” más diskurzusban volt jelen Magyarországon, mint az új demokrácia hajnalán vagy delelőjén. A solus Christus a katolikus tanítással és még inkább a gyakorlattal szemben álló programatikus tétel volt, s mára a keresztyénség egyetemes azonosságának kifejezésére szolgál. A Krisztusra, mint középpontra hivatkozó teológiai alapállás nem pusztán a keresztyénség keresztyén mivoltának kifejezése, hanem a keresztyénség tanításának és teológiájának folyamatos korrekciójára való erőteljes felszólítás is. A solus Christus elv a közvetítők szerepének radikális relativizálását jelentette, amit a reformátorok a katolikus klerikalizmusban kifogásoltak. A protestantizmus történetében azonban szintúgy tetten érhető az intézményesülésnek a hierarchikus dimenziója, melyet a kizárólag Krisztus elve bíralt egykor és bírál folyamatosan, felekezettől függetlenül is.

A Krisztusra történő elsőrangú koncentráció a teológián túl a keresztyénség számos dimenziójában azzal a kulturális ténnyel szembesül, hogy a krisztusi jel-

leg tartalma több kérdést vet fel, mint amennyi magától értetődő vagy megszokott választ tartalmaz. Nem volt szükség a Derrida és mások által művelt dekonstrukcióra ahhoz, hogy a keresztyénség rádöbbenjen saját központja kiüresedésére, arra, hogy „a Krisztus” milyen nagymértékben vált retorikai elemmé. Különösen a mi kulturális térségünkben merül fel a kérdés, hogy mit mond, és mire gondol a keresztyénség, amikor Krisztust mond. A mostanában talán újra valamelyest polgárjogot nyerő revideált felszabadítási teológia kontextuális bátorságára utalva, amely Krisztust könnyen és provokatívan seringueironak, kaucsukgyűjtő szegénynek ábrázolta, fel kell tenni a kérdést, hogy mai viszonyaink között milyen „ruhába” öltöztetik a keresztyén egyházak „a Krisztust”. A solus Christus reformatori felszólítás ebben az értelemben jelent elsődleges kihívást a keresztyénség és benne a protestantizmus identitásának elmélyítése számára.

Reformáció és reform

„Ámde az istentelenekkel szemben, akik az isteni dolgok helyett gaz zsarnokoskodással a saját koholmányaikat varrták nyakunkba, bátran s nagy lelki örömmel állítom ez iratot, mit sem törődve tudatlan dühükkel s mérgükkel. Bár szívből kívánom, hogy értelmük megvilágosodjék, amint hogy szorgalmukat nem is kicsinylem; csak azt akarom, hogy meg legyen téve a közbevetés köztük és az igazi, hamisítatlan keresztyének között.”¹⁵

A reformáció, akár Luther, akár Kálvin, akár a többiek művét vesszük figyelembe, a kor kulturális, politikai és egyházi viszonyai között a „hamisítatlan keresztyénség” eszméjével elkötelezetten indult meg. A reformátorok akkor úgy látták, hogy ezt a keresztyénséget az homályosítja el, ami leginkább hivatva lenne hitelesen képviselni, az egyház. A fenti idézet Luthernek egy késői írásából való, amelyet sokan teológiai életműve egyik legfontosabb darabjának tekintenek, *Az Egyház babiloni fogságáról* címűből. Ebben Luther a hét szentségről szóló dogmatikai fejtegetés kapcsán fejt ki saját álláspontját. Mindegyik esetben kiemelt hangsúlyt kap az a vád, miszerint a jelenlegi felfogás és gyakorlat nem felel meg a Bibliának, nem képviselhető megfelelő teológiai logikával és nem való másra, mint a katolikus egyház papjai túlságos hatalmának és kifogyhatatlan pénzhűségének szolgálatára.

A reformáció összes egyháza, összes jelentős teológusa a hamisíthatatlant kereste és képviselte, miközben az idő haladt egyre előre, s az eredeti protestáns egyházak maguk is felhalmozták a maguk reformra szoruló hagyományát, s az akkor inkriminált katolikus egyház is sok tekintetben megtisztult az egykor joggal kifogásolt hamisságoktól, hamisításoktól. A reformáció korában katolikusok vádolták az egyházat a Szentírás alapján egy alapvetően keresztyén kultúrába ágyazottan. Ma az egyházak mindegyike együtt áll az Evangélium ítélő széke előtt egy alapvetően már nem keresztyén kultúrába ágyazottan. A mai reformatori identitás túlmutat a reformáció egyházain, a mai hamisítatlan keresztyénséget igénylő követelés azonban egyaránt érinti az összes intézményes egyházat. A reformban vállalt közösség és a reformokat elutasító kritikátlan maradiság áll egy-

15 Luther, *Az egyház babiloni fogságáról* szóló könyvecske 1520, 296. – [ford. Masznyik Endre Budapest, 1901]

mással szemben, s az e kettő között húzódó határ átszeli a mai felekezetek határait. Ha ma van értelme a reformációnak, akkor a felekezeteken átívelő reformok képviselésében van értelme, s ennek kánonja a mérce az egyházak számára. Amint a tiszta hagyományt nem sajátíthatja ki egyetlen egyház sem magának, úgy a reformációt sem.

Új Pünkösöd

Valláskutatók és teológusok egyetértenek abban, hogy a világ vallási jellegét tekintve, beleértve a keresztyénséget is, a legjelentősebb változást az elmúlt 20 esztendőben a pentekosztalista fordulat jelenti. Bár Európában ennek a fordulatnak elsöprő erejét nem tapasztalni olyan módon, mint Európán kívül, de jelenléteinek ereje vitathatatlan. Magyarországon a Hit Gyülekezete képviseli legsikeresebben a pentekosztalista spiritualitást és a *mega church* szervezeti formát, de e mozgalom számos más gyülekezet elsődleges jellemzője, és szinte mindegyik keresztyén gyülekezetben többé-kevésbé jelen van. Az új lelkeség és az új intézményi jelleg a beilleszkedett felekezeteket saját spiritualitásuk és intézményi identitásuk újrafogalmazására készíti. Az előbbiről fentebb már tettem említést, az utóbbit tekintve pedig a felekezet és a denomináció közötti különbségtétel segítheti tovább a gondolkodást. Az angol denomination kifejezést sokszor egyszerűen felekezetnek fordítják, ami éppen a két intézményi jelleg közötti alapvető különbséget véti el. A felekezet ugyanis feudális társadalomszervezési logikára épül, míg a denomináció piacira. A felekezet a királlyal és más további állami hatalommal van elsődleges kapcsolatban, míg a denomináció a civil társadalom viszonyrendszerében fogalmazza meg önmagát. A Hit Gyülekezete történetében az új vallási törvény fordulatot jelentett, mert a gyülekezetet (denomináció) beemelte az egyházak közé. Ez változás azonban voltaképpen visszalépés a denominációból a felekezet felé, miközben a felekezetek számára Magyarországon a denomináció felé való elmozdulás jelentené a plurális társadalommal való nagyobb intézményi kompatibilitást. Ebben a denomináció felé való elmozdulásban a protestáns ekkleziológia és egyházjog nagy segítséget nyújthat a katolikusnak, amelyben az alulról építkezés és az egyházon belüli szubszidiaritás egyelőre az éppen hogy megtört elméleti opciók között van csak jelen, gyakorlati, jogi megvalósulása alig látható. A denomináció amerikai modelljéhez szervesen hozzátartozik az államtól való anyagi függetlenség, amely Magyarországon egyfajta fenyegető jövőként újra és újra felmerül. Az állam és az egyház alkotmányos szétválasztása azonban nem valósul meg teljeskörűen, amíg az egyházak hitéleti finanszírozását a szétválasztás mellett az összefonódás jellemzi.

Kivezetés

A rendszerváltás első hullámában elindult református egyetem az új demokrácia második hullámában joggal és méltósággal ünnepli húsz esztendejét, beágyazva a Magyarországi Református Egyház elmúlt húsz esztendejének humuszába. A visszanyert szabadság fölötti öröm mámore mára az újragondolás ráncait vonja a realitásokkal szembesülni kész hívők, egyházi felelősök, teológusok és társadalomkutatók homlokára. Ideje az ünneplésnek, ám a krisztusi eleven-

ségbe és megelevenítésbe vetett hittel élők számára az újragondolásnak, biblikus szóval a megtérésnek. A megtérés görög szava szó szerinti fordításban a gondolkodás átalakítását jelenti. Felvéve a dialógus fonálát a plurális társadalom realitásával, egyben a bibliai, teológiai és konfessziótörténeti forrásokkal, új reformok születhetnek, melyekre rászorul a társadalom egésze, annak intellektuális és intézményi dimenziója egyaránt.

OROSZ KÁROLY – GRESCHO JÓZSEF

Adalékok a vecsési zsidóság történetéhez (1840–1944)

Deportált zsidókat mentő reformátusok Vecsésen

2001 óta minden év április 16-án a Holokauszt magyar áldozataira emlékezünk. 1944-ben e napon kezdődött meg a magyarországi zsidók gettókba tömörítése Kárpátalján. Az ezt követő hónapok során – a német hadsereg március 19-i magyarországi bevonulása után – több mint 400 000 zsidót, magyar állampolgárt zártak gyűjtőtáborokba, majd hurcoltak el Magyarországról Auschwitz-Birkenaubába és más lágerrekbe. A 70. évfordulón az alábbi feldolgozással emlékezünk rájuk, az eseménysor borzalmára.

(– A Szerkesztőség)

Előszó

„Őrizkedj azért, és vigyázz nagyon magadra, hogy ne feledkezz azokról, amiket a saját szemeddel láttál: ne vesszenek el emlékezetedből egész életedben! Ismertesd meg azokat fiaiddal és unokáiddal is!” (5Mózes 4,9)

A II. világháború után évtizedekig a „múltat végképp eltörölni” jelszó és szemlélet határozta meg a magyar közéletet és történetírást. Csak azzal lehetett a ranglétrán előrejutni, ha a munkásosztály mindenek-feletti vezető szerepét, a munkásmozgalom legtöbbször hazugságokra épített, álromantikus világát, a Moszkva vazallusaként tevékenykedő magyar diktatúra politikáját istenítették az emberek. Ez igaz az 1956 előtti évekre éppen úgy, mint az azt követő kádári időszakra is, még ha visszatekintve sokaknak megszépülni látszanak is azok az idők. A parasztságra kevés figyelem jutott, majd csak az erőszakos téveszesítést szocialista mezőgazdaság megteremtéseként a fejekbe sulykoló években irányult egy kis figyelem erre a vidéki társadalmi rétegre. Az értelmiség pedig nem volt a pártpolitika támogatott társadalmi rétege. Ha valaki ezen belül is a humán értelmiséghez vagy az egyházakhoz tartozott, az egyenesen bélyegnek számított. Ez önmagában is megteremtette főként a kádári érában az oldalazás, az öncenzúra, az egyéni karrier alkalmazkodva építésének világát, ami sokszor együtt járt a valós, megtörtént dolgok elhallgatásával, az egyetemes emberi kultúra helyett erőltetett ún. szocialista kultúra hamis világával.

Vecsés történetéről például három könyv készült a XX. században, de a 70 évvel ezelőtti deportálás keserves világáról egyikben sem találtunk híradást. Bilkei Gorzó János 1938-ban megjelent *Vecsés Nagyközség története* című monográfiájában természetesen még nem szólhatott róla, de a zsidóság részvételét a közéletben ugyanúgy megörökítette, mint a keresztény vagy keresztyén vecsési közösségek adatait és neveit. Ez nagy segítség volt számunkra.

Az 1961-ben megjelent kötet szerzői, Hetényi Rezső és Lakatos Ernő felismerték, hogy a diktatúrában a tabu témákról az öncenzúrát érvényesítve inkább hallgatni kell, és a politikához alkalmazkodva úgy kell tenni, mintha azok meg sem történtek volna. S ez a fura módon gyakorolt öncenzúra éppen úgy kitörölni látszott Vecsés történetéből a zsidók deportálásának keserves történéseit, mint a vecsési svábok kitelepítésének kálváriáját.

Az 1986-ban megjelent *Vecsés története* c. könyv szerzője is ugyanaz a Lakatos Ernő megyei levéltár igazgató volt, aki még akkor sem merte a zsidók deportálásának és a svábok kitelepítésének keserves történetét a valóságnak megfelelően rögzíteni, s így a Kádár-korszakban megszokott módon többnyire a 'munkásmozgalom fő csapásainak irányait' rögzítette. Szlachó József akkori Honismereti Kör-vezető megfontolt fellépése miatt a svábok kitelepítését már nem lehetett teljesen megkerülni, de még mindig nagyon szűkszavúan szóltak a nehéz időkről, a zsidók deportálásáról pedig még említés szintjén sem. Így nem vádolták azzal a kötet szerkesztőjét, hogy 'zsidózik', vagy 'svábozik'.

A CEBA Kiadó által 2001-ben megjelentetett *Vecsés a XXI. század küszöbén* c. monográfia már a svábok kitelepítéséről bővebben írt, sőt fotókat is közölt róla, de a zsidók deportálásának témakörét egyszerűen megkerülte, s megelégedett a deportáltaknak állított márványemlék fotójának közlésével.

Még a mi adatközlőink között is voltak, akik 2013 végén, 2014 elején (!), amikor a zsidók deportálásáról kérdeztük őket, így kérdeztek vissza: Szabad már erről beszélni? Nem lesz ebből valami bajunk? Mert a politikai tiltások miatt nem volt a társadalom tagjainak lehetőségük ezeket a kényes témákat kibeszélni. Csakhogy a történelem, mint az árnyék követ bennünket, és hasonlít a gyermekek által kedvelt puzzle kirakós játékhöz. Ha a puzzle kockákból néhány hiányzik, vagy az asztal alá esik, torzul a kirakható kép, mint ahogy a hiányzó vagy meghamisított mozaikok miatt csorbul a magyar történelem, s benne Vecsés története is.

A deportálás 70. évfordulójának éve egybeesett az I. világháború kitörésének 100. évfordulójával. Tekintettel arra, hogy tudunk róla, hogy többen hozzáfogtak Vecsésen is az I. világháborús emlékek gyűjtéséhez, memoárok, katonai levelezőlapok, fotók és egyéb dokumentumok feldolgozásához – bár mi sem kerülhettük meg teljesen a vecsésiek I. világháborús részvételét, mi mégis más utat választottunk. Grescho József nyugdíjas technikus társammal arra a nem könnyű, kevésbé népszerű téma feldolgozására vállalkoztunk, hogy a vecsési zsidók történetének adalékait, a deportálásuk valós, eddig elhallgatott vagy helytelenül rögzített történéseit az évfordulón megkíséreljük feltárni.

70 évvel az események után már megfakulnak az emlékek, különösen akkor, ha egy népcsoport, a hitközségük, civil szervezeteik, nevezetes személyeik gyakorlatilag teljesen eltűntek településünk társadalmából. Nem utolsó sorban e sorok írójának Vecsésen eltöltött 40 esztendeje miatt sem volt könnyű a tájékozódás, ennek ellenére társammal kényesen törekedtünk a hitelességre. Kérem, fogadják és olvassák dolgozatunkat ennek megfelelő türelemmel és figyelemmel.

Vecsés, 2014 Böjt havában

Orosz Károly
ny. mérnök-újságíró, helytörténeti kutató

A zsidó népesség megtelepülése és beilleszkedése Vecsésen

Pontos adataink nincsenek arról, hogy mikor jelentek meg az első zsidó családok az 1786-ban sváb, magyar és szlovák családokkal újratelepített Vecsésen. A török hódoltság idején ugyanis elhagyott pusztává vált Halomegyház (Halom) és Vecsés is pusztaként szerepelt a korabeli térképeken. Ez nem volt vonzó az alapvetően kereskedelembe, vendéglátásba, szolgáltatásokba jártas, több ezer éves vallási hagyományait a gyakori üldöztetés ellenére is hűséggel ápoló izraelita népesség számára. A XVIII. századtól a nemesi birtokokért Vecsésen és Halomban is hatalmas feudális perek kezdődtek. Az akkori viszonyoknak megfelelően ugyanis a Habsburgok érdekeit keresztező főurak birtokait az ellenreformáció idején a bécsi udvarnak és a katolikus egyháznak szolgálatokat tevő, magyarországi előkelő nemes és rangos családoknak adományozták. Ők a könnyen jött vagyonukat dzsentrí életmódjukkal olykor könnyen el is fecsérték. Ezeket a birtokokat a XVIII. század végétől, s még inkább a XIX. században többnyire görög és zsidó bankárok vásárolták fel. A vecsési Grassalkovich birtok a XIX. század közepén Báró Sina Simon görög bankár, az egykori halomi birtok pedig egy kis fáziskéséssel a Halmy Deutsch család tulajdonába került,¹ ahol a zsidó migráció eredményeként az izraelita népesség is hamar otthonra talált.

A hazai, és benne a vecsési zsidó népesség lélekszámának növekedését segítették az izraeliták ellen ismétlődő orosz pogromok, amelyek hatására az Osztrák Birodalom részét képező Galícia tartományon keresztül felerősödött a zsidók bevándorlása. Vecsésre azonban nem a Galiciából frissen bevándoroltak, hanem a budapesti hitközségekben és az alföldi cívisvárosokban: Kecskeméten, Nagykőrösön, Cegléden, és a közeli Albertiben, Dabason, Monoron, Gödöllőn megerősödött, népes zsidó családok gyermekei telepedtek le, de tudunk a Felvidékről (Goldmann) és Erdélyből (Radó) érkezett vecsési zsidó családokról is. A falusi római katolikus plébánia történetét megörökítő *Historia Domus* szerint az újratelepített Vecsésen feltehetően Jacobus Böhm, vagyis Böhm Jakab volt az első letelepedő zsidó polgár, akiről feljegyezte a korabeli plébános, hogy az első vecsési katolikus templom építéséhez anyagilag is hozzájárult.²

A XIX. század második és harmadik évtizedétől kezdődően már több zsidó család élt az újratelepített Vecsésen. A római katolikus plébános azt is feljegyezte, hogy a templomkert végében a zsidók által nyitott italkimérés olykor a misékről is elvonja a férfiakat. 1861-ben báró Sina Simon vecsési, szentlőrinci és halomi birtokát az uradalom kezelte, de földhasználóként már ott találjuk a megtelepedő földbérlőt, Weisz Mórt is, akinek később a fia: Weisz Sándor hősi halottként szerepel a vecsési I. világháborús hősök emlékművén.

A migráció erősödését jelzi, hogy az osztrák birodalom távolabbi részeiből is telepedtek Magyarországra, s benne településünkre is zsidó családok. Erre jó példa a népes Singer család, amelyből többen Vecsésre is kerültek, sőt a lányukat vecsési keresztény emberhez adták férjhez. A népes Singer családról 1913-ban készült fotó hátlapján szereplő feliratozás a stájerországi eredetükről tanúskodik.³

1 Orosz Károly: Feudális birtokperek a középkori Pest vármegyében, Vecsésen és Üllőn c. dolgozata és előadása alapján.

2 *Historia Domus* Vecsesiensis, 13. oldal.

3 id. Várszegi György nyugdíjas közlése.

A család Singer Móric személyében a 100 évvel ezelőtt kitört I. világháború frontjain hőst is áldozott az Osztrák–Magyar Monarchiáért vívott harcokban. Az ő neve is szerepel Vecsésen az I. világháború hőseinek emlékére állított obeliszken.

Akkor a vecsési zsidó népességet a folyamatos migráció és költözködések miatt még nem lehetett állandónak tekinteni, de a megtelepedési folyamat erősését mutatja, hogy 1840-ben már megalakult a Vecsési Izraelita Hitközség⁴, amely két évtized után a neológ irányzathoz⁵ csatlakozott. Vecsésen majd a XIX. század millenniumi fellendülést eredményező időszakában, az 1890-es években a Margit utca 13. szám alatt, Sternék udvarának a hátulsó felében, egy egyszerű épületből alakította ki a hitközség a 60 négyzetméternyi zsinagógáját, vagy ahogy a vecsésiek csak egyszerűen nevezték, a zsidótemplomot.

A hitközség tagjai Vecsésen más viszonyokat találtak, mint a cívisvárosokban, hiszen az itt letelepített sváb lakosság közösségi ereje, és a közösség ellátásáról gondoskodás fejlettebb színvonalon volt az alföldi falvakénál, s főként a kereskedelemben és a szolgáltatásokban a svábok jórészt önellátóak voltak. A zsidó bevándorlók azonban még így is alkalmazkodni tudtak a sváb település viszonyaihoz, és a kereskedelemben, mindenekelőtt a hagyományos fűszeres, rőfös, faáru-, gabona- és jószágkereskedésben, a szolgáltatásokban a jelentős konkurencia ellenére főként az asztalos és a cipész szakmákban, valamint az italkimérésben jeleskedtek. Herbacek Hermann családja például már 1855-ben megalapította azt a fa-, tűzifa- és építőanyag-kereskedést, ami a Fő út és Iskola utca sarkán működött. Később a Telepi út–Könyök utca sarkán fióktelepet, majd az I. világháború előtti években a vejével, Ádám Andorral a mai Gazdakör területén újabb fa- és építőanyag telepet létesített. Ezek mellett vasáru, tűzifa, szén, rövidáru és fűszerüzleteikkel is több generáción át szolgálták Vecsés lakosságát. Sőt, a XX. században már Maglódon is működtették a fióktelepüket.

Sajátos dolog volt, hogy a fűszeres, vagy bármilyen zsidó vegyeskereskedés a működési engedélyét úgy kérelmezte, hogy pálinka és borkimérésre is legyen lehetősége. A Vecsésen letelepedő zsidóság helyzetét megkönnyítette, hogy könnyen átvették a helyi sváb nyelvjárást, hiszen a hitközségi iskolában a gyermekeik már korábban megtanulták a német nyelvet, sőt a zsidó családok többnyire német neve a svábok nevével összetéveszthetően azonos hangzású volt. A német nyelvtudásra nagy szükségük is volt, hiszen Vecsésről még 1911 novemberében is azt írták, hogy a kisbíró a többségében már magyarul beszélő lakosság akarata ellenére a dobszó után németül teszi közhírré a község életét szabályozó rendeleteket és a közérdekű tudnivalókat. „A képviselő testület még most sem akarja ezt megváltoztatni... a község lakosságának fele nem érti meg a kisbíró német szavait, pedig azoknak is tudniuk kellene, hogy mi a hír a községben és a községházán.”⁶

Még később, 1912-ben is arról írt az újság egyébként sváb származású, Baja közeléből Vecsésre került felelős szerkesztője, egyben a falusi iskola igazgatója, hogy Kertekalja vasúti megállóban a reggeli vonatokra várók között szinte alig lehet magyar szót hallani. A zsidó kereskedőknek, iparosoknak azonban nem okozott gondot sem a magyar, sem a sváb nyelven bonyolított üzletmenet.

4 Somogyi Lajos Vecsési életrajzi lexikon és eseménytár c. könyve alapján. 139. oldal.

5 Az izraelita hitközségek az XIX. század közepén, a Kiegyezés előtti években ortodox (hagyománykövető) és neológ (megújított) irányzatokra szakadtak.

6 Vecsési Hírlap 1911. november 12-i szám, Hírek c. rovatban közölt A dobolás Vecsésen c. írás alapján.

Le kell azonban szögeznünk, hogy mint minden emberi tevékenység mögött, a zsidók szerepvállalása mögött is a megélhetésért való küzdelem, az üzleti érdek húzódott meg. A XIX. században, főként a Kiegyezést (1867) követő évtizedekben Magyarországon a polgárság és a hivatalnoki réteg jövedelmi helyzete sokat javult és a magyar pénz a Történelmi Magyarország soha nem látott intenzitással fejlődő gazdaságának eredményeként értékálló volt. Ez önmagában is elegendő motiváció volt az üzleti, kereskedelmi szemlélettel rendelkező zsidó polgárság és a feltörekvő nemzedékek számára.

A Kiegyezés után az Osztrák-Magyar Monarchiában, de Budapest térségében különösen, soha nem látott méreteket öltött az iparosodás, amivel együtt járt a városiasodás és az igényesebb lakókörnyezet megteremtésének lehetősége is. A településkép csinosítása, a helyi közélet és kulturális élet élénkülése, a közegészségügyi rendszer kiépülése jellemezte még az egyébként mezőgazdasági jellegű észak-alföldi részeket, köztük Vecsést is. Ennek részese volt a Vecsésen élő zsidóság is. Egyletek, szalonzenekarok, fúvószenekarok, színjátszó közösségek alakultak, templomok, vigadó, jeles középületek, vasútállomás, posta, fogadók, vendéglők épültek, még ha ezek egy része sajnos a magyar nép számára igen tragikus XX. század világháborúiban, forradalmaiban meg is semmisült. Szembetűnő az izraelita népesség növekedése a XIX. sz. végétől Budapest vonzáskörzetében, Vecsésen is. Ennek szemléltetésére két táblázatot mutatunk be.

Vecsés lakosságának anyanyelvi megoszlása 1880 és 1941 között							
Anyanyelvcsoportok	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1941
Magyar anyanyelvű	438	1 103	892	4 525	6 553	10 339	15 049
Német anyanyelvű	2 036	2 161	3 205	2 814	2 729	2 176	3 363
Tót-szlovák anyanyelvű	10	7	16	27	36	48	59
Egyéb nyelveket beszél*	190	–	4	27	82	443	71

* Feltehetően itt vették figyelembe egyebek mellett a zsidó lakosságot is.

Mindezekkel együtt számottevően nőtt a vecsési lakosság lélettere, és településünk lélekszáma is. Ezt a gyarapodási folyamatot erősítette, hogy Budapest lakosságának ellátásában a vecsési gazdáknak már a XIX. század közepétől meghatározó szerepük volt. Ez a kedvező folyamat pozitív hatással volt a zsidók megtelepedésére is. Különösen szembetűnő az izraelita népesség növekedése a XIX. század végétől Budapest vonzáskörzetében, s benne Vecsésen is.

A másik táblázatban a vecsési lélekszám változásaival együtt feltüntettük a letelepedett és a népszámlálások idején, Vecsésen élő zsidó lakosság lélekszámát is. A táblázat adatai alapján talán lesznek, akik kétségbe vonják főként az 1877-ben és 1880-ban rögzített adatokat, mivel első látásra lehetetlennek tűnik, hogy évek alatt nemhogy nőtt volna a lakosság lélekszáma, sőt erőteljesen csökkent. Pedig ezek hiteles adatok, ugyanis a többször visszatérő járványok, majd főként az 1872–1873-ban Vecsést és a hozzá tartozó Halomegyház-pusztát meglátogató hólyagos himlő és kolerajárványok a gyermekek között olyan hatalmas pusztítást végeztek, hogy a község lélekszámának az 1848–1849-es magyar szabadságharc óta tapasztalt, folyamatos fejlődését is megtörték. A lakosság számának erőtelje-

Vecsés népszámlálási adatai ⁷ (Halomegyház-pusztával és Csáky ligettel együtt!)			
Évek	Lélekszám (fő)	Izraelita népesség (fő)	Megjegyzések
1869	2 831	78	
1877	2 140	64	Erősen éreztette hatását az 1872–1873-ban tomboló kolera- és himlőjárvány.
1880	2 674	70	
1890	3 271	73	
1900	4 119	59	
1910	7 403	176	
1920	9 400	187	Az adat ellentmondásos, és az elcsatolt területekről Vecsésen megtelepedőket nem tartalmazza.
1930	13 006	166	
1941	14 075*	190	

* Csáky liget nélküli adat, (azzal együtt 18 494 fő).

sebb és töretlen növekedése a közegészségügyi, járványügyi intézkedések hatására majd csak 1880-tól következett be. A járványok elleni küzdelemből pedig a zsidóság az izraelita származású orvosok által a létszamarányait meghaladó mértékben vette ki a részét Magyarországon és benne Vecsésen is.

Vecsésen békeességben éltek a svábok, a magyarok és a zsidók

A lélekszám ugrásszerű gyarapodását, a gyári, kisipari, kereskedelmi, közlekedési, hitelintézeti munkások és alkalmazottak vecsési letelepedése eredményezte. A letelepedést a Felső-telepen, az Andrássy-telepen, majd később Halmi telepen (Felső Halomban) házhelyek parcellázásával is elősegítette Vecsés vezetése és földbirtokossága. Ez önmagában is megnövelte az itt élő népesség létszámát. Bilkei Gorzó János, a település forrásértékű monográfiájának elkészítője, *Vecsés Nagyközség története* című munkájában többször említi, hogy a XIX–XX. század fordulóján az „új utcák és a parcellázott településrészek miatt új iskolákról és óvodákról kell gondoskodni”. Sőt azt is megerősíti, hogy „egymás után kerül napirendre az iskolák, óvodák építésének és az új utcák rendezésének ügye”. A helyi, zsidó tulajdonú nyomdákban kiadott Vecsési Hírlapban is gyakran jelentek meg cikkek a folyamatosan fejlődő, Budapest vonzáskörzetének egyik meghatározó településévé vált Vecsés szociális, egészségügyi, iskoláztatási és közlekedési gondjairól.

A zsidóság igyekezett alkalmazkodni a település változó szerkezetéhez és a forgalmasabb utcákon, utcák és terek sarkán, iskolák, piacok⁸ és a vasútállomás közepében igyekezett üzletet, telephelyet, rendelőt kialakítani, amelyek először csak

7 A táblázat adatait a Központi Statisztikai Hivatal évkönyveiből, Kúthy Ferenc: a Vecsési Református Keresztyén Egyház Ezüstkönyve (Vecsés 1935), Bilkei Gorzó János: Vecsés Nagyközség története (Monor, 1938), Szlahó József: Vecsési kvíz (Vecsés 1991) c. munkája és néhai Somogyi Lajos vizsgálatairól, ill. 50 éve történt c. írása (VT 1994. júl. 29-i szám) alapján állítottuk össze.

8 Az I. világháború idején még több piac volt Vecsésen, így a mai Petőfi tér, Erzsébet tér elődjén, az Egresben, Ganz-telepen és Vecsés központjában is.

bérlemények voltak. A megnövekedett lélekszámú település ellátásában ezáltal fontos szerepet játszott a Vecsésen megerősödő izraelita közösség. A mai munkanélküliséggel, kényszervállalkozóvá válással és sok-sok egymásnak feszülő indulttal, pártoskodással terhes világban is tanulságos lehet, hogy a település társadalmába illeszkedő zsidó kereskedők, mesteremberek nem egyszerre akartak meggazdagodni. A 'sűrű fillér, ritka forint' elvét követték, és hosszabb távú megélhetésüket tartották szem előtt. A zsidó fűszeresek, rőfös, edény- és építőanyag-kereskedők előszeretettel adtak a nagyobb létszámú magyar és sváb családoknak hitelbe úgy, hogy a felvevő családok se rokkanjának bele, de a kereskedő üzleti érdeke se szenvedjen csorbát. Mindezt azért, mert így a zsidó kereskedők a kuncsaftok⁹ népe-sebb családjainak gyerekeivel is bővíthették a vevőkörüket, a vevőik számát.

A zsidó lányok és fiúk sem különültek el a hasonló korú társaiktól, hanem együtt barátkoztak, játszottak, vagy vasárnap délután együtt sétáltak a korzón, a vasútállomáshoz vezető Telepi úton, a Fischer-Fenyvesi házban az 1920-as évek végén már működő mozi felé, vagy éppen a Fő úton. Akkor fel sem merült, hogy a társuk sváb, zsidó vagy magyar.¹⁰

Várszegi György nyugdíjas mondta el, hogy édesanyja, Massza Klára, a mai Petőfi téren a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Vecsés-telepi r. k. Egyházközségi Polgári Leányiskolájába az apácákhoz járt sok vecsési lánnyal: svábokkal, magyarokkal és zsidókkal együtt. Az osztálytársa és barátnője Singer Erzsébet volt, aki elment Masszáékhoz, de édesanyja is eljárt Singerékhez, akik az akkor Vecséshez tartozó Ganz-telepen laktak, és ott kereskedtek. Ez a barátság még azután sem szűnt meg teljesen, amikor az édesanyja férjhez ment.¹¹ Sőt a két barátnő sokszor együtt ment ki a vecsési piacra vásárolni.

Az akkori vecsési piac ugyanis a maga tarkaságával, soknyelvűségével azért vonzotta messze földről is a vásárlókat, mert a sok zsidó kereskedő és a kofák révén nagy volt a kínálat, és csak nagyon ritkán maradt eladatlan áru.

A népes Singer család egyébként Stájerországból került a Történelmi Magyarországra. Vecsésen és a hozzá tartozó Ganz-telepen Leopold Singer több boltot is alapított. A lányát, Reginát (a családról 1913-ban készült képen a bal alsó sarokban ül) a neves kőfaragó, id. Massza Sándor fiútestvéréhez, Massza János kőműveshez adták feleségül.¹² Rajtuk kívül több ilyen vegyes házasságról tudtak adatközlők Vecsésen.

Említést érdemel, hogy több zsidó családnak volt lova, szekere. Id. Weisz Albert megjárta az I. világháború frontjait. Már a háború előtt elvette a Sári¹³ községből való Steiner Máriát és néhány évi bérlet után megvásárolták a Halmy Deutsch uraságtól a krakói¹⁴ Zsidókertet. Szorgalmas emberek voltak: miközben fűszerboltjuk és kocsmájuk volt, jószágtartással foglalkoztak, jól menő pékséget is alapítottak.

9 Kundschaft német szó magyarul vásárló, vevő.

10 özv. Sárosi Stiller Mártonné, id. Kauremszky István, Szalai György, Lapos György, özv. Nemes Árpádné Guzsák Ilona és Wirth János nyugdíjasok közlései alapján.

11 id. Várszegi Weimer György nyugdíjas közlése alapján.

12 id. Várszegi Weimer György nyugdíjas közlése alapján.

13 Sári község ma Dabas város része.

14 A Krokauer településrész elnevezés először 1861-ben a zsellérek és báró Sina Simon uraság közötti peres iratban és Krakó-ként rögzült a vecsési helytörténetben.

A fűszerbolt és a kocsmá között volt egy átjáró a kerten, és a falba épített mészkőlapra a Zsidókert nevét is felvésették. Az átjárón és a Zsidókertet átszelő gyalogösvényen, a 'zsidin'¹⁵ jártak a krakói gyerekek az alsóiskolába és a Weisz boltba. Ilyenkor megálltak az 1930-as években már ifj. Weisz Albert által üzemeltetett italkimérés – sőt, még az 1950-es években is az akkor már a szövetség által üzemeltetett kocsmá gyalogösvény melletti – udvarán, és bámulták a tekepályán bonyolított partikat. Ma a Csendes család tulajdonában álló 'Parkolj csendesen' repülőtéri parkoló működik a Zsidókertben.

A zsidókerti fűszerbolt helyén ma is élelmiszerbolt működik, a kocsmá helyén pedig átalakítás alatt áll a Hanek kocsmá néven ismert vendéglátó egység. Idősebb Weisz Albertéknak az akkor még Vecséshez tartozó Ganz-Kertvárosban, a mai Béke tér közelében is volt egy házuk, egy tejboltjuk, és ott is tartottak állatokat. A Kálmán utca sarkán működő egykori vecsési tejszarnokos, Uitz (Újvári) Józsi bácsi a tejes kocsijával hordta a Ganz-telepi boltjukba a tejet.

Az ifjabb Weisz Albert is szorgalmas és tehetős ember volt, és folytatta a szülei jószágértartási és kereskedési gyakorlatát. A gond az volt, hogy nem volt családja, s nem volt, aki az ingóságokat örökölje. Pedig nagyon szerette a gyermekeket. Egy sváb család lányai közül szeretett volna örökbe fogadni egyet, ami természetesen nem válhatott valóra. Weisz Albert a munkatáborból megmenekült, és hazatért. Az 1960-as években az édesanyjával Észak-Amerikába vándoroltak ki a testvérehez, s azt ígérte az István utcában élő Stiller Tamásnak és családjának, hogy az 1946 májusában Németországba kitelepített Stiller nagyapát is felkeresi majd. A kivándorlaskor Stillerék vörös hajú kislányát, Máriát szeretett volna örökösként magával vinni. Azt mondta, hogy a vörös haja miatt senki sem fogja a határnál kétségbe vonni, hogy az ő gyereke. Természetesen ez az örökbe-fogadás sem jött létre.¹⁶

Weisz Albert mintegy két évtizeddel ezelőtt a kárpótlási törvény alapján érintett volt a Zsidókertnél, és hazalátogatott Vecsésre. Akkor a Hanek kocsmá tulajdonosa elmondta neki, hogy a Zsidókert Malom utcai végét le akarja zárni, és oda építenének is valamit, ami azt jelenti, hogy a kerten az átjárást megszüntetnék.

A hazalátogató vendég azonban azt kérte, hogy amíg ő él, addig ne szüntessék meg az átjárást. A terület új tulajdonosa azóta kulturált repülőtéri parkolót alakított ki az udvaron, a Malom utcai részen pedig valaki egy szép, amerikai típusú lakást épített. Így már nem mehetnek át a 'zsidin' a gyerekek az iskolába, és az egykori Weisz-féle bolt mai utódjába (Fő út 15/A) sem.

A vecsési zsidó családok a hagyományos ellátási és szolgáltatási területek (fűszeresek, suszterek, rőfösök, gabona-, jószág- és fakereskedők, szabók, cipészek, hentesek, boltosok, italkimérések, tejboltosok, asztalosok stb.) mellett a pénzügyi, banki, egészségügyi területeken is hasznosították ismereteiket, tudásukat, üzleti érzéküket. Ugyanakkor az adatközlők szerint Vecsésen annyi kisbolt és trafik sohasem volt, mint a két világháború között, és mind megélt, pedig a fővárosban dolgozók sokszor nem is Vecsésen vásároltak.

15 A Zsidókertet a gyalogösvényen át iskolába járó gyerekek becézték 'zsidinek'.

16 Eszényi Ferencné Stiller Mária nyugdíjas (az egykori vörös hajú kislány) és özv. Sárosi Stiller Mártonné nyugdíjas közlése alapján.

Az 1920-as évek elején úgymond a zsidó kereskedők térnyerésének ellensúlyozására alapították a megcsonkított Magyarországon, köztük Vecsésen is a Hangya Fogyasztási Szövetkezetet. Az egykori Téhöly-féle vendéglő épületének végében, a Telepi úton ma is üzemelő élelmiszer-csemege bolt helyén a Hangya fűszerüzlete működött. A Hangya Fogyasztási Szövetkezet eladói tanultak a zsidó kereskedőktől, s az ajtóban, a járdán várták a vevőket, és ők is különböző árkedvezményekkel, hitelakciókkal igyekeztek az üzletbe csalogatni a vásárlókat. A zsidók által működtetett boltok, trafikok azonban továbbra is versenyképesek maradtak, mert a medvecukortól az irkáig, tintaceruzáig, pennáig, a palatáblától, palavesszőtől, a petróleumtól a gersliig, edényekig, stollwerkig, aratókaszáig, kapáig, a különböző színű pamutig, permetezőgépig, horgolótűig, Jancsi-szegig, élelmiszer alapanyagokig mindent árusítottak vagy hiteleztek, amire egy falusi lakásban, gazdaságban, telken szükség lehetett.¹⁷

A teljesség igénye nélkül említsünk meg néhány, Vecsés ellátásában fontos szerepet játszó zsidó családot:

- Herbacsek Hermann már 1855-ben fatelepet alapított,¹⁸ amit a fiával, Herbacsek Vilmostal, majd annak vejével együtt építőanyag- és fakereskedésként működtetett a Faluban, a Fő út–Iskola utca sarkán. Később a Telepi út–Könyök utca sarkán, a mai postával szemben fióktelepet, fűszer- és vegyesáru boltot is létesített. Miután az 1910-es évek elején elkészült a Pestszentlőrinc-től Vecsésen és Üllőn át a forgalmas országút, vagyis a mai 4. sz. út, a Herbacsek család és a vejük, Ádám Andor a mai Gazdakör helyén, a Fő út 72. sz. alatt nyitott egy másik fakereskedést. Mert érzékelték, hogy a dinamikus fejlődő Vecsésen a sok építkezés miatt nagy szükség lesz a téglára, cserépre, lécre, eternit árura, szigetelő anyagokra, tűzifa- és szénellátásra. Pedig a közelükben, a Fő út másik oldalán az izraelita Burger Ferencnek is volt egy fatelepe, sőt a Vasút út¹⁹ – Kossuth utca sarkán is volt egy zsidók által működtetett fa-, építőanyag- és tüzelőanyag-kereskedés, ami a Rodosi család tulajdona volt. És mindnyájan megéltek, sőt éppen ezért a Faluban, a Felső-telepen, az Andrassy-telepen, az akkor még csak jórészt a Szabadkai utcából, a Szabadkai és a Kikindai utcák közötti részen elszórtan épített néhány házból, valamint a Besztercei úton a Halmy Deutsch uraság által a cselédeknek épített jellegzetes, vakolatlan téglafalú árendás házakból álló Halmi-telepen az építkezésekhez sok családnak adták hitelbe az árut.²⁰
- Davidovits Zsigmond Telepi úti 34. szám alatti nyomdájában 1927-ben jelenhetett meg újra a Vecsési Hírlap, amelyet Murányi Gyula felelős szerkesztő és Andrassy-telepen, a Deák Ferenc utca 4. szám alatt szerkesztett. Ennek az újságnak azonban több számát, sőt később évfolyamát is a Davidovits nyomda túlterheltsége és a kedvezőbb költségek miatt Budapesten nyomtatták. A Vecsési Hírlapban közölt hirdetések és reklámok több mint a felét a helyi zsidó kereskedők és cégtulajdonosok jelentették meg. A Davidovits nyomdában jelent meg a helyi sváb közösség számára Szeidl Oszkár kántor által összeállított *Gesang und Gebetsbuch* német nyelvű római katolikus ének és imakönyv is.
- Davidovitséknak volt a Kovács (Klein) családdal egy közösen működtetett könyvkötészetük is a Telepi (Bajcsy-Zsilinszky) út 30. szám alatt. Az egykori Bitt-féle óras műhely akkor még Davidovitsék által bérelt épületében.²¹ A könyvkötő műhelyben a

17 id. Kauremszky István, Wirth János, Krauszé Somlai Rozália és Szalai György nyugdíjasok közlése alapján.

18 A Vecsési Hírlap c. lapban gyakran közölt hirdetésben is szerepelt a cégalapítás éve.

19 A mai Bajcsy-Zsilinszky út és a Telepi út vashídig terjedő része volt 1949 előtt a Vasút út.

20 Wirth János egykor a Könyök utcában, ma a Város utcában élő nyugdíjas, és Lapos György, Gáspár Csaba és Szalai György nyugdíjasok közlése.

21 Lapos György nyugdíjas közlése alapján.

legelhasználtabb Bibliát vagy gótbetűs német könyvet is valósággal újjávarázsolták. Davidovits Zsigmond az 1930-as évek közepén a Vecsés-Üllői Ipartestület előljáróságában²² is tevékenykedett.

- Wallenstein Mór nyomdász Telepi út 43. szám alatti, a mai önkormányzati színház és a Szent István tér Bálint Ágnes Kulturális Központ előtti részén a Telepi út szélén működő nyomdájában²³ készült 1911 júniusában az első helyi újságnak számító Vecsési Hírlap. Ez az újság 1912-ben a sok vita és vádaskodás miatt átmenetileg megszűnt, mert a község előljárósága inkább a konkurens Monor és Vidéke c. lapot preferálta. A nyomda azonban tovább működött és a híres Légrády térképész család atlaszait is Vecsésen készítették. A térképész Légrády család egyik ága egy ideig Vecsésen élt.
- Halmy Deutsch Sándor földbirtokos építtette Felső-Halomban a kastélyt, amellyel együtt messze földön híres fa és növényritkaságokkal beültetett parkot hagyott a hatalmas birtok mellett a fiára, Halmy Deutsch Józsefre. Ő a Falusi Ó-Plébánia templom kegyuraként, a helyi r. k. világi önkormányzat tagjaként, a Vecsési SC díszelnökeként, a Halmi-telep alapját képező telkek parcellázójaként, a Besztercei utcai és felsőhalmi cselédházak megépítőjeként írta be nevét Vecsés és Halom történetébe. Értékes és szép kastélyát, botanikus kertnek beillő parkját és borospincéjét a kommunista diktatúra által a múltat véggképp eltörölni vezényelt lakosság a II. világháború után teljesen szét-hordta, letarolta. Pedig dokumentumok igazolják, hogy 1945-ben még a romos kastélyból kórházat vagy szanatóriumot terveztek. A kastély lépcsőjének egyik részletét és két oszlopát a falusi r.k. templomba építették.²⁴ A kastélyromok lebontásával megbízott Sárosi Stiller Márton emlékei szerint az elbontott kastély vasalt tégláinak egy része a mai Dózsa György út–Halmy József utca sarkán, a sportpályával szemben épült Müller-féle ház falaiba került.²⁵ A közelmúltban ezt is elbontották.
- Goldmann Vilmost a felvidéki Pöstyénből 1902 márciusában helyezték át Vecsés MÁV állomásra, és kinevezték az indóház főnökének.²⁶ Fia, Goldmann György szobrászművészként írta be nevét a magyar kultúra történetébe.
- Az Andrásy-telepi Erzsébet téren a Rósen család működtette a fűszer üzletét, a Krakóban pedig Krausz Katalinnak és a Steiner családnak, a Felsőtelepen pedig a Radó, Frisch, Diamant és más családoknak volt fűszerboltjuk. A Krausz Katalin-féle fűszerbolt később sváb Leimeter család tulajdonába került.²⁷
- A Rosenberg családnak a Rodosi-féle fatelep szélén (Vasút út–Kossuth utca sarok) volt egy italboltjuk, majd az állomás mellett álló, egykori Lokomotív vendéglő is az ő tulajdonukba került.
- Schwarz Béla cipésmester munkájának kedvezett, hogy akkor még nem restellték a családok a több gyermekgeneráción át használt, a mainál jobb minőségű bőrcipőket flekkeltetni, sarkaltatni, spiccvassal ellátatni, hogy a gyerekeik abban járjanak iskolába, templomba, meg a grundra.
- A Város utca–Tó utca sarkán Weisz Ferenc falusi péksége kedvelt volt nem csak Vecsésen, hiszen olykor Ecserről és Üllőről is átjöttek oda egy-egy rendezvényhez pékárut vásárolni.

22 Bilkei Gorzó János: Vecsés Nagyközség története c. könyve, 138. oldal.

23 Molnár Imre nyugalmazott polgármester közlése alapján.

24 Frühwirth Mihály nyugdíjas, nemzetiségi helytörténeti kutató közlése alapján.

25 özv. Sárosi Stiller Mártonné és lánya, Wirthné Sárosi Éva és Wirth József közlése alapján.

26 Orosz Károly: Fejezetek a vecsési vasútállomás és Kertekalja megállóhely történetéből (helytörténeti és vasúttörténeti könyv), 79. oldal.

27 Hegedűs Weisz Ferenc Torontóba került egykori vecsési zsidó polgár DVD-n megőrzött és Frühwirth Mihály birtokában levő visszaemlékezése alapján.

*Az egykori Halmy Deutsch kastély Felső-Halomban.²⁸
A II. világháború után kórházat vagy szanatóriumot szerettek volna belőle*

A pékség arról volt nevezetes, hogy minden munkát a zsidó család maga végzett, és a fiúkkal és Rózi lányukkal közösen működtették a vállalkozást.²⁹ Hegedűs Weisz Ferenc visszaemlékezésében elmondta, hogy őt taníttatták a szülei, de a középiskola után is természetesnek tartotta, hogy a pékségben segítsen a szüleinek. A Weisz pékség a kenyér és pékáru sütéséhez szükséges lisztet az Andrássy-telepi Hegedűs család útján szerezte be.

- Havas Jenőnek a Fő úton volt vas-aprócikk és kályha üzlete, ahol a csikós sparherdtől a korszerű tüzelő, fűtő és sütő berendezésekig, edényekig sok mindent helyben megvásárolhattak a vecsési háztartások számára.
- Günczler Adolf tehetséges asztalosként szolgált Vecsés lakosságát. Az Árpád utca és Károly út sarkán 1907-ben asztalos üzemet alapított, amely Günczler és Stark Társaság néven sikeres vállalkozás volt. Tucatnál is több vecsési szakembernek adott munkát, és a Vecsési Ipartestület vezetőségi tagjaként is végzett közérdekű feladatot. 1925-ben rangos szakmai aranyérmert nyert az asztalos vállalkozás. Az asztalos műhely Károly utcára nyíló részén volt egy fűszerüzletük is, amit a cégtulajdonos felesége, Günczler Elbogen Etelka működtetett.³⁰ Egyik fiuk cserkész volt a Szent Szaniszló Cserkészcsapatban, és a többi cserkészhez hasonlóan teljesítette a kereszteny (!) alapokon nyugvó feladatokat is.³¹ Asztalos műhelyük és a Károly utcára nyíló üzletük a II. világháború után a Fehérnemű KTSZ, illetve jogutódja, a Vecsési Ruházati Szövetkezet egyik bázis műhelye lett.

28 A képet Fröhvirth Mihály nemzetiségi helytörténeti és családtörténeti kutató bocsátotta rendelkezésünkre. Az új Bálint Ágnes Kulturális Központ I. emeletén a Róder Imre Városi Könyvtár előterében, a folyosón is látható egy Halmy Deutsch kastélyról és préházról készült képeslap, amelyet Vadászi Istvánné könyvtárigazgató őrzött meg.

29 Wirth János nyugdíjasok közlése alapján.

30 Krauszne Somlai Rozália és Nemes Árpádné Guzsák Ilona nyugdíjasok közlése alapján és az 1932. évi Magyar Ipar Almanachja c. könyv, 221. oldala alapján.

31 Gonda Sándor öregcserkész közlése.

- Frankl Pál kereskedő a vecsési Munkásotthon Szövetkezet egyik vezetőségi tagja volt.³²
- Jóllehet a rangos térképész Kogutovitz családnak volt a leszármazottja, mégis valamennyi vecsési zsidó kereskedő közül a legszerényebb volt Kogutovitz Manó. Neki a Fő út–Város utca sarkán állt a trafikszerű árudája, ahol az iskolásoknak füzetet (irkát), ceruzát, radírt, medvecukrot, stolwerket, pennát, tintát, itatóst, a felnőtteknek levelezőlapot, képeslapot, dohányárut, gyújtókövet, cigarettapapírt, újságot, színes himző pamutokat, tüt, horgolótüt, kötőtüt, gyűszűt árusított.³³
- Kovács (Klein) Sándor könyvkötő kezdeményezésére az I. világháború végén 300 kötetes szakszervezeti könyvtár³⁴ alakult Vecsésen.
- A vecsési Ransburg Sándor a csepeli Weisz Manfréd Művek könyvelője volt, miközben 22 éven át volt tagja, majd vezetője a Vecsési Szalonzenekarnak.
- Dr. Jungmann Béla Vecsés első orvosaként, Dr. Rosenberg László és Fürstné dr. Kalmár Irén szakorvosként, Dr. Gazda (Groszhausz) László pedig településünk első fogszakorvosaként szolgálták Vecsés lakosságát. Dr. Kalmár Irén rendelője a mai Bojtos-féle üzlet helyén, a Batthyány utcában volt.³⁵
- A vecsési, krakói Zsidókert az egykori Weisz-féle italkimézésről, kocsmáról és fűszerboltról kapta a nevét, s a deportálás után még 70 évvel, ma is így emlegetik városunkban, pedig már a Zsidókert egy részében a 'Parkolj csendesen' repülőteri parkoló és autókölcsönző található.³⁶
- Diamant Mórt még 1937-ben is ott találjuk a Vecsés-Üllői Ipartestület vezetőségi tagjai között.³⁷
- A Radó család az erdélyi Tordáról a XIX. század végén került Vecsésre, és a Felsőtelepen a vasútállomás közelében vegyesboltot alapítottak. A Magyar Honfoglalás Millenniumának időszakában ők adták ki az akkor divatba jött képeslap- és üdvözlésorozatok részeként, „Üdvözlét Vecsésről” felirattal a MÁV állomás épületét és az I. vágány és az indóház közé ültetett fiatal gömbakáccokat ábrázoló postai képeslapot. Később a német Ansichtskarte mintájára a falusi kultúrházról, a falusi római katolikus templomról, a Günczler és Stark Társaság asztalosműhelyéről, a Halmy Deutsch kastélyról, az I. világháborús hősi emlékműről, a falusi községházáról, a Munkásotthonról, a Dr. Pösch-házról és más vecsési nevezetes épületről jelentek meg képeslapok. Végül is jelentős szerepe volt a Radó családnak és más, képeslapokat, valamint üdvözléteket kiadó vecsési zsidó kereskedőknek abban, hogy olyan épületek fotói maradhattak legalább egy képeslapon az utókorra, amelyek a II. világháború idején, 1944 novemberében és decemberében a Vecsésen megrekedt front alatt a német hadsereg katonáinak pusztításai során megsemmisültek. Az pedig településünk jó hírnevét öregbítette, hogy ezeket a képeslapokat és üdvözléteket nemcsak a vecsési, hanem a budapesti, ceglédi, monori, gödöllői postahivatalokban, vasútállomási trafikokban egyaránt megvásárolhatták és postára adhatták az emberek. A Radó család a 100 évvel ezelőtt kitört I. világháborúban az Osztrák-Magyar Monarchiáért vívott harcokban a vérét is ontotta, hiszen az I. világháborús hősök vecsési emlékművén ott olvashatjuk Radó D. Dezső nevét is.

És sorolhatnánk tovább a Vecsésért tevékenykedő zsidó polgári családok és mesteremberek, kereskedők neveit a Károly utcából, a Fő útról, az Achim András

32 Bilkei Gorzó János: Vecsés Nagyközség története c. könyve, 130. oldal.

33 özv. Zimmel Nándorné nyugdíjas közlése alapján.

34 Lakatos Ernő: Vecsés története, 151. oldal.

35 Molnár Imre nyugdíjas polgármester, Sárközi Géza és Lapos György nyugdíjasok közlése.

36 Wirth József, id. Kauremszki István nyugdíjas, Eszényi Ferencné Stiller Mária nyugdíjas, özv. Sárosi (Stiller) Mártonné nyugdíjas és Wirthné Sárosi Éva egészségügyi asszisztens közlése alapján.

37 Skribek Pál és Skribek Pálné: A vecsési iparosok története, az Ipartestület 100 éve c. jubileumi évkönyv és özv. Nemes Árpádné Guzsák Ilona nyugdíjas közlése alapján.

utcából, a Margit utcából, a Telepi útról, a Krakóból, az Iskola utcából, a Miklós utcából, a Szép utcából, a Felsőtelepről, Andrassy-telepről, a Faluból, a piac és a vasútállomás közeléből, és máshonnan is. A teljesség igénye nélkül említjük a háború előtt elhantolt Kleinék, Löwiék, Hirschlék, Klauberék, Singerék, Eislerék, Herbacsekék neveit és azokét is, akik megélték a Holokauszt időszakát, így a Diamanték, Frischék, Herschkovitsék, Héberék, Kovácsék, Székelyék, Groszmanék, Schulzék, Franklék, Sternék, Löwyék, Grünwaldék, Burgerék, Schwarzék, Weiszék, Steinerék, Kállaiék, Rosembergék, Lustigék, Radóék, Rodosiék, Ádámék, Singerék, Havasék, Kleinék és mások neveit is. 70 évvel ezelőtt azonban bekövetkezett egy tragikus pusztulást eredményező időszak Európa és Magyarország történetében, amely káros eszmerendszerével minden racionalitást felülírt, s nem kímélte a zsidó, a magyar, a sváb ingóságokat és a legdrágábbat, az emberi életeket sem.

Morzsa a vecsési zsidók étkezési és temetkezési szokásaiból

Az 1920-as évektől, a gyömrői fiókhitközséggel együtt a történelmi múltú Monori Izraelita Hitközséghez csatlakozott a vecsési fiókhitközség³⁸ is. Rabbija a Pap Izsák néven költőként is ismert monori dr. Pfeifer Izsák³⁹ volt, aki Vecsésen a Margit utca 13. szám alatt, Sternék akkori portáján található, aprócska zsinagógában tartotta a vecsési híveknek a hitközségi alkalmakat. A Felsőtelepen letelepedő és a budapesti hivatalokba naponta dolgozni járó zsidó családok azonban már lazább kapcsolatban álltak a hitközséggel, és csak ritkán jártak el a zsinagógai alkalmakra.⁴⁰

A Vecsésen kereskedő zsidó családok egy része azonban a neológ, tehát megújított irányzat ellenére is szigorúan tartották a zsidó vallási szokásokat és hagyományokat. Ezek gyakorlásáról kevés emlék maradt ránk. Azt az adatközlők is elmondták, hogy a zsidó hentesnél, tejesnél és péknél kóser élelmet lehetett vásárolni, és a hitközségi sachter (metsző) által tréflinek⁴¹ minősített borjút, libát, kacsát, kakast olcsóbban értékesítették a keresztény családoknak, mert a zsidók nem ehatték meg. A trianoni tragédia után, mivel a monori hitközséghez csatlakozott a vecsési fiókhitközség, a levágni szánt baromfit Vecsésről is a monori sachterhez vitték minősítésre. Sőt előfordult, hogy az idősebb zsidók a szomszéd magyar és sváb fiúkat, lányokat kérték meg, hogy a vallási előírásoknak eleget téve a levágni szánt háziállatokat elvigyék a monori sachterhez. A zsidó hitközségi metsző közbenjárása nélkül ugyanis a zsidók még a szárnyas jóságokat sem ették meg. Nem ehatték meg a disznóhúst, a nyúlhúst és a lóhúst sem, sőt a disz-

38 A www.morzsa.hu/dynamic/tortenet_1.pdf honlap közlése szerint az 1920-as évektől nevezték a vecsésit és a gyömrőit fiókhitközségnek.

39 Bilkei Gorzó János: *Vecsés Nagyközség története* c. kötetében a 130. oldalon a többi felekezettel együtt az izraelita felekezetet és két vezetőjét: dr. Pfeifer Izsák rabbit és Herschkovits Sámuel fiókhitközségi kántort említette, akiket Randolph L. Braham, *A magyar holokauszt* II. kötet, 80. oldalán is említett.

40 Hegedűs Weisz Ferenc Torontóba került egykori vecsési zsidó polgár DVD-n megőrzött és Frühwirth Mihály birtokában levő visszaemlékezése alapján.

41 Az ősi zsidó előírások (Mózes V. könyve) alapján készített, vagy annak minősített, a hitközség tagjai számára fogyasztható, tehát tiszta élelmiszert, italt kósernek, a nem fogyaszthatót tréflinek mondták.

nóhúst nem is érinthették. A zsidók szigorú étkezési és tálalási szokásai még Mózes idejében, több ezer évvel ezelőtt alakultak ki, amikor a pusztában vándorlás közben a nagy melegben a fertőzés elkerülése miatt szigorú étkezési szokásokat alkalmaztak. Annak szabályai, motívumai még ma is megtalálhatók az izraelita vallási és étkezési, tálalási hagyományokban.

Vecsésen a XIX. század második felében az Ecséri úti községi temető Pest felőli szélén jelöltek ki egy, a létszámukkal harmonizáló, arányos keskeny sávot, amelyet az izraelita hitközség bekerített és zsidótemetőként működtetett. A zsidótemető jellegzetesen lekerekített és olykor Dávid csillaggal ellátott sírkövei a facserjék közt a nagy fűben még ma is jól láthatók. Volt ott az izraelitáknak egy kisebb ravatalozójuk is, amely az 1960-as évek elejéig roskadozó állapotban még állt. Az 1850-es, 1860-as évektől a zsidók ebbe a temetői részbe hantolták el az elhunyt hozzátartozóikat.

Néhai Piller István vecsési, krakói lakos az I. háború után a település közszolgájaként temetői sírásó volt. Ezt a feladatát egészen az 1950-es évek közepéig ellátta, és minden felekezet szokásrendszeréhez alkalmazkodnia kellett.

A sírásó felekezetre való tekintet nélkül köteles volt a zsidó elhunytaknak is megásni a sírját. Az ő elmondása szerint a dédunokájától⁴² tudjuk, hogy a temetés előtt az elhunyt lakásán jöttek össze a gyászolók, és a zsidó hagyományok szerint főként a nők mondtak héber imádságokat és énekeltek is a fehér gyolcsba tekert, a földön elhelyezett elhunyt felett. Keresztény szomszédot, ismerőst ekkor nem engedtek a halottas házba. A közvetlen hozzátartozók nagy jajveszékélések között mondták el imáikat, és egész éjjel egy földre terített pokrócon vagy imakendőn ültek.

A temetés napján az izraelita felekezet által kijelölt halottvivő férfiakat a fájdalmasan síró asszony hozzátartozók és gyászolók csak a kapuig kísérelhették. A halottat a temetőbe csak a bármicvo⁴³ utáni, vagyis 13 évnél idősebb férfiak kísérelhették. A temetőben a sírásó egyik leánya is segített a zsidó szertartásoknál, mert a zsidó szokás szerint egy vízzel telt tálat kellett a kezében tartania. A temetőbe a halottat hozó férfiak ugyanis miután a ravatalozónál letették az elhunytat, mindkét kezük ujjainak hegyét belemártották a vízbe, majd lerázták róla és a maradék vizet eldörzsölték a kezükön.

A zsidók nem az általunk ismert koporsóba temetkeztek, hanem a több ezer éves hagyomány szerint egy laza deszkaládát készítettek az elhunytaknak. A nyers, gyalulatlan és méretre szabott deszkát a temetés napjának reggelén vitte ki a temetőbe a Günczler-féle asztalosműhelyből egy hitközségi tag, akinek lova és szekere volt. A deszkából a temetői ravatalozó előtt a zsidó férfiak egy ládaszerű készítményt ácsoltak. A szögek végére azonban minden férfinak egyszerre csak egyet volt szabad ütnie, aztán eldobta a kalapácsot és belemártotta az ujjait a vízbe. A kalapácsot egy másik férfi felvette és folytatta a szög beverését, de ő is csak egyszer üthetett a szögbe, és ő is eldobta a kalapácsot. Aztán kezdődött minden előlről mindaddig, amíg elkészült a ládaszerű építmény.

42 Eszényi Ferencné Stiller Mária és Krauszé Somlai Rozália nyugdíjasok közlése alapján.

43 A bármicvo a fiúgyermek felnőtté avatásának hitközségi szertartása, hasonló, mint a katolikusoknál az első áldozás, vagy a reformátusoknál és evangélikusoknál a konfirmáció.

Jó időbe tellett, mire ezzel az aprólékos művelettel elkészült a koporsót helyettesítő láda és a teteje. A kész ládába helyezték a fehér gyolcsba tekert elhunytat, akit a ládával együtt a Jeruzsálem felé tájolt sírhoz vittek. Ott a feje alá 'kőpárnát' helyeztek, a szemeire fémpénzt tettek és leengedték a sírba. A fémpénzre azért volt a szükség a hagyomány szerint, hogy a túlvilági 'révész' ki tudja az elhunyt fizetni. A halott sírba eresztése és betakarása alatt a férfiak sajátos énekük és imájuk közben hajlongtak, megtépték a ruhájukat, a pajeszukat és a szakállukat. A temetés végén a férfiak a zsebükben magukkal hozott kődarabot a sírra, a márvány vagy faragott kő síremlék talpzatára tették, s meghajoltak, majd ismét vízbe mártották a kezük ujjainak végét, mielőtt hazamentek volna.

Az I. világháborútól a sárgacsillag viseléséig és a deportálásig

Az első világháborút követő forradalmak és a kommün (Tanácsköztársaság) idején megingani látszott a korábban tisztességes kuncaft kapcsolat a zsidóság és Vecsés lakossága között. Történt ugyanis, hogy 1919-ben a fővárosi zsidó forradalmárok, kommunista és liberális nézeteiket hangosan terjesztők Soroksárpéteriben, Alsónémediben, Gyál-pusztán és Vecsésen (Halomban) is megjelentek és lázítottak. E három település határában található Károlyi és Halmy Deutsch uradalmak birtokaiból központi intézkedések nyomán területi átszervezéseket valósítottak meg, és Soroksárpéteriből megalakították Marxfalvát.⁴⁴ Vecsésen a faluban is több intézményt államosítottak, és Felső-Halomban, a Halmy Deutsch birtokon a fővárosból érkezett kommunista lázítók agitációjával megtévesztett cselédek a zsidó származású uradalmi intéző, Erber Ede intése ellenére egy kérészerűtelű termelőszövetkezetet is alakítottak.⁴⁵

Tény, hogy a hangadókhöz vecsésiek is csatlakoztak: magyarok is, svábok is, zsidók is. Sőt Kovács (Klein) Géza lakatos az 1919. május 3-i munkástanácsülésen belépett a Tanácsköztársaság vörös-hadseregébe. A kommün bukása után az ő, és Singer Nándor, Singer Mór, Steiner Oszkár és Singer Dávid kereskedők talpát a rendfenntartók úgy elverték, hogy alig tudtak lábra állni. A számonkérés azonban nem a zsidók ellen irányult, hiszen a sváb Szieber Sándor iskolaigazgatót, lapszerkesztőt, dr. Murányi Gyula MÁV jogászt, Gecser Pál köművest és másokat is ott találhatjuk a megverték listáján. Az 1986-ban kiadott Vecsés története c. könyv

A deportálás zsidó áldozatainak Dávid csillagos emlékműve a vecsési temetőben, amit Hegedűs Weisz Ferenc torontói lakos állíttatott

⁴⁴ Lakatos Ernő: Vecsés története (1986), 149. oldal.

⁴⁵ Néhai Menátovics Illés uradalmi cseléd elmondása alapján.

mindezt a 'a forradalmak korának', s úgymond a munkásmozgalom részeként ismertette, holott a zsidók közül letöltendő börtönt csak a vörös katonának jelentkezett Kovács (Klein) Géza lakatos kapott, 1 év 3 hónapot, miközben a többi 24 elítélt magyar és sváb 3-5 év szabadságvesztést, sőt olykor 9 évet is kaptak.⁴⁶

A Tanácsköztársaság keserves időszaka és a trianoni tragikus ország-csonkítás után, bár voltak átmeneti megtorpanások a zsidók, magyarok és svábok kapcsolatában, de 1938-ig békességben együtt élt és dolgozott a vecsési lakosság a zsidósággal. Ennek az alapját jórészt az képezte, hogy településünk zsidóságának többsége is élte a maga vecsési kisember életét fűszeresként, építőanyag- és fakereskedőként, trafikusként, italkimérőként, pékmesterként, állattartó gazdaként, orvosként vagy éppen a fővárosi Weisz Manfréd Művekbe, bankokba, esetleg éppen e sorok leírása idején lebontott monori Mautner-féle vetőmagszárító és -feldolgozó üzembe járt dolgozni. Ez még egy ideig ezután is így volt,⁴⁷ jóllehet a fasiszta német eszmerendszernek és az erős német gazdaságnak a trianoni sokk miatt kiszolgáltatott közép-európai országokban germán nyomásra egymás után jelentek meg a zsidók megkülönböztetését és kirekesztését célzó jogszabályok. A magyarországi zsidótörvények miatt a budapesti nagyobb zsidóközösségek árnyékában élő vecsési zsidóság sem kaphatott más bánásmódot, hiszen ők sem láthattak el az 1930-as évek végétől állami pénzből finanszírozott közszolgálatot, az értelmiségi pályákról fokozatosan kiszorultak, majd később üzletüket, rendelőiket, telephelyeiket, birtokaikat is át kellett adniuk, gyermekeik magyar iskolába nem járhattak.

Minden jogszabály azonban csak annyit ér, amennyit megvalósítanak belőlük. Vecsésen a második zsidótörvény után, amikor 1940-től már a zsidó férfiakat is elvitték az orosz frontra munkaszolgálatra, hiába hallatszott az uszító propaganda a rádióból, dr. Gazda (Grosszhausz) László fogorvos a Károly utcai rendelőjében csak legyintett, és egyszerűen hihetetlennek tartotta, hogy a magyarországi zsidók helyzete tragikussá váljék⁴⁸. Ezt a magabiztosságot erősítette, hogy a fogorvos id. Weisz Alberttel együtt maga is harcolt az éppen 100 évvel ezelőtt kitört I. világháború frontjain, ahol helytállásáért háborús emlékéremmel tüntették ki.⁴⁹ Sőt, más vecsési zsidó férfiak is katonáskodtak az I. világháború frontjain, hiszen a Történelmi Magyarországért a 100 évvel ezelőtt vívott harcok vecsési hőseinek tiszteletére állított emlékművön izraelita felekezetű atyafiakat is találunk a Radó, Singer, a Burger, Weisz és más családokból.

Dr. Gazda (Grosszhausz) jó barátja volt Ádám Andor vecsési fatelep tulajdonos is, aki az I. világháborúban az összeomlásig teljesített katonai szolgálatot a szerb és a keleti fronton, s mint őrmester szerelt le. Ugyanakkor azt is tapasztalta, hogy a zsidótörvények ellenére a dr. Cservinka Jenő igazgató által irányított Vecsési Államsegélyes Községi Polgári Fiúiskola, az 1943/44. tanévben a törvényi tiltások ellenére is jártak zsidó fiúk, mint például a IV./A osztályba Rosmann Tibor.⁵⁰ Hasonló módon említhetnénk a Csonka Mária Piencia apácánővér igaz-

47 Uo. 150. és 151. oldal.

48 id. Kauremszky István, özv. Sárosi Stiller Mártonné, Gonda Sándor és Eszényi Ferencné Stiller Mária, Lapos György és Krausz né Somlai Rozália nyugdíjasok közlése alapján.

49 Ezeket a vecsési temetőben a holokauszt 50. évfordulóján tartott megemlékezésen mondta el Somogyi Lajos nyugdíjas, karnagy a vele beszélgetőknek, akik között Orosz Károly is ott volt.

50 Somogyi Lajos: Vecsési életrajzi lexikon és eseménytár c. könyve alapján.

gató által vezetett Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Vecsés-telepi r. k. Egyházközségi Polgári Leányiskolájába járó izraelita felekezetű⁵¹ lányokat és az Andrássy-telepi Elemi Népiskolába járó izraelita vallású családok gyermekeit is. Több adatközlő megerősítette, hogy a zsidótörvények ellenére sem zárták ki a zsidó gyerekeket az Andrássy-telepi iskolából, sőt az ott tanító néptanítók és apácák nem tettek különbséget a katolikus, református, zsidó vagy más felekezetű tanulók között.⁵²

Ezért sem akart dr. Gazda (Groszhausz) László fogorvos hinni a nyilas propagandának. Pedig Vecsésen is voltak szélsőjobboldali kirohanások. 1938-ban például „a vecsési MSZDP szervezet arról tájékoztatta a pártközpontot, hogy egy hónapja van Vecsésen nyilas mozgalom, de erősödéséről nem lehet beszélni. Volt már népgyűlésük, hatósági engedély nélkül. Elég sokan vettek részt rajta, kíváncsiságból. Maga Festetics gróf is jelen volt, az egész beszéde azonban nem volt más, mint zsidózás, de a földbirtokreformról elfelejtett beszélni”.⁵³ Tény, hogy a nagy-germán eszmék terjesztői Vecsésen is megjelentek és a Volksbund⁵⁴ is megalakult, de a vecsési német nemzetiségű és magyar családok többsége az ország német megszállásáig ellenállt, és tőlük telhetően blokkolták a volksbundista és nyilas eszmerendszerek terjeszkedését és terjesztőit.

Tény, hogy a nyilasok az ablakveréseikkel, bekiabálásaikkal, demagóg hangoskodásaikkal olykor félelmet keltettek Vecsésen is, és nem csak a zsidóság között. Gazda doktor véleménye is majd csak akkor változott meg, amikor a zsidóellenes törvények előírásai szerint a Károly u. 2. sz. alatti rendelőjét használatra át kellett adnia dr. Viola János fogorvosnak. Sőt! Még ekkor sem adta fel teljesen a reményt, mert a rendelőjének a bérletét – bízva a dolgok jobbra fordulásában – egészen a deportálásig fenntartotta.⁵⁵

Említést érdemel egy, a deportálás előtti időszakban megtörtént és a vecsési zsidóság hangulatát befolyásoló esemény. A Margit utcában a fiókhítközségi zsinagóga közelében élő és tehetős Stern család lánya beleszeretett egy budapesti keresztény fiúba és a házasságukat tervezték. Hiába igyekeztek a zsidó és keresztény szülők a fiatalokat lebeszélni a tervükről, a fiatalok a szülők rosszallása ellenére ragaszkodtak egymáshoz. Ma már nem tudható, hogy a fiú vagy a vecsési lány szülei nem járultak hozzá a házassághoz, de tény, hogy a fiatalok még jóval a sárgacsillag kötelező viselése előtt öngyilkosok lettek.

1944 márciusában a Berlinben tárgyaló Horthy Miklós kormányzót addig nem engedték haza, amíg a német csapatok március 19-én megszállták Magyarorszá-

50 A Vecsési Államsegélyes Községi Polgári Fiúiskola 1943/44. tanévről szóló évkönyve, 17. oldal.

51 A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Vecsés-telepi r. k. Egyházközségi Polgári Leányiskola 1943/44. tanévről szóló évkönyve, 19. oldal.

52 Lapos György, Szalai György és id. Kauremszky István nyugdíjasok közlése alapján (az utóbbi adatközlőnk e kézirat készítése közben hunyt el 87 éves korában).

53 Lakatos Ernő: Vecsés története (1986), Közigazgatás, politikai élet, munkásmozgalom c. fejezete alapján. 159. oldal.

54 A Volksbund a magyarországi német (sváb) nemzetiségű családokat a nagy-germán eszmékkel meggyőztető és tömörítő Népi Németek Szövetsége volt.

55 A vecsési temetőben a holokauszt 50. évfordulóján tartott megemlékezésen mondta el Somogyi Lajos ny. karnagy a vele beszélgetőknek, akik között Orosz Károly is ott volt. Somogyi Lajos a Vecsési életrajzi lexikon és eseménytár c. munkájában, a 39. oldalon is említette.

got. Ez az egész országnak, s benne a zsidóságnak is sokkal nagyobb terhet és reménytelenséget hozott. A zsidóknak: gyermekeknek, fiatal lányoknak, kereskedőknek és agg férfiaknak egyaránt előírták, hogy az utcán éppen úgy, mint a boltjaikban, kereskedéseikben, rendelőikben a külső ruházaton sárga csillagot kell viselniük. Ez Vecsésen sem történhetett másként.

A magyarországi vidéki zsidóság nagy részét 1944 áprilisában gyűjtötték össze és gettósították a települések iskoláiban, vagy nagyobb épületekben, majd április végéig a vorszpontra⁵⁶ kirendelt lovas fogatokkal a járási központokban többnyire a zsinagógák körül kialakított ideiglenes gettókba szállították. Ezzel gyakorlatilag bűnrészessé tették a magyar parasztságot is, pedig akarattuk ellenére, csendőrségi felszólításra teljesítették a vorszpontot. A járási központi gettókban a zsidók maguk közül választottak karszalagos öröket, akik a fegyveres csendőrökkel és németekkel vigyáztak a gettó rendjére, amíg májusban be nem vagonírozták a gettóba zsúfolt szerencsétleneket.

A monori járásban, és így Vecsésen is, ez teljesen másként történt. A zsidóság tudott az országban zajló elkülönítési, gettósítási folyamatokról, s félelmüket egy váratlan esemény tovább erősítette. 1944. június elején fegyveresek törték fel a vecsési fiókhitközség Margit utca 13. szám alatti, Sternék udvarának hátsó felében kialakított zsinagógáját. Az Andrassy-telepről odarendelt hitközségi kántornak, a törékeny testalkatú Herschkovits Sámuelnek, nagy fekete kalappal a fején, hosszú pajeszt és fekete kaftánt viselve, görbe botjára támaszkodva kellett végignéznie, hogy a galamszürke padokat a Budapestről érkezett különítményesek felborogatták, a vörös-sárga-kék csikozású Tóra-szekrényt összetörték, a zsinagógát feldúlták.⁵⁷

Ezután pár nappal, 1944. június közepén, 70 évvel ezelőtt szólították fel a vecsési zsidó lakosságot, hogy korlátozott súlyú fejenkénti csomagjaikkal jelentkezzenek a megjelölt helyen. A vecsési zsidóság számára a kijelölt gyülekezőhely a Batthyány utca 24 számú⁵⁸ ház volt, ami a Szent Szaniszló Cserkészcsapat otthonaként volt ismert a vecsésiek előtt. A gyülekezési határidő előtt Fürstné dr. Kalmár Irén orvost a Batthyány utcai rendelőjében (a mai Bojtos üzlet helyén) a szomszédba már korábban beszállásolt SS parancsnok kereste fel, és cinikusan felajánlotta neki, hogy őt, mivel orvosokra szükség van, megpróbálja megmenteni, de a gyermekét, Fürst Imrét deportálni kell.⁵⁹ Természetes dolog, hogy az anya nem élt a felkínált lehetőséggel, és a fiával együtt jelentkeztek a deportálási felhívásban megjelölt helyen.

Egymás után érkeztek a Batthyány utcai kijelölt helyre a zsidó családok. Az arcokra kiült a félelem. Még ebben a nehéz helyzetben is Herschkovits Sámuel hitközségi kántor így imádkozott a sokaság között: „Utolsó számadásra gyűltünk össze Uram, amikor még egyszer áttekintjük és megvalljuk neked a mögöttünk

56 Vorszpont (Vorspaund), középkori szokás szerint a település vezetője vagy a katonaság által elrendelt kötelező (ingyenes) fuvar.

57 Somogyi Lajos: 50 éve történt... Vecsési Tájékoztató, 1994. július 29-i szám, 2. oldal.

58 Uo.

59 Sárközi Géza nyugdíjas közlése alapján.

lévő időt. Miénk a bűn, a szenvedés, tiéd a jóság, a kegyelem. Hirdesd hát nekünk Istenünk, hogy megbocsátdod vétkeinket!”⁶⁰

Özv. Nemes Árpádné Guzsák Ilona vecsési lakos, néhai református presbiter özvegye ebben az évben lesz 90 éves, és a Felsőtelep egyik legrégebbi családjának gyermeke. A Vörösmarty utca 1. szám alatti kétszintes polgári lakásukban él ma is, a deportálás idején éppen 20 éves lány volt, így emlékezett a 70 évvel ez előtt történetekre: „Jól emlékszem Kalmár Irén doktorra, Günczlerékre, a fűszerboltban dolgozó feleségére, Diamantékra, Davidovitsékra és másokra. A Felsőtelepen békességben éltünk együtt magyarok, svábok és zsidók, de az egész Vecsésen sem emlékszem a népcsoportok közötti feszültségre. 1944. március 19-től, vagyis Magyarország német megszállása után romlott el a hangulat, de a zsidókat Vecsésen még egy ideig mindig nem érte bántódás, jóllehet a sárga csillagot viselniük kellett. Május végétől azonban már érzékelhető volt a kiközösítés hatása, de itt a közelünkben erről még akkor sem akart tudni senki. Nem a vecsési kisember, hanem június közepén a Vecsésen is berendezkedő SS katonák és a kiszolgálóik gyűjtötték össze a zsidókat a Szent Szaniszló Cserkész Otthonban és annak udvarán. Akkor még nem volt úgy beépülve a Petőfi tér környéke, mint ma, s így a mi kétszintes házunk emeleti ablakából jól odaláthatunk a cserkésztotthonra, ahol gyermekeikkel, kis batyujukkal, csomagjaikkal, sárgacsillagos ruhájukban gyülekeztek a vecsési zsidók. Én sok vecsésivel, magyarokkal és svábokkal együtt kimentem a Batthyány utcára és közelebb mentünk a cserkésztotthonhoz. A német katonák és a csendőrök el akartak zavarni, de mi maradtunk. Sajnáltuk a gyülekező deportált családokat, s szánakozva, könnyezve néztük a megalázott zsidókat. Ismét megerősítem, mi Vecsésen a deportálásukig békességben éltünk velük, s nem értettük, miért gyűjtik össze őket, de ahogy ők sem mertek maguk mellett szólani, cselekedni, mi se mertünk semmit tenni. A fegyveresek közel sem engedtek bennünket a zsidó családokhoz, pedig volt, aki szeretett volna az ismerősének valamit mondani, vagy valamit átadni. Aztán amikor a német SS katonák és a csendőrök a Batthyány utcán végig az állomás felé hajtották őket, sokan tehetetlenül törölgettük a szemünket és integettünk nekik. Mert nem tehattünk mást. Azt majd csak a háború után hallottuk, hogy volt, aki Vecsésen is igyekezett segíteni a menekülni, szabadulni igyekvő deportáltakat.”⁶¹

Igen, az adatok és a csomagok ellenőrzése után a fegyveres német katonák és a magyar csendőrök valóban a Batthyány utcán terelték a deportáltakat a vasútállomás felé. A vasútállomásnál az SS-ek által az állomási vágányokon át odahajtott Erber Ede, Halmy Deutsch uradalmi intézőt és a családját is beállították a deportáltak menetébe. Ezt követően az akkori Vasút utcán,⁶² a vashíd irányába haladtak. Elhaladtak a Telepi úton, aztán a Fő útra kiérve gyalogmenetben a járási központba, Monorra hajtották a 190-200 főnyi csoportot: gyermekeket és időseket éppen úgy, mint az erejük teljében levő fiatalokat, nőket és férfiakat. Ahogy a vecsési utcákon elhaladt a menetoszlop, sokan a járdáról, az ablakokból szána-

61 Ezeket a vecsési temetőben a holokauszt 50. évfordulóján tartott megemlékezésen mondta el Somogyi Lajos kamagy a vele beszélgetőknek, akik között Orosz Károly is ott volt.

62 özv. Nemes Árpádné Guzsák Ilona nyugdíjas közlése alapján.

kozva nézték őket, a zsidókkal együtt érezve törölgették a szemeiket, s tehetetlenül integettek nekik. Ha valaki közelebb akart menni a menetoszlophoz, a csendőrök és a német fegyveresek puskatussal lökdösték és elzavarták őket.⁶³ Mégis előfordult, hogy a Fő úton a Krakó nevű településrésznél egy sváb asszony a kötényéből a felszeletelt kenyeret váratlanul a sor közé öntötte. Néhányan vettek fel belőle, jóllehet az indulás napján még nem éheztek meg. Ezt nem csak a németek és a csendőrök által hajtott zsidókkal, de az orosz katonák által 1944. december végén és 1945 januárjában Vecsésen át málenkij robotra hajtott magyarokkal és svábokkal is megtették a vecsési emberek.⁶⁴

1944 tavaszán Magyarország területét a deportálás szempontjából több kerületre osztották. A munkácsi után az egyik legnagyobb gyűjtő és vagonírozási kerület központja Monor volt. Ebbe a gettóba hajtották a Monori járáshoz tartozó, pestkörnyéki települések zsidóságát, köztük a vecsési fiókhítközség területén élő zsidókat is. Monoron először a református gyülekezeti házban és a kijelölt házakban kialakított alkalmi gettóba zsúfolták⁶⁵ őket. Dr. Fónyad Dezső monori református lelkész és a presbiterek tapasztalták, hogy a gettó lakói éheznek, nem adnak nekik szervezeten semmilyen ennivalót. Ezért a lelkész kérésére a református gyülekezet asszonyai a gyülekezeti tagok ételkészletéből udvari üstökben kezdtek főzni a deportáltaknak. Az ételt azonban vallási okok miatt nem fogadta el minden zsidó. Aztán néhány nap múlva, 1944. június második felében a járás többi településéről érkezett zsidókkal együtt az Appelshoffer zsidó testvérek által az I. világháború előtt alapított monori téglagyár⁶⁶ agyagbányájába és szárítóiba⁶⁷ hajtották őket. A nagy nyári forróságban, embertelen körülmények között, a szabad ég alatt tartották a többiekkel együtt a monori, gyömrői, pestszentlőrinci, vasadi, gombai, pilisi, albertirszai, üllői, ecseri, Nagykáta környéki, vecsési és más települések izraelita családait is.

Dr. Fónyad Dezső Monor nagytemplomi református lelkész így emlékezett erre az időszakra: „A rémhír igaznak bizonyult! Megérkeztek az SS-ek, hogy felállítsák a gettót. Megkezdődött a pestkörnyéki zsidók kitelepítése a téglagyárba. Drótháló futott körül a völgykatlan peremén. Az utcákon terelték a hosszú fekete sereget: roskadozó öregeket, botladozó gyerekeket. És egy reggel megnyitották a monori kijelölt házak kapuit, és lakóikat is kitelepítették a bányába. A szabad ég alá, vagy a szárítóba. És a község most a szemünk láttára átalakult: felébredt az ember a népben! Túlnézett a maga szenvedésén és megdöbbenve fedezte föl, hogy ilyen is lehetséges: pokol a földön! Mert az volt. Zuhogó eső után a szabad ég alatt tanyázó családok sárosan és piszkosan tántorogtak, nyüzsögtek, mintha nem is emberek lennének, hanem az agyaglyukakból kimászott másvilági lények. Pedig csak a pokol tornácán vergődtek még! Lajtokban hordták nekik a vizet. A búz meg úgy ült az óriás gödör fölött, mint gáztámadás után a halálos köd.

62 A mai Bajcsy-Zsilinszky út és a Telepi út vashídig terjedő szakaszát nevezték 1949-ig Vasút utcának.

63 Özv. Sipócz Ernőné és özv. Nemes Árpádné Guzsák Ilona nyugdíjasok közlése alapján.

64 Eszényi Ferencné Stiller Mária nyugdíjas közlése édesanyja elmondása alapján.

65 Néhai Fónyad Dezső monori református lelkész visszaemlékezése alapján. Forrás: Fónyad Dezső: Uram, látni akarjuk a Jézust! c. önéletrajzi kötete alapján (Semmelweis Kiadó 2011).

66 A http://hu.wikipedia.org/wiki/Monor_honlap közlése alapján.

67 A vecsési helytörténetben nem tudni, miért, de a homokbánya elnevezés rögzült.

Ezen a vasárnapon a templom zsúfolt volt. Milyen jó, ha néha megtelik, legalább a mélység völgyében kihirdettem, mi történt. Arra kértem a híveket, hogy tegyenek meg mindent, amit megtehetnek. Rejtsék a bujkálókat, mentsék a menekülőket. Keressék az utat, hogy a gettóba jusson étel és ital. Szánják és szeressék a szerencsétleneket, hiszen csecsemők, gyerekek, öregek vannak összezúfolva. Köztük azok is, akik itt éltek velünk. Volt-e visszhangja? – Volt! Éjnek idején, asszonyok és férfiak másztak a dróthálóig, és eljutott az étel a gettóba. Pedig akkorra már üres kamrák és megfogyott padlások, pincék jelezték a közelgő véget.”⁶⁸

Az Új Élet c. izraelita felekezeti lap arról számolt be, hogy érdekes dokumentum került elő az 1960-as évek közepén egy magángyűjteményből. A levél megörökíti a monori hitközség nagyműveltségű, humanista rabbijának végrendeletszerű hitvallását, hátrahagyott írásos vallomását. Ez Vecsés számára is fontos dokumentum, hiszen a vecsési fiókhitközség is a monori rabbi irányítása alá tartozott. A monori rabbi írásos üzenetet hagyott arról, hogy dr. Fónyad Dezső monori református lelkész vezetésével a helyi katolikus és az evangélikus pap felkereste Bajor csendőr őrnagyot, a deportálások monori irányítóját. Kérték, hogy dr. Pfeifer Izsák rabbit ne vigyék a gettóba. Papi becsületükre vállalták, hogy a rabbi nem fog megszökni. A csendőrtiszt a kérelmet elutasította, sőt megfenyegette őket, hogy feljelentést tesz Baky belügyi államtitkárnál. A rabbi hitvallása a következőket tartalmazza:

„Szomorú szívvel érzem és tudom, hogy mindannyian megsemmisülünk. Ennél is jobban fáj, hogy a német csizma rúgásai alatt megsemmisülhet a magyarság is. Őszintén irigylem a bátor férfit, Bajcsy-Zsilinszky Endrét, aki revolvergolyóval fogadta a Gestapo embereit. Nem lehet mindenki ilyen bátor. Hittel hiszem és vallom, hogy a magyar zsidóság mártíromsága és pusztulása megteremti egy emberibb jövő alapjait. Nem vagyok elkeseredve. A minap bejött hozzáam a református lelkész és közölte, hogy levelet írt Endre Lászlónak érdekében. Megköszöntem a szívességét, bár különös köszönettel inkább azt fogadtam, hogy a reggeli istentiszteleten – bátorságához méltóan – imádkozott az üldözött zsidókért. Ebben a szomorú táborban is akadnak tisztességes emberek. A minap leváltották a csendőrséget. Az új gettóparancsnok rangját nem ismertem, tisztelyettes lehetett, s behívatott az irodájába. Érdekes beszélgetés zajlott le kettőnk között. Azt mondta, 'Tiszteletes úr, maga becsületes embernek látszik. Én holnap pontosan 10 órakor eligazításra rendelem a szobámba az őrséget. Maga nyugodtan megszökhet, senki sem fogja keresni.' Ezzel elbocsájtott. Én azonban nem szöktem meg, nem hagyhattam el azokat a szerencsétleneket, akik között én is ugyanolyan szerencsétlen voltam, mégis lelki vezetőjüknek tekintettek. Nem hagyhattam el a nagy múltú monori hitközséget, amelynek bizonyára az utolsó rabbijaként szolgálhattam.”⁶⁹

68 Fónyad Dezső: Uram, látni akarjuk a Jézust c. kötet, 68. oldal.

69 Az Új Élet c. központi izraelita kiadási lap 1966. január 15-i számában megjelent Dömötör László: Az utolsó monori rabbi c. cikk alapján. A cikket Randolph L. Braham is említi A magyar holokauszt c. munkájában.

A monori rabbi hatalmas könyvtárát Szentjóni Szabó Zoltán református másodlelkész mentette meg, aki a II. világháború után átadta az illetékes izraelita szerveknek. Nincs arról tudomásunk, hogy mi történt a vecsési zsidók lakásainak tárgyival. A Budapesttől távoli, kelet-magyarországi településeken azzal tettek bűnrészessé a deportálásban a mélyszegénységben élő lakosságot, hogy a lepecsételt zsidó lakások tárgyait zsákbamaczka játékhoz hasonlóan kisorsolták köztük. Azt sem fogadta azonban el mindenki. Vecsésen és a Budapest közeli településeken azonban már nem lehetett ilyen gyarlósággal becsapni a lakosságot. A zsidó lakások tárgyai: edények, tűzhelyek, bútorok és mások, a magyar családok ingóságaihoz hasonlóan az átvonuló frontok idején a közbeszéd szerint Péteribe, Üllőre, sőt, még Ceglédre is eljutottak.

A monori rabbiról mindenki úgy tudta, hogy Mauthausenben halt meg, de a háború után, meglehetősen későn került nyilvánosságra, hogy dr. Pfeifer Izsákot nem a haláltáborban semmisítették meg, hanem a Gestapo különbírósága ítélte halálra haladó szellemű nyilatkozataiért, illetve írásaiért. A fia kivételével családjának minden tagja elpusztult. A fia később a tel-avivi kórház vezető orvosa volt.⁷⁰

A monori gettóból a magyar és német fegyveres őrzés ellenére többen megszöktek, mások nem bírták ki a megterhelést és már az agyagbányában meghaltak. A vecsési krakói pékségből gettósított Weisz Ferencné és Rózsi lánya is megkísérelték a lehetetlent, kijátszották az örök lazaságait és megszöktek, s így életben maradtak. Volt, aki kilátástalannak és reménytelennek látta a helyzetet és önmaga vetett véget életének. A vecsési dr. Kalmár Irén orvos is önmagának adta be a szívbénítő injekciót, de a fiát nem volt ereje elpusztítani. Amíg élt, az ismerősökre bízta a gyermek Fürst Imrét, aki túlélte a holokauszt borzalmaival.⁷¹

Dr. Főnyad Dezső és társai hamis igazolásokkal még időben 12 embert mentettek ki a monori agyagbányában berendezett gettóból.⁷² „Aztán kiürült a gettó. Kocsira kerültek az elgyötörtek, mint a piszkos, rongyos batyuk. Azokkal együtt feküdtek egymás hegye-hátán. És ment a monori tábor is. Pfeifer Izsák bandukolt az élen. Mintha az egyiptomi színből léptek volna ki, a fáraó korbácsosai között, hogy vonuljanak a Vörös-tengeren át, új fáraók piramisai felé.”⁷³ Dr. Főnyad Dezső lelkipásztor emlékirataiból tudjuk, hogy a monori állomáson, amikor már elszánt képű SS katonák vették át a felügyeletet és fegyverrel járőröztek a deportáló vonatok körül, még akkor is érkezett segítség a megaláztatottaknak.⁷⁴

1944. július 6-án és 8-án vagonírozták be Monor MÁV Állomáson az agyagbányából odahajtott zsidókat. 70-90 embert zsúfoltak egy vagonba. Egy vödör vizet adtak nekik az útra és egy másik vödört WC céljaira. A tehervagonokat lelakatolták, ablakait a nagy hőség ellenére csaknem teljesen légmentesen lezárták, hogy ne láthassanak ki és semmit se dobhassanak ki.⁷⁵

70 Az Új Élet c. izraelita hetilap 1966. január 15-i számából már idézett cikk alapján.

71 Néhai Somogyi Lajos és Molnár Imre nyugalmazott polgármester közlése alapján.

72 Főnyad Dezső: Uram, látni akarjuk a Jézust c. könyv, 70. oldal.

73 Uo.

74 Uo.

75 Somogyi Lajos: 50 éve történt c. írása alapján. Vecsési Tájékoztató, 1994. július 29-i szám.

Egy vasúttörténeti könyv⁷⁶ a következő részleteket közli: Kassán dr. Gaskó Gyula megőrizte az állomáson szolgált Vrancsik István feljegyzéseit. Vrancsik István a Magyar Királyi Államvasutak vonatátvevője a kassai pályaudvaron áthaladó halálvonatok érkezésének napját, indítási idejét és a magyar transzportzsidók számát rögzítette. Ezek szerint 1944. május 14-től július 20-ig Kassán át 137 vonattal 401 439 embert szállítottak ki Magyarországról és az országhoz visszatért keleti részekből. Ezek közül idézzük fel e dolgozat szempontjából fontos és megalázó adatokat: 1944. július 7-én 3549 fővel és július 9-én 3065 fővel és 3079 deportálttal érkezett meg Kassára, az átadó állomásra a Monorról indított három deportáló szerelvény. Bár a németek minden nyomot és adatot igyekeztek eltüntetni, de Vrancsik István a vasúti előírásokra hivatkozva a nyilvántartást – élete kockáztatásával is – megőrizte, ami a holokauszt kutatások szempontjából értékes dokumentumnak bizonyult. A kimutatást Randolph L. Braham is szerepelteti a holokausztról szóló könyvében.⁷⁷

A deportáló vonatokat Kassán német SS katonák és a Szlovák Vasutak képviselői vették át a magyar vasutasoktól és a kíséző fegyveresektől. Ezt követően a katonai vonatszámmal ellátott vonatokat már csak a német fegyveresek kísérték tovább a lengyel határ felé. A célállomás Auschwitz koncentrációs tábora volt, ahol a kegyetlen szelektáció és az ismertető számok bőrbe tetoválása után a még munkaképes zsidó férfiak és nők egy részét munkatáborokba, másokat a pusztulás felé irányították: Birkenau, Bergen-Belsen, Dachau, Mauthausen és Ravensbrück felé⁷⁸, amelyek kegyetlen haláltáborokként írták be nevüket a világtörténelembe.

A deportálás borzalmai után

A deportálás évében, 1944 decemberének végén Vecsést is elérte a háborús front, és a repülőtér, valamint a települést átszelő vasúti fővonal bombázásai miatt a front szörnyű pusztulást hagyott maga után. A repülőtéri személyzetet – köztük sok vecsési szakembert, akik a repülőtér működtetésében meghatározó szerepet játszottak – és a légi irányításhoz szükséges technikát is gépkocsikra és vasúti kocsikra rakták és Ostffyasszonyfára szállították. Sok vecsési családfeje így csak a háború után találkozhatott a családjával.

A vecsési lakosságot is arra kötelezték, hogy a front elől meneküljenek el, s csak a legidősebbek közül, főként a lábas jószágok, lovak, szarvasmarhák, disznók gondozását végzők maradhattak itthon, akik felügyeltek a lakásokra is. Ők sem tehettek azonban semmit a német és a szovjet csapatok katonáinak zabrálásai ellen. December közepén a front elől menekülő vecsésiek Budakalásztól Székesfehérvárig, a Velencei-tó melletti Agárdig, Pilisvörösvárig, Törökbálintig és több Fehér megyei településen szóródtak szét. A legtöbben azonban Budapesten vészelték át a főváros bevételevel együtt járó harcok és bombázások borzalmait, amíg otthonukba hazatérhettek.

⁷⁶ Lovas Gyula: Magyar vasutak a II. világháború éveiben c. könyv, 265. oldal.

⁷⁷ Randolph L. Braham: A magyar holokauszt II. kötet 314–315. oldal.

⁷⁸ Somogyi Lajos: 50 éve történt... Vecsési Tájékoztató, 1994. július 29-i szám, 2. oldal.

Milyen furcsa firtora az életnek, hogy több vecsési családot a Népszínház utcai és a közeli utcákban korábban ott élő zsidó családok kiűritett lakásaiba szállásoltak el. Molnár Imre nyugalmazott polgármester szüleit és családjukat például a Corvin Áruház budapesti gettóba zárt igazgatójának lakásába költöztették be. Ott éltek át a bombázásokat, a Budapest bevételéért folytatott harcokat éppen úgy, mint a budapesti gettó felszabadítását és a kiéhezett zsidó családok hazatérését, amíg haza nem térhettek Vecsésre.

Egy másik vecsési családeért a zuglói iparos nagybácsi jött ki a Batthyány utcába kocsival, mert bár sváb származásuk miatt jól tudtak a szomszédba beszállásolt és a kiűritést vezénylő SS tiszttel beszélni, azok mégsem engedték meg nekik, hogy maradhassanak a házukban. A gépkocsira rakott batyuvál a Vasút utcán, a Telepi úton és az Anna utcán át mentek ki a Fő útra, s ahogy Budapest felé haladtak, Vecsésen több fejjel lefelé felakasztott embert láttak az utcai fákon. Akkor azt mondták nekik, hogy partizánok voltak. Ők is csak jóval Budapest bevétele után térhettek haza Vecsésre.⁷⁹

Az Andrassy-telepről néhai Kolhász Albert a II. világháború előtt Budapesten, a Bajcsy-Zsilinszky úti Blumenthal-féle vaskereskedés alkalmazottja volt. A tulajdonosnak és családjának szép, nagy, és igényesen berendezett, jól felszerelt lakása volt az üzlet fölött. Mikor a zsidó családot gettósították, a lakása kulcsát bizalommal átadta a vecsési alkalmazottjának, hogy amíg ők visszatérnek, vigyázzon mindenre. 1944. december elején a Budapest körüli harcok és a front miatt Vecsés többi lakosához hasonlóan Kolhásznéknak is menekülniük kellett, s el kellett hagyniuk Vecsést. Szinte az egész vecsési rokonság a Blumenthal-féle lakásba költözött, mert így nagyobb eséllyel lehetett megelőzni, hogy ismeretlenek, vagy az orosz katonák vegyék birtokba, esetleg feldűlják a zsidó tulajdonos lakását és üzletét. Ők is csak a front átvonulása után, 1945 tavaszának legelején térhettek haza Vecsésre.⁸⁰

Az emberi életosztón furcsasága, hogy a megbélyegzés idején és a kiszolgáltatott helyzetekben, sőt a gettó és a haláltáborok borzalmas világában se adja fel teljesen a menekülés reményét, még akkor sem, ha az életébe is kerül. A deportáltak jó része nem élte túl a holokauszt borzalmait, és még kevesebben jöttek haza Vecsésre. Fürst Imre és Weisz Lipót Amerikába távozott, Rósenberg Ferenc alijázott⁸¹ és Palesztinában telepedett le, majd később Budapestre költözött. Székely Katalin az 1950-es évek elején a Fehérnemű KTSZ területén egy épületben kialakított lakásban élt. A testvére, Székely (Friedmann) György is hazajött, és az 1950-es évek elején sokat szerepelt a vecsési műkedvelő csoportokban. Aztán az 1950-es években mindketten Németországba távoztak. A bátyjuk, féltestvérük, András ugyanis megmenekült és Németországban élt. Ő az 1990-es években átalakuló magyar tulajdonviszonyok és kárpótlások idején a sportkövetítéséről híres Szepesi Györggyel az egykori Günczler-féle asztalosműhely és a Vecsési Ruházati Szövetkezet Árpád utca – Károly utca sarkán álló ingatlanjá-

79 Sárközi Géza nyugdíjas közlése alapján.

80 Kolhász Albert nyugdíjas közlése alapján.

81 Alijázott, vagyis a cionizmus hatására Palesztinába vándorolt ki.

nak egyik örököséként volt érintett.⁸² Az Achim András utcából deportált Székely Vera és egy másik család is hazajött, majd az 1950-es évek elején ők is Budapestre költöztek. A vecsési polgári leányiskolában végzett Ransburg Márta is megmenekült és Budapesten élt a háború után. Frankl Pál is megmenekült, de nem ismeretes, hogy hova távozott a család elvesztése feletti fájalmában.

A vecsési polgári leányiskolában végzett Singer Erzsébet is megmenekült a holokauszt borzalmaiból és élete végéig Budapesten, a Béke tér közelében élt. Még az 1960-as években is összejártak egykori barátnőjével, id. Várszegi Györgyné Massza Klárikával.⁸³

Weisz Ferenc és Albert az egykori vecsési, krakói pékség férfi tagjai, más vecsési zsidókkal együtt, megmenekültek a keleti fronton teljesített munkaszolgálatból, és a sok szenvedés ellenére hazatértek. Szüleik egy vecsési magyar kereskedő társukkal, a pékségnek lisztet szállító Andrassy-telepi Hegedüs családdal jó kapcsolatot ápoltak. A Vecsésről gyalog elhajtott zsidók közül útközben többen megszöktek, mert érezték a veszélyt. Weisz Ferenc édesanyját és lánytestvérét, Rózsit azonban nem a Vecsésről elhajtott menetoszloppal, hanem a Ganz-telepi üzletük miatt a pestszentlőrinci zsidókkal együtt hajtották Vecsésen át Monorra, ahol az agyagbányában kialakított gettóból egyik éjjel megszöktek. A következő este főként mezei utakon át érkeztek meg Vecsésre, ahol az Andrassy-telepi Deák Ferenc utcában a kereskedőtársukhoz, Hegedüsékhez kopogtattak be, hogy menedéket kérjenek. Hegedüsék a háború végéig önzetlenül bujtatták és még az udvari WC-re sem engedték ki őket, nehogy valaki feljelentse a vendégeket. Weisz Ferenc maga mondta el, hogy Hegedüsék még a bilít is kivittek az édesanyja és nővére után, hogy elkerüljék a lebukás veszélyét. Egy kibombázott család igazolványaival látták el őket, és a saját életük kockáztatásával megmentették a deportáltak életét. A háború után az édesanyja és lánytestvére megmentői iránti tiszteletből Weisz Ferenc felvette a Hegedüs Weisz Ferenc nevet. Az 1956-os forradalom leverése után, mielőtt a határozat kialakították volna, a nővérelével átszöktek az osztrák határon, s a kétszázezernyi magyarral együtt ők is disszidáltak. Az ausztriai gyűjtőtáborból egy Kanada által befogadott csoporttal kerültek az amerikai kontinensre, s Torontóban telepedtek le. Édesanyjukat és testvérüket az 1960-as években vitették ki magukhoz. Hegedüs Weisz Ferenc két lánya ma Torontóban egy éjjel-nappal folyamatosan nyitva tartó hatalmas boltot üzemeltet.⁸⁴ Hegedüs Weisz Ferenc állíttatta a vecsési temetőben a zsidó áldozatoknak a deportálás 50. évfordulóján azt a márványemléket, ahol a márványlap alján adományozóként a nevét is feltüntették.

Herschkovits Ilonka is hazakeveredett a deportálás borzalmai után, de hamar elhagyta Vecsést. Az egykor vonzó Vecsési Izraelita Hitközség tehát nem éledt újra, hiszen a hazatértek közül sokan Izrael és Jákob Istenét is vádolták és káromolták fájalmukban az elvesztett családtagjaikért, szüleikért, társaikért.

Egy izraelita központi adatközlés alapján a Vecsésről deportáltak közül 76 áldozatnak a nevét vésték fel a holokauszt 50. évfordulóján készített síremlékre.

82 Czövek Oliverné református lelkészözvegy és özv. Veress Tiborné közlése.

83 id. Várszegi Weimer György nyugdíjas közlése alapján.

84 Hegedüs Weisz Ferenc Frűhwirth Mihály nemzetiségi helytörténeti kutatónak adott és DVD lemezen megőrzött nyilatkozata alapján.

A holokauszt után életben maradt és hazatért zsidóság egy része acionista eszmék hatására Palesztinába vándorolt ki, ahol részesei voltak az újkori Izrael állam megalakulásának. Mások, olykor egész családok is, a nagyvilágban szóródtak szét Venezuelától New Yorkig, Németországtól Torontóig, de Vecsést máig nem feledték.

Sok megbélyegzett, sőt, gettóba elhurcolt, deportált zsidónak magyar emberek, köztük vecsésiek vittek el a szabadulás reményét. Haők nem is tudtak arról a zsidó mondásról, amely a holokauszt kutatás jeruzsálemi központjának, a Yad Vashem intézetnek a jelszava: „*aki egyetlen ember életét menti meg, az egész világot menti meg*”, azért mégis tették a dolgukat.

1944. április és december között Balla Péter, Vecsésen a János utcában élő hegedűtanár, zenetudós Ravasz László református püspökkel egyeztetve a Sztárai Társaság és a Soli Deo Glória Diákszövetség balatonszárszói táborában, majd a feleségével a vecsési lakásukban hamis keresztlevelekkel, sárgacsillaggal megbélyegzett zsidókat rejtegettek,⁸⁵ és saját életüket is kockáztatva mentették meg őket a biztos pusztulástól. Egyik zenetanár társukat a pécsi gettóból is sikerült kihozniuk.

Lazarovits Ernő főrabbi 1993. július 5-én a következő levelet küldte özv. Balla Péternének Vecsésre:

„*Budapesti Zsidó Hitközség
Budapest, Síp u. 12.*

Kedves Asszonyom!

1993. május 29-én megkeresett dr. Dévényi György, aki levelében megírta, hogy boldogult férje és Ön milyen áldozatos cselekedeteket vitt végre a vézskorszakban az üldözöttek érdekében. Az ilyen emberséges személyek megérdemlik, hogy Jeruzsálemben az Igaz Embernek járó Yad Vashem kitüntetés birtokosa legyen.

*A Világ Népeinek Igaza elismerés Balla Péter
vecsési zenetudósának⁸⁶*

⁸⁵ Frojimovits Kinga-Molnár Judit: A világ igazai Magyarországon a második világháború éveiben (Balassi Kiadó–Yad Vashem 2009) közlése alapján.

⁸⁶ A dokumentum másolatát Katonáné Balla Vilma, a zenetudós leánya bocsátotta rendelkezésünkre.

Ahhoz, hogy ezt véghez tudjuk vinni, szükséges az Ön részletes leírása abban az időben tett cselekedeteiről. Ha módja van dr. Dévényi úron kívül még egy élő tanú nyilatkozatát is várjuk.

Remélve, hogy hamarosan olvashatjuk levelét.

*Köszönettel
Lazarovits Ernő⁸⁷*

Bár egy kicsit meglepő volt, hogy nekik kell igazolást szerezni, de a Balla családnak természetesen nem okozott gondot még egy élő tanút keresni, hiszen a Honolulu-ban, Hawaii-ban, ill. Amerikában élő megmentettekkel 48 éve tartották a kapcsolatot. Görög Vera az első szóra a következő levelet küldte New Yorkból Budapestre:

*„Lazarovits Ernő úrnak
Budapesti Zsidó Hitközség
VII. ker. Síp utca 12.*

Tudomásomra jutott, hogy özv. Balla Péternét és boldogult férjét a Hitközség felterjeszteni Yad Vashem kitüntetésre, amennyiben a meglevő nyilatkozaton kívül még egy tanú bizonyítaná Balláék emberséges jócselekedeteit. Én egy ilyen tanú vagyok, s a következőket állítom:

Leánynevem Görög Vera (apám a Joint magyarországi vezetője volt, 1945 és 1948 között). 1944-ben 21 éves voltam. Az év júniusában, amikor a budapesti zsidókat a deportálás veszélye fenyegette, s amikor a vidéki zsidóságot már elhurcolták volt, megjelent nálunk a csillagos házban egy távoli ismerősünk, Waldbauer Imre, a híres hegedűművész, és felajánlotta, hogy hamis papírokat szerez nekem és elbújtat a Soli Deo Gloria Szövetség⁸⁸ balatonszárszói ifjúsági táborában. Elfogadtam ajánlatát. Közölte velem, hogy a tábort Balla Péter vezeti, aki az SDG-nek tagja (talán vezetőségi tagja, erre nem emlékszem pontosan), aki tudni fogja a feleségével, Vilmával együtt, hogy én hamis papírokkal vagyok ott, és rajta, Waldbaueren keresztül érintkezést is fog fenntartani szüleimmel. Más nem fog minderről tudni.

Július elején Balla Péter vitt le vonaton Szárszóra. A (református O.K) táborban talán 50 vagy 100 lány lehetett, kb. velem egyidősek. Megtudtam Péter bácsitól (így kellett nevezni, annak ellenére, hogy nem lehetett több 30 évesnél), hogy nem én vagyok az egyetlen bujkáló zsidó a táborban. Még ketten voltak ott, ugyanolyan hamis papírokkal, mint én. A nevük Hoffmann (később Mikes, majd férjezett

87 Forrás: Orosz Károly: Nehéz örökség. c. helytörténeti kötet. 1993, 93. oldal.

88 Soli Deo Glória Szövetség (SDG) a Magyarországi Református Egyház erős ifjúsági szervezete volt a két világháború között, amelynek a táborában, Balatonszárszón találkoztak 1943-ban a népi írók, politikusok, akik közösen keresték a háború utáni magyar társadalom lehetséges útjait. A református SDG ifjúsági szervezet a kommunista diktatúra bevezetéséig még a II. világháború után is erős volt, de 1949-ben a Rákosi diktatúra a többi civil szervezettel együtt felszámolta. Az SDG balatonszárszói táborában a Soli Deo Glóri – Egyedül Istené a dicsőség szellemét ígéhirdetések, énektanulások, hit-mélyítő közösségi magvetések által igyekeztek az ifjú lelkekben elmélyíteni. Az SDG 1993 óta ismét működik.

Flesos) Marika, aki Waldbauer tanítványa volt, Guttman Zsuzsi,⁸⁹ aki Waldbauer fiának a mennyasszonya volt, akit később el is vett feleségül. Hoffman Marika két év előtt Hawaii-ban meghalt. Waldbauer Zsuzsa itt él Amerikában valahol.

Balla Péter és Vilma csináltak mindent a táborban, az ellátástól kezdve a válásos funkcióig. (Az SDG Szövetség táborának célja a vallásosság elmélyítése volt.) Mindig vigyáztak, hogy ne legyenek feltűnően kedvesek hozzánk, zsidó lányokhoz, de azért éreztem, hogy erősen a szívükön viselik sorsunkat. Vilma akkor nagyon fiatal lehetett, de már volt egy kisfia, kis Peti, aki kb. 2 éves volt. Péter bácsi többször felment Pestre, s olyankor meglátogatta a szüleimet, s hírt vitt rólam, s visszajövet beszámolt róluk.

Sajnos augusztus 31-én értem jött a csendőrség, miután 'egy lelkes honleány' aláírású feljelentést kaptak arról, hogy zsidó vagyok. Elvittek a pécsi börtönbe, onnan a Mosonyi utcai tolonházba, ahonnan apám utánjárása révén valahogy kiszabadultam, miután akkor szerencsére a Lakatos-kormány volt hatalmon, ami 6 hetes enyhülést hozott. Amíg Pécsen voltam, Péter bácsi kétszer meglátogatott, hírt és könyveket hozott.

Arról értesültem azonban, hogy letartóztatásom után Péter bácsi a másik két lányt elvitte Szárszóról, amennyire emlékszem Balláéknál laktak Pesten, ill. azt hiszem Budán⁹⁰. Később Farkas József SDG-s pap mentette Hoffman Marikát, és Péter bácsi végig felügyelt arra, hogy mi történik vele, egészen az ostrom idejéig. Ezt onnan tudom, mert Hoffman Marikával gyakran találkoztam Amerikában, s természetesen gyakran beszéltünk régi dolgokról.

Balla Péter és Vilma óriási rizikót vállaltak bujtatásunkkal. Vallásos érzésük és igen emberi karakterük diktálta jó cselekedetüket. Külön kiemelem, hogy azelőtt egyikünket sem ismerték, úgy hogy három teljesen idegen zsidó lánynak a megmentését vállalták, s ezért semmilyen ellenszolgáltatást nem kaptak.

En azóta is állandó kapcsolatban maradtam Balláékkal, minden karácsonykor írtunk egymásnak 48 éven keresztül.

A fentiek alapján feltétlenül érdemesnek találom özv. Balla Péternét a Yad Vashem kitüntetésre, és melegen ajánlom.

New York, 1993. október 7.

*Görög Vera*⁹¹

A megmentett, többnyire nem vecsési zsidók nevében tehát Amerikából küldték ezt a vallomást, amelyben igazolták Balla Péter és felesége bátor, önzetlen kiállását.

A vecsési születésű Tury József István az édesanyjával együtt, Balláékhoz hasonlóan, a saját életük és szabadságuk kockáztatásával a vészkorszak idején zsidó származású embereket mentettek meg, akik a világ számos országából írás-

89 Guttman Zsuzsa édesapja a Rákóczi út-Kazinczy út sarkán álló, híres Guttman Áruház és az áruházlánc tulajdonosa volt. Az áruházláncot a háború után államosították és a kommunista diktatúra átnevezte Verseny Áruház láncnak és saját eredményeként reklámozta még a gyufacímkeken is.

90 Itt a levélíró megcsalta az emlékezetét, mert nem Budán, hanem vecsési lakásukban bujtatták Balláék a zsidó lányokat és Dévényi urat is.

91 Forrás: Orosz Károly: Nehéz örökség. c. helytörténeti kötet. 1993, 92–93. oldal.

ban igazolták, hogy milyen önzetlenül menekítették meg őket. Sőt a megmentett Oravsky Walter édesapja Venezuelában Tury Józsefné és a fiatal Tury József találékony és merész mentőakcióiról könyvet is írt. 1945 után Tury József kiemelt káderként Vörös Akadémiát, majd Gazdasági Akadémiát végzett, és a Közlekedési Minisztérium középvezetője volt. Csendes, magányos emberként tisztelték Vecsésen, aki a Sándor u. 2. szám alatt élt.

Tury Józsefnek és édesanyjának 1991 decemberében nyugdíjasként, Balla Péternek posztumusz, és az akkor még élő feleségének, Joó Vilmának 1995. januárban ítélték oda Izraelben a Yad Vashem (Világ Népeinek Igaza) kitüntetését.⁹² Az itt látható héber nyelvű adományozó lapon az 1995. április 10-i aláírási dátum olvasható, amelyet 1995 júniusában adtak át a kitüntetett feleségnek.

Bár nem kapott kitüntetést a deportáltak mentéséért, de Vecsésen nyílt titok és közbeszéd témája volt, hogy a felsőtelepi római katolikus templom plébánosa, Verney (Werner) Kornél atya a plébánia, az iskola és a Szent Szaniszló Cserkészcsapat otthonának területén megbélyegzett embereket rejtegetett.⁹³ Az ő bátorságát és elszántságát mutatja, hogy amikor a német katonák Vecsés falusi római katolikus templomát, az evangélikus templomot, a régi kultúrházat és a malmot már felrobbantották, a plébános úgy mentette meg a szép felsőtelepi római katolikus templomot, hogy az iskolanővérekkel megtagadták a németeknek, hogy elhagyják az Isten házát. Velük együtt pedig nem merték felrobbantani.

Ismereteink szerint az Andrásy-telepi Hegedűs család tagjai a korai elhalálásuk miatt semmilyen kitüntetést nem kaptak, pedig a már említett Hegedűs Weisz Ferenc édesanyját és nővérét mentették meg. Ugyanakkor még ma is sokan emlékeznek arra, hogy két család is volt Vecsésen, akik közül az egyik egy zsidó kislányt, a másik egy zsidó kislányt mentett meg, s életük kockáztatásával nem csak befogadták, de a nevükre is vették őket. Így megmentették a két gyermek életét, akiknek a konkrét neveit 70 év távolából már nem sikerült megtudnunk.

Amikor a Dunántúlon még folytak a harcok a németek ellen, 1945 márciusában Vecsésen a Károly u. 1. szám alatti, egykori Téhöly vendéglő épületében a nyilasok és a volksbundisták részére belügyminiszteri rendeletre és a Járási Nemzeti Bizottság 1945. március 14-i utasítása szerint munkatáborba létesítettek. Bár nincs olyan információ, hogy az oda bezártak vecsési vagy más zsidók ellen valami bűnt követtek volna el, de 1945. április 10-án már egy belügyminiszteri táviratra válaszként, 739/1945. ki.g. iktatószám alatt jelentést adtak a munkatáborba zártakról, akikkel helyreállítási és mezőgazdasági munkákat végeztek. Látni kell azonban, hogy mindez a háború befejezése után, és nem is csak Magyarországon, a háborús pusztítások miatt, s nem kevésbé az új hatalom erőteljes propagandájának hatására kialakult németellenesség hatására történt. Ez a Budapest környéki sváb településeken még erőteljesebb volt. A németellenesség aztán a svábok 1946. májusi kitelepítésében csúcspontot ért el, amikor olyan családokat is kitelepítettek, elűztek, akiknek semmi közük nem volt a Volksbundhoz,

92 Frojimovits Kinga-Molnár Judit: A világ igazai Magyarországon a második világháború éveiben (Balassi Kiadó–Yad Vashem 2009) közlése alapján.

93 Molnár Imre nyugdíjas polgármester és id. Kauremszky István nyugdíjas közlése alapján.

vagy a nyilas mozgalomhoz, sőt olykor magyar családokat is besoroltak a kitelepítettek közé. A felszított indulatokat mutatja, hogy a mintegy félévszázadig Vecséshez tartozó Ganz-telep (Csáky liget) elöljárósága 1947-ben úgy kérelmezte a fővároshoz csatolását, hogy indokként úgymond azt rögzítették: nem akarnak a volksbundista Vecséshez tartozni.

Szólnunk kell arról is, hogy voltak a budapesti zsidóság ellen bűnöket elkövető és tetteikért a háború után elítélt vecsési lakosok is.

Puza Sándor az 1920-as években költözött Vecsésre. Innen járt Pestre, mert festőművésznek készült. Korán felismerték a tehetségét és Rudnay Gyula, Mednyánszky László tanítványa volt. Mutatós képeket festett, de nem tudott egzisztenciát teremteni. Talán ezért lépett a Nyilaskeresztes Pártba, ahol pártszolgálatos lett. Többször kivезényelték őket, hogy fegyverrel zsidókat kíséjzenek a Duna-partra, ahol a kivégző osztagosok agyonlőtték őket. 1945-ben a Népbíróság halálra ítélte. Fellebbezés folytán 15 évet kapott, amit különböző fegyházakban töltött le. A váci börtönben műterme volt, ahol sokat festett. Festményeit kommunista országgyűlési képviselőknek adta el. Büntetését teljesen letöltötte. Szabadulása után a filmgyárban jól kereső díszletfestő volt, de úgymond demokráciellenes kifejezésekért feljelentették, és újabb 5 év börtönt kapott. A börtön letöltése után visszament a filmgyárba, ahol keresett festő volt. Vecsésen is sok képe van, de jutott belőle Monorra, Gyömrőre, sőt Németországba is. Megnősült, élete rendeződött. 1980 karácsonyán rosszul lett és a kórházi műtőasztalon meghalt.⁹⁴

A másik személy is művész emberként tevékenykedett, akit sokan ismertek Vecsésen az 1950-es évek közepétől. Ő Visnyovszky Lajos szobrászművész volt, aki a trianoni tragédiát követően munka mellett beiratkozott a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Lorántffy Antal, Rudnai Béla és Stróbl Alajos voltak a tanárai. 1922-től rendszeresen kiállított a Műcsarnokban. Jelentősek a köztéri és egyházi szobrai. Az ő munkáját dicséri a zalaegerszegi Szűz Mária szobor és a pestszentlőrinci főplébánia templom főoltárán a Mária Immaculata, és a mellékoltárok Szent Antal és Jézus Szíve szobrai. 1925-ben megkapta a pápai „Pro Ecclesia et Pontifice” kitüntetést. Fő műve a pestszentlőrinci Hősök terén felállított és felújított I. világháborús emlékmű, amely a lőrinciek tiszteletét foglalja szoborba. Szobrai álltak a Móricz Zsigmond körtéren, a Gellért fürdőben, a Ferdinánd-hídnál és a Vatikánban is. Számos arany és ezüst emlékérmét, díjat kapott. 1943-1944-ben részt vett a Képzőművészeti Főiskolán a zsidó származású tanárok eltávolításában. Ezért és úgymond klerikálisnak bélyegzett alkotásaiért 1945 után mellőzték, majd a gulágra⁹⁵ kitelepítették. 1953-ban, Nagy Imre miniszterelnök rendelete alapján hagyhatták el a kitelepítettek a gulágokat, de a fővárosba nem térhettek vissza, hiszen a lakásaikban, a szobrászművész műtermes, polgári lakásában is az új hatalom kommunista káderei laktak már. Attól kezdve Vecsésen, először a Fő úton, majd a Malom utcában egy régi parasztház szobájában húzta meg magát. Reliefeket, plaketteket, kisebb szobrokat készített. A megélhetés érdekében reklámfigurák és dekorációs munkák elkészítését is vállalta, sőt a

94 Somogyi Lajos: Vecsési életrajzi lexikon és adattár alapján.

95 A gulág az oroszról átvett szó (név rövidítés), amely a magyar nyelvben kényszerlakhelyként kijelölt területet jelent, ahol folyamatos munkavégzésre kötelezték és állandó zaklatásnak, megaláztatásnak tették ki a kitelepítetteket.

Kőbányai Sörgyárban sörös palackokra tervezett címkék készítésével bízták meg. A vecsési káposztás fiú szobrának elkészítését is tervezgette, amivel a híres vecsési káposztát termelő és savanyító, de a beszolgáltatásokkal megnyomorított gazdáknak akart emléket állítani. Ez a szobra azonban soha sem készült el, mert a község akkori vezetői nem támogatták. Aztán diplomok, egyházi épületek restaurálásából, szerény kegydíjből, községi segélyből és támogatók jóindulatából éldegélt. 1973. januárban, 83 éves korában halt meg.⁹⁶

Említést érdemel egy érdekes, az 1940-es évek végén kialakuló, és az 1950-es években megerősödő új diktatúrában meglehetősen szokatlannak tűnő dolog is, ami kapcsolódik a Vecsésen élő zsidósághoz.

Sokan tudták, hogy a rettegett, a történészek által Sztálin magyarországi helytartójaként számon tartott Rákosi Mátyásnak a testvére, Rákosi Jolán Vecsésen lakott. Túlélte a deportálást és a háború után az új hatalom a Fő úton a Fröhwrth-féle házat, a későbbi Falusi Német Nemzetiségi Óvoda egykori épületét utalta ki neki, s ő élt is ezzel a lehetőséggel. Rákosi Jolán az 1940-es évek végén gyakran meglátogatta a Fő úton még mindig a régi bank épületében szétagoltan működő óvodát, ahol meglehetősen szerények voltak a körülmények és a feltételek. A látogató mindig dicsekedett az óvónőknek és a dadusoknak, hogy a 'nagy Sztálin országában', a Szovjetunióban ilyen meg olyan csodálatos óvodák vannak, mert az ő testvére mindig ezt meséli neki. Egyik alkalommal cinikusan azt találták neki mondani az óvónők, hogy már csak a csokoládé házikó hiányzik hozzá azoknak a szovjet óvodásoknak. Jolánka néni úgy tett, mintha nem hallotta volna, csak dicsérte tovább a szovjet kommunistákat, mert úgymond csodát műveltek az óvodákban is. Az evangélikus Szokola Pálné akkor még beosztott óvónő volt és megunt a szkatúrát. Meglehetősen nagy bátorsággal azt találta mondani az idős hölgynek, hogy ha Rákosi Mátyás húga olyan nagy kommunista lenne, mint az emlegetett szovjetek, és olyan nagy összeköttetésekkel rendelkezne, nem maga lakna a Fröhwrth-féle ház nagy épületében, hanem felajánlaná az óvodának. A látogató elhallgatott, de nem sértődött meg. Nem tudni, hogy ennek hatására-e, de tény, hogy néhány napi gondolkodás után Rákosi Jolán bement az akkor frissen megalakult tanácshoz, és valóban felajánlotta a házat az óvodának. A Telepi úton kapott helyette egy szerényebb lakást. Így tudott a Fő úton az óvoda akkor a mai helyére költözni.⁹⁷

Márvány emlék az elpusztított vecsési zsidóságnak

A vecsési zsidóság történetéhez tartozik, hogy az izraelita népesség elvesztése miatt az Ecseri úti községi temető zsidó temetői része elgazosodott, fás, cserjés dzsungellé változott. Nem volt, aki gondozza. Nem csoda, ha az ottani XIX. századi sírkövek és márvány síremlékek is megdőltek, és az amerikai mintára egészen kicsire formált neológ sírköveken éppen úgy, mint a hagyományos lekerítéssel készített sírköveken is alig, vagy már egyáltalán nem olvashatók a kőbe vésett feliratok. Társadalmi munkában többször volt takarítás a temetőben, és átmenetileg a zsidó temető is tisztább lett. A természet és az idő azonban tette, s ma is teszi a maga dolgát.

96 Somogyi Lajos: Vecsési életrajzi lexikon és adattár alapján.

97 Néhai Szokola Pálné vezető óvónő közlése: Forrás: Orosz Károly: Fejezetek a vecsési óvodai nevelés történetéből c. kötet. 41. oldal.

1994 júniusában azonban egy Kanadában élő, egykori vecsési zsidó atyánkfia, Hegedűs Weisz Ferenc Torontóból hazalátogatott és az önkormányzattal egyeztetve egy szép márvány emléket állított a holokauszt vecsési zsidó áldozatainak. Ezt az emléket a deportálás 50. évfordulóján először a községi temetőben egy megemelt talapzatra állították és egy szerény ünnepség keretében felavatták. Nem kis meglepetést okozott, amikor az Izraelben élő, egykori vecsési Rózemberg Ferenc vallási okokra hivatkozva a nyitott könyvhöz illetve az Isten által Mózesnek adott két kőtáblához⁹⁸ hasonló alakú fekete márványemlék vecsési zsidótemetőbe történő áthelyezését kezdeményezte. Természetesen a kívánságát Vecsés Nagyközség akkori vezetői tiszteletben tartották és a márványemlék áthelyezése az akkor feltakarított és rendbe rakott zsidótemetőbe megtörtént. Így a mai, járási központtá előlépett városunk Ecséri úti temetőjének pesti szélén, a zsidótemetőben ez a fekete márványemlék, 70 évvel a zsidók deportálása után is hirdeti az egykor közösségi erejéről híres vecsési zsidóság emlékét. A márványemléken a holokauszt vecsési zsidó áldozatainak nevei olvashatók.

1994 júliusában a márványemlék avatási ünnepségén⁹⁹ Lazarovits Ernő főrabbi a holokauszt 50. évfordulójára emlékezett, és egyebek mellett ezt mondta: Az 1944-ben történtekért nem lehet az egész magyarságot bűnösnek nyilvánítani, mint tette ezt az elmúlt évtizedekben a politika. Nem lehet az apák vétkeiért az utódokat büntetni. Ezen a márványemléken ez áll: *Megölte őket a gyűlölet – emlékezzen rájuk a szeretet.* Egy Istenünk van, nincs külön katolikus, református, evangélikus, vagy zsidó Isten. Mindnyájan egy Isten gyermekei vagyunk, éljünk egymással szeretetben, hogy ne ismétlődhessen meg többé egy nép számára sem a holokauszthoz hasonló pusztulás!

Molnár Imre polgármester a beszédében a XX. századot a technikai fejlődés szempontjából csodálatosnak, de ugyanakkor az emberiség számára borzasztónak is nevezte. Két világháború, egy pusztító kommünt követő igazságtalan trianoni ország-csonkítás, a holokauszt és a svábok kitelepítésének borzalmai, a testet, lelket megnyomorító kommunista diktatúra által kiváltott 1956-os forradalom jelzi a mi népünk számára is a sok-sok szenvedést. A II. világháborút követő szenvedéseket is! Mindenki tegye meg a tőle telhető legtöbbet azért, hogy soha ne ismétlődhessenek meg a megkülönböztetések, a kirekesztések, a holokauszthoz hasonló tettek, a sok szenvedéssel megerterhelt tömeges elhurcolások és kivégzések!

Dr. Zöldi Sándor helyi r. k. plébános a zsidók által viselt kapedlivel¹⁰⁰ a fején jelent meg a temetőben és azt mondta, hogy a kapedlit Jeruzsálemből, a Siratófalról¹⁰¹ hozta haza. Szólt arról, hogy olykor volt feszültség a keresztények és a

98 Mózes a két kőtáblán kapta meg Isten parancsait, ismertebb nevén a Tízparancsolatot.

99 Vecsési Tájékoztató, 1994. július 29-i szám, Orosz Károly: Emlékműavatás a temetőben c. tudósítás alapján.

100 A zsinagógába fedetlen fővel nem lehet bemenni, ezért a férfiak kalapot vagy kapelit, más szóval kapedlit viselnek, ami a katolikus főpapok kipájához hasonló fejfedő. Az idegen szavak szótára (2007) is kapelínek, kapedlínek említi.

101 A Siratófal (Nyugati Fal) Jeruzsálemben a Krisztus előtt 516 és Krisztus után 70 között álló, második templom megmaradt fala. Siratófal elnevezése onnan ered, hogy a zsidók ennél a falnál imádkozva gyászolják a templom lerombolását; az akkori áldozatokat, a Nyugati Fal elnevezés pedig arra utal, hogy a Heródes által újjáépített második templom udvarát határolta.

zsidók között Jézus keresztre feszítése miatt, és azért is, mert a zsidók ma is várják a Messiást, a keresztények pedig a feltámadott Krisztus visszajövetelét várják. Ugyanakkor felhívta a figyelmet, hogy minden embert szeretettel kell fogadnunk. Mindenkit, felekezetre és származásra való tekintet nélkül, tisztelnünk kell. Mindnyájan az Istennek szót fogadó Ábrahám hitéből kellene élnünk, s akkor nem lenne olyan indulatos a mi világunk.

Bihari Sándor budapesti izraelita hitközségi kántor a zsidók fájdalmas gyászénekével, a *Kel Mole Rachamim*¹⁰² kezdetű héber énekkel méltón adta meg a tiszteletet az elpusztított vecsési zsidóság emlékének.

Ezt követően Molnár Imre polgármester, Pável Béla alpolgármester és Fröh-wirth Mihály német nemzetiségi önkormányzati vezető, és az egykori vecsési zsidókkal még egy utcában élő, egy iskolába járó osztálytársak, barátok és barát-nők, a krakói Zsidókert melletti szomszédok helyezték el az emlékezés koszorú-it és virágait. Voltak ketten, akik régi zsidó szokásként virág helyett egy-egy kődarabot tettek a márványemlék talapzatára.

A temetői Holokauszt-emléken olvasható vecsési zsidó áldozatok¹⁰³ nevei a következők:

Ádám Andor	Frankl Pálné	Kovács Jenő	Schwarz Béla
Ádám Andorné	Fürstné Dr. Kalmár Irén	Lichtenstadt Jenő	Schwarz Béláné
Burger Imre	Grünwald Zsigmond	Lichtenstadt Jenőné	Schwarz Ilonka
Burger Imréné	Grünwald Zsigmondné	Lichtenstadt József	Singer Mór
Burger György	Havas Jenő	Lówy Mór	Singer Mórné
Davidovits Zsigmondné	Havas Jenőné	Lówy Mórné	Singer Kálmán
Davidovits Miklós	Herschkovits Sámuel	Lówy Sarolta	Steiner Oszkár
Davidovits Dóra	Herschkovits Sámuelné	Lówy Adolf	Steiner Oszkárné
Davidovits Etel	Herschkovits Ilona	Lówy Dánielné	Stern Jakab
Davidovits Ibolya	Herschkovits Ernő	Radó D. Dezsőné	Stern Jakabné
Diamant Mór	Héber Zsigmond	Radó Ibolya	Stern Miklós
Diamant Mórné	Héber Kamilla	Radó Irén	Stern Sándor
Diamant József	Héber Ibolya	Rodosi Ernő	Stern József
Diamant Sándor	Hirschmann Károly	Rodosi Ernőné	Stern Józsefné
Diamant Dezső	Hirschmann Károlyné	Rosenberg Dávid	Stern Albert
Frisch Sándor	Kállai Ferenc	Rosenberg Dávidné	Stern György
Frisch Sándorné	Kovács Mór	Dr. Rosenberg László	Weisz Imre
Frisch Béla	Kovács Mórné	Rosmann Sándorné	Zimmermann Adolf
Frisch Gizella	Kovács Józsefné Stern Regina	Schulz Árpád	Zimmermann Adolfné

Rajtuk kívül a Jókai utcai római katolikus templom falán a II. világháború áldozatainak neveit feltüntető márványtablákon ott olvashatjuk egy zsidó áldozat, Weisz Imre munkaszolgálatos nevét is.

Említést érdemel, hogy a deportálásban elpusztult vecsési áldozatok márványemléke mellett van egy szerényebb síremlék is a zsidótemetőben. Ezt a Monori járáshoz tartozó Nyáregyházáról elhurcolt, a holokauszt idején elpusztult zsidócsalád: Eisler Vilmos, Eisler Vilmosné és Eisler Oszkár emlékére állíttatta a Vecsésen élő lányuk, Gergely Ferencné született Eisler Olga.

¹⁰² Kel Mole Rachamim – izraelita gyászének héber nyelvű címe.

¹⁰³ Vecsés város honlapján nem tudni miért, a márványemléken szereplő 76 helyett 77 áldozatot rögzítettek. Feltehetően nem vették figyelembe, hogy Kovács Józsefné sz. Stern Regina azonos személyt jelent.

Szólnunk kell egy másik emlék-állításról is, bár ezt nem csak a vecsési zsidóknak, de nekik is állították, és ismereteink szerint nem vecsésiek kezdeményezték. A Holokauszt 60. évfordulóján, 2004-ben már eresztékeiben recsegett és bomladozott a MÁV szervezete, de az akkor még MÁV tulajdonú árufuvarozási szakszolgálat támogatásával országsszerte márvány emléktáblákat helyeztek el az egykor zsidókat deportáló, s vonatokat indító nagyobb, mai (csonka-magyarországi) MÁV állomások falán. Szeged, Dombóvár, Miskolc, Nyíregyháza, Debrecen és más vasútállomások mellett így volt ez Monoron is. A kezdeményező a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség és a Wesley János Lelkészképző Főiskola volt, akik a MÁV árufuvarozási szakszolgálatának támogatásával a márvány emléktáblákra ennyit rögzítettek héber és magyar nyelven: *Ádott a mártírok emlékezete!*

*Neves vecsési zsidó családok*¹⁰⁴

Ádám Andor épületanyag kereskedő 1890-ben Bácsmarntonoson született és 1944-ben Auschwitzban a fasizmus áldozata lett. Atyja mellett tanulta ki a kereskedő mesterséget. Az I. világháborúban az összeomlásig teljesített katonai szolgálatot a szerb és a keleti fronton, s mint őrmester szerelt le. Vecsésre nősült, és az 1920-as években apósa, Herbacsek Vilmos épületanyag kereskedő telepét vezette a Város utca sarkán. Később önállósította magát és a Fő úton, a Gazdakör területén nyitott új telepet, ahol az építkezésekhez árusított fenyőgerendát, szarufát, léceket, téglát, cserepet, meszet, eternit árut, szigetelő anyagokat. Zsidó származása miatt 1944 júniusában deportálták és a fasizmus áldozata lett.

Davidovits Zsigmond nyomdász a Telepi út 34. sz. alatti nyomdaüzemét a húszas évek elején nyitotta meg. A Davidovits nyomda a Telepi úton, a Fekete Gyopár Gyógyszertár melletti virágüzlet épületében működött. Az 1926-ban megjelent Vecsési Hírlap évfolyamainak egy részét már ők nyomtatták. A nyomda nagy leterheltsége miatt a hírlap egy részét a felelős szerkesztő, Murányi Gyula Budapesten a Király utcában nyomtatta. A Davidovits nyomdában jelent meg Fehér János pápai prelátnak által a sváboknak írt német nyelvű imakönyv is. Készítettek névjegyeket, plakátokat, a moziműsorokat, sőt könyveket is. A Kovács (Klein) családdal közös könyvkötészetük a Telepi (Bajcsy Zsilinszky) út 30 szám alatti, később a háború után Bitt féle órásműhely helyén volt. 1936-ban újságszerkesztéssel és kiadással is próbálkozott. Megjelentette a Vecsési Egyesületi Élet című havi folyóiratot. Ez azonban csak három példányt ért meg. Zsidó származása miatt nyomdáját meg kellett szüntetnie, őt magát családjával együtt Monorra, majd Auschwitzba deportálták. A fasizmus áldozata lett.

Dr. Gazda (Grosszhausz) László fogorvos (Csoffa 1900–1944) Szegeden szerzett fogorvosi diplomát. 1918-ban bevonult a 29. honvéd gyalogezredhez. A háborús emlékérem tulajdonosa. Leszerelése után három évig kórházi orvos, majd önálló fogorvosi rendelőt nyitott Budapesten. 1930-ban Vecsésen is rendelőt nyitott a Károly u. 2. sz. alatti Weimer-féle rádiós és villamossági bolt emeletén. Ő volt az első képzett fogorvos Vecsésen. Baráti kapcsolatokat ápolt Vecsésen Ádám Andor fatelep vezetővel és tulajdonossal, akivel az I. világháborúban szolgáltak. A zsidóellenes törvények előírásai szerint a rendelőjét 1943-ban használatra át kellett adnia dr. Viola János fogorvosnak. A rendelő bérletét azonban 1944 júniusáig, a deportálásáig fenntartotta. A fasizmus áldozata lett.

104 Orosz Károly: Új vecsési életrajzi lexikon és adattár (kézirat, 2013) alapján.

Goldmann György szobrászművész édesapját, Goldmann Vilmost 1902 márciusában helyezték át a felvidéki Pöstyén állomásról állomásfőnöknek Vecsésre. Az izraelita család a vecsési indóház épületének emeleti, szolgálati lakásában élt. Ott született a fia, György 1904. december 21-én és 1945. január 19-én Dachauban a fasizmus áldozata lett. Iskoláit Pesten járta. A Képzőművészeti Főiskolát 1924–1929 között végezte el, Kisfaludy Strobl Zsigmond tanítványaként. Ezután Párizsba ment, hogy tudását fejlessze. Egy párizsi kiállításon bemutatták *Önportré* című szobrát, amivel díjat nyert és kitünő kritikát kapott. Hazajövele után a kommunista mozgalom VII. kerületi vezetője lett. Megalakította és aktív tagja volt a Szocialista Képzőművész csoportnak. 1942-ben elfogták és kommunista szervezkedésért életfogytiglani fegyházra ítélték. A Margit körúton, majd a Szegedi Csillag börtönben ült. A front elől a börtön foglyait Dachaubra szállították, ahol pár nappal a tábor felszabadítása előtt halt meg. Munkásságának Jancsó Miklós állított emléket egy dokumentumfilmben. Szobrainak többsége a Nemzeti Galériában található. Leghíresebb művei: *Önportré* (1927), *Anna néni* (1928), *Munkás* (1929), *Ülő munkás* (1934), *Rendőr* (1936), *Mosakodó lány* (1939), *Fésülködő nő*, *Elemisták*, *Bottvánszky Margit grófnő* (1939). Az 1929-ben készített Munkás c. szobrának 1968-ban készített élet-hű másolata az 1980-as évek végéig a Halmi telepi iskola előtt állt. Műveinek gyűjteményes kiállítása a József Attila Művelődési Házban volt 1974-ben. Szülőházára, a vasútállomás Lokomotív vendéglő, illetve Játékszalon felőli falára az emléktáblát akkor helyezték el. Az 1990-es években illetéktelenek a falról a táblát leszerelték és a Halmi telepi iskola előtti szobrával együtt elvitték. Jelenleg is ismeretlen helyen vannak.

Günczler Adolf asztalosmester 1873-ban Jánosvölgyön született és 1944-ben Auschwitzban a fasizmus áldozata lett. Budapesten asztalosként szerzett segédlevelet 1891-ben, majd Münchenben és Berlinben tanulmányozta a szakmát. Vecsési cégét Günczler és Stark Társaság néven 1907-ben alapította az Árpád u.–Károly u. sarkán, amely a II. világháború után Fehérmű KTSZ lett. Üzemében öt segédet és három tanuló foglalkoztatott. 1925-ben aranyérmert nyert, mint Vecsés legnagyobb asztalos üzeme. Termékeit többnyire a fővárosban értékesítette. A Károly utca felől nyíló fűszerüzletüket a felesége, Elbogen Etelka működtette. Négy évig volt a fronton az I. világháborúban. 1938-ban még a Vecsési Ipartestület elnökségi tagja volt, aztán a zsidótörvények alapján megfosztották műhelyétől, majd 1944-ben zsidó származása miatt Monorra deportálták és a holokauszt áldozata lett.

Halmy Deutsch Sándornak 1885-ben 2739 kh. földje volt Vecsésen és Felső-Halomban, ami az uradalmi árendás házakban élő 38 cseléd családjának adott munkát. 1910-ben még mindig 2703 katasztrális holdja volt a családnak, ami azt mutatja, hogy nem kötyavetyélték el a Halmy Deutschok dzsentri módra a birtokot. A birtokon a család 1872 óta gazdálkodott. A földbirtok megalapítójának fia, *Halmy (Deutsch) József* Budapesten született 1890-ben és ott is halt meg 1941-ben. A gimnáziumot Pesten végezte, gazdasági akadémiaira Lipcsében járt. Részt vett az I. világháborúban az olasz, román, szerb frontokon. Károly csapatkereszt és Háborús emlékérem kitüntetésekét kapott. Az I. világháború után hazatért a szülei birtokára. Először a Halomegyház-pusztai birtok eredeti Halom nevét csak Halmy nemesi előnévként használta a család, később már ezen a néven szerepeltek.

A felsőhalmi uradalmi központban a mezőkön dolgozó cselédeknek, az istállóknak dolgozó jószággondozóknak, fejknek, kazalrakóknak, kocsisoknak, a Halmy-gazdaság szekereit, istállóit, épületeit, présházi eszközöket, a boros hordókat, az arató- és cséplőgépeket és berendezéseket javító iparosoknak: gépészeknek, bognároknak, kádároknak, kerékgyártóknak, szijgyártóknak, kötélverőknek, kovácsoknak hosszú, többlakásos árendás cselédházaik voltak. Ezekben a közös pitvarú, közös konyhájú lakások mellett volt

több olyan épület is, amelyekben a kor körülményeihez képest az átlagnál lényegesen kulturáltabb lakáskörülményeket biztosítottak az árendásoknak. 1919-ben a Halmy-uradalomban kérészéletű termelőszövetkezet szerveztek a politika által fellázított cselédek, aztán ismét helyreállt a rend.

A Halmy Deutsch uraság a vecsési Falusi Ó-Plébánia templom kegyura, a képviselő-testület tagja, a Vecsési SC díszelnöke, a Mezőgazdasági Kamara egyik bizottságának elnöke volt. 1931. július 9-én halomi birtokából 137 kh.-at felparcelláztatott és 200 telekkel így hozzájárult a mai Halmi-telep városrész szerkezetének kialakulásához. A vecsési sportpálya céljára ingyenesen engedte át a mai sporttelep területét. A Halmi-telepi utcákat többnyire a trianoni fájdalmas ország-csonkításkor az anyaországtól elszakított magyar városokról, és a magyar történelem hőseiről nevezték el: Kikindai, Szabadkai, Besztercei, Küküllői, Zilahi, Torockói, Bem, Klapka, Damjanich, Görgey (ma Táncsics), Szondy stb. utcának. Ezen a területen a Halmy Deutschoknak nagyszerű szőlőskertje és borgazdasága volt, amelyet ma már csak a Damjanich utcai présház, és néhány utcában elvéve még látható, kipusztulóban levő egykori fasorok (allék) maradványai igazolnak. Az ideiglenes kápolna melletti présház épületében az 1948. évi államosítások utáni évtizedekben iskola, illetve később a Halmi-telepi iskola napközi otthona működött. Az ottani tanterem olykor egy-egy táncos alkalom megrendezésével a távoli kultúrházat is helyettesítette a Halmi-telepen élő és szórakozni vágyó fiatalok, házaspárok számára.

A Halmi-telep történetéről írt cikksorozat¹⁰⁵ szerint a Halmy-szőlészet mesterséges dombra épített présházának borospincéjében még az 1970-es években is láthatóak voltak az 1905–1907 között olasz mesterek által készített, de a II. világháború alatt az orosz katonák által átlőtt hatalmas üveghordók. A hordókat átlövő részeg tovarisok a kifolyó bor alá fekédték és úgy vedelték a jó nedűt. A felállni már képtelen katonák a kifolyt borba fulladtak.

Az OTP vezető Holánszky Béla egy ideig gombatermesztés céljára bérelte a hatalmas pincét. 1990 után ismét magántulajdonba került. A Halmy Deutsch család birtokán alakult meg 1948-ban a Vecsési Állami Gazdaság, amely később a Felsőbabádi Állami Gazdaság szervezetébe integrálódott.

Ezzel jelentős mértékben segítette Vecsés fejlődését és adóbevételét. Ma a társaság főként raktározási és logisztikai tevékenységet, ipari park-kezelést végez. A földbirtokos Halmy Deutsch család kastélya körülbelül az állami gazdasági ebédlő helyén, a mai Széchenyi út kanyarulatában állt. Szép és stílusos, sokszobás, központi fűtéses, már az 1920-as években is tapétázott szobákkal, házi kápolnával, étkezővel, igényes fürdőszobákkal felszerelt patinás épületét alagcsövezett, gondosan ápolt park vette körül. A II. világháború végén és azután, 1945–1946-ban a Halmy kastélyt „a múltat végképp eltörölni” vezényelt lakosság valósággal szétrombolta, és az egykori vecsési cselédek a saját építkezéseikhez szinte téglánként elhordták.

Pedig írásos dokumentumok tanúsítják, hogy a háború után először kórházat vagy szanatóriumot akartak belőle kialakítani. Aztán megsemmisült a kastély értékes berendezése, a lépcsőház művészi fafaragású cseresnyefa korlátja, a lépcsőfeljáróban elhelyezett vagyont érő nagyméretű brüsszeli csipkék, a barokk stílusú bútorok, a fürdőszobák márvány kádjai, medencéi, és a család messze földön híres kardgyűjteménye is.

Halmy Deutsch József felesége a Wolfner bárócsalád leánya, Lili volt. Egy közös fiuk született, Sándor. Halmy Deutschnak azonban volt egy cselédlánytól született fiú gyermeke is, akit a család nem fogadott be. A fiú fogyatékkal született és jóval a háború után a Ganz MÁVAG Kőbányai úti központjában kézbesítőként alkalmazták. Ha megtudta, hogy a kollegák, kolleganők közül valaki vecsési, odament hozzájuk, kezét fogott velük és elmondta, hogy eredetileg ő is vecsési, a Halmy Deutsch uraság házasságon kívüli gyermeke.¹⁰⁶

105 Orosz Károly kutatásai alapján megjelent a Pest Megyei Hírlap Monor és Vidéke c. mellékletében.

106 Wirth József lakatosnak, a Ganz MÁVAG dolgozójának közlése alapján.

A Halmy Deutsch család emlékét őrzi a Városi Önkormányzat által az 1931. évi parcel-lázás 75. évfordulóján a Halmy József téren felállított márvány emlék, a Halmy József nevét viselő tér és utca, valamint a Bálint Ágnes Kulturális Központban róla elnevezett terem.

Herbacsek Hermann (1834 – Vecsés, 1912. június 17.) ifjú kereskedőként telepedett le Vecsésen. 1855-ben kis üzletet nyitott a régi Grassalkovich-féle gazdatiszti központ egyik épületében. Szerteágazó tevékenységet folytattak családjával: fűszeresek, vasáru kereskedők voltak, majd rövidarúféleségekkel bővült a kereskedés. Később fatelepet is nyitottak az Iskola u. – Fő út sarkán, majd a Telepi út – Könyök u. sarkán, a mai postával szemben fiók-fatelepet, fűszer- és vegyesáru boltot létesítettek, majd Maglódon is létrehoztak egy fiók-fatelepet. Halála után a fia, Vilmos és annak veje, Ádám Andor vitte tovább az üzletet; profilt váltottak: áttértek a szén-, fa-, építőanyag kereskedésre. A reklám érdekében Herbacsek és fia az üzleteikről és a lakóházukról postán küldhető képeslapot jelentettek meg. Miután az 1910-es évek elején elkészült a mai 4. sz. út, nyitottak egy másik fakereskedést. A község életében és fejlesztésében nagy szerepe volt a Herbacsek családnak.

Fürstné dr. Kalmár Irén orvos Vecsésen, a Batthyány utcában a mai Bojtos-féle bolt épületében, 1927 és 1944 között vecsési magánorvosként szolgálta településünket. Férje, Fürst István Pesten volt fa- és szénkereskedő, akit munkaszolgálatra elvittek az orosz frontra. Az orvosnőt – ahogyan már említettük – a deportálás előtt felkereste a Batthyány utcában a rendelő szomszédságába beszállásolt SS parancsnok és cinikusan felajánlotta, hogy őt, mivel orvosokra szükség van, megpróbálja megmenteni, de a gyermekét deportálni kell. Az ajánlatot a doktornő nem fogadhatta el, és 1944 júniusában a családjával és a többi vecsési zsidó családdal együtt gyalog a monori gettóba hajtották, majd a monori homokbányában a szabad ég alatt tartották fogva őket. Felismerte a rájuk váró borzalmakat, ezért a kilátástalanság és a megaláztatás súlya alatt szívbenítő injekciót adott be magának és öngyilkos lett. A kisfiát nem volt szíve megölni, a többi zsidó családra bízta. Ő túl is élte a fasizmust, és Amerikában élt.

Ransburg Sándor könyvelő Vecsésen, a Kossuth u. 17. szám alatt lakott. Csepelen, a Weisz Manfréd Műveknél volt könyvelő. Megalakulásától, 22 évig hegedűse, majd szervezője, betanítója és vezetője volt a Vecsési Szalonzenekarnak, amely jelentős tényezője volt a helyi kulturális életnek. Sok rendezvényen felléptek, színelőadásokat kísértek, és önálló hangversenyük is volt minden évben. Kitűnően hegedült, és gyakran szerepelt szólolistaként is, amiről a fennmaradt műsorok tanúskodnak. Zsidó származása miatt 1940-ben munkaszolgálatra hívták be, és valahol Oroszországban halt meg. Márta leánya a polgári leányiskolába járt, és túlélte a holokauszt borzalmaival, majd a háború után Budapesten lakott.

Dr. Rosenberg László orvos. Magánorvosként működött a községben 1928–1944 között. 1944 tavaszán zsidó származása miatt gyűjtőtáborba vitték és agyonlőtték. A testvére, Rosenberg Ferenc túlélte a holokauszt borzalmaival, és a háború után a cionizmus hatására alijázott, vagyis kivándorolt Palesztinába, ahol részese lett az újkori Izrael állam megalakulásának.

*Vecsésiek, akik zsidókat mentettek*¹⁰⁷

Balla Péter hegedűtanár, zenetudós 1908. augusztus 11-én Hajdúszoboszlón született és 1984. december 11-én Cegléden hunyt el. Belényesen (ma Romániához tartozik) érettségizett. Már akkor jól hegedült, s vezette az iskola ének- és zenekarát. Ösztöndíjjal került

107 Frojimovits Kinga-Molnár Judit: A világ igazai Magyarországon a második világháború éveiben (Balassi Kiadó–Yad Vashem 2009) és Orosz Károly: Új vecsési életrajzi lexikon és adattár (kézirat, 2013) alapján.

1927-ben Budapestre, a Zeneakadémiára, ahol Koncz János volt a tanára. Később a Nemzeti Zenedében tőkéletésítette hegedűjátékát. 1932–1938 között a Néprajzi Múzeumban Lajtha László zeneszerző mellett fizetés nélküli gyakornok. Tőle tanulta meg a népdalgyűjtés, a lejegyzés fortélyait, módszereit. 1938–1945 között a SOLI DEO GLORIA református ifjúság szervezet országos énekügyi titkára, a Balatonszárszón szervezett református ifjúsági táborok fáradhatatlan énektanítója. Az 1930-as évek végén Móricz Zsigmond *Komor ló* c. novellája alapján készült *Hortobágy* c. film zenei szakértőjeként nagy szerepe volt abban,

hogy a *Bujdosik az árva madár; egyik ágról másikra száll* kezdetű népdalunkat száz-
ezrek tanulták meg és énekeltek. Miután 1944. március 19-én megszállták az országot, Ravasz László református püspök engedélyével a Sztárai Társaság és az SDG Diákszövetség szárszói táborában dr. Dévényi Andornak felajánlotta, hogy a családját megmenti. Miután Dévényit munkaszolgálatra elvitték, a feleségét és a fiát, Györgyöt hamis papirokkal az SDG táborban bujtatták. 1944 nyarán a veszély ellenére Balla Péter a feleségével, Joó Vilmával együtt befogadták a táborba Görög Verát, Guttmann Évát és Hoffmann Máriát is. Az egyik lány azonban valakinek levélben megírta a bujtatás címét és jelentették a hatóságoknak, s ezért Görög Verát letartóztatták. A többi rejtgetett és megbélyegzett személyt Balla Péter először Budapestre menekítette és Waldbauer Imre hegedűművésznél helyezte el őket, majd Vecsésre a saját otthonukba vitte őket. A Lakatos-kormány idején Görög Vera is kiszabadult és ő is Vecsésre, Ballákhoz került. 1944. októberben Dévényi megszökött a munkaszolgálatos alakulatától és őt is Vecsésen bujtatta a Balla család. Életüket kockáztatták a zsidók mentésével. 1945–52 között a Református Egyetemes Konvent országos énekügyi titkára, 1952–58 között a Népművelési Intézet főelőadója, majd 1972-ig, nyugdíjba vonulásáig az illői Zeneiskola tanára volt. Népdalgyűjtéssel 1932 óta foglalkozott. A Dunántúlon, Tiszántúlon, Észak-Magyarországon, a Galga mentén, Pest megyében számos népdalt gyűjtött. Kiemelkedő jelentőségűek a bukovinai székelyektől és a moldvai csángóktól gyűjtött népdalok, amelyeknek a gyűjtését a MÁV szabadjeggyel segítette. Gazdag gyűjtőútjainak eredményét számos kiadványban jelentette meg, így a *Szegedi Kis Kalendarium* (1935), *Népzenei gyűjtés a bukovinai székelyek között*, *Ethnographia* (1935), *Kis magyar daloskönyv* (1939), *A magyar népdal kistükre* (1943), *Észak-magyarországi népdalok* (1956), *Dalolj velünk* (1956), *Új éneket* (1986) c. kiadványokban. Gyűjtései megjelentek újrakiadásban az Egyesült Államokban is (1974). Népművelési tevékenységét a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában kezdte és szinte élete végéig folytatta. Rendszeresen tartott előadásokat, népdaltanításokat az iskolákban, intézményekben, ifjúsági táborokban, népfőiskolákon, a Zeneakadémián és a Magyar Rádióban is. Vecsésen pedagógus énekkart szervezett és vezetett, mellyel több sikeres szereplésen vettek részt. 1948-tól a vecsési Szabadművelődési Tanács elnökeként tevékenykedett. Megszervezte és első hegedűsként három éven át vezette a művelődési ház vonónégyesét. *Vecsési népdalok* című műve kéziratban maradt fenn. Nagy elégtétel volt számára, hogy az 1970-es évek végén az SDG egykor Balatonszárszón éneklő ifjai családok emberekként megalakították a Szárszói Barátok Körét, és a vecsési hegedűtanárt választották elnöküknek. 1995. január 2-án mindketten megkapták a Yad Vashem (Világ Népeinek Igaza) kitüntetését.¹⁰⁸ Ő már posztumusz részesült a kitüntetésben, amit a felesége vehetett át. Emlékét a jeruzsálemi Yad Vashem Holokauszt Emlékmúzeum kertjében az igaz embereknek állított emlékoszlop, Vecsésen a János u. 5. szám alatt, egykori lakása falán a Honismereti Kör által állított márványtábla, a József Attila Művelődési Ház, majd a Bálint Ágnes Kulturális Központ Balla Péter Énekkara, valamint a 2013. május 24-én megnyitott Bálint Ágnes Kulturális Központban egy róla elnevezett terem őrzi.

108 Frojimovits Kinga-Molnár Judit: A világ igazai Magyarországon a második világháború éveiben (Balassi Kiadó–Yad Vashem 2009) 54. oldal.

Székely Béla közgazdász, OTI főfelügyelő, cserkészparancsnok (Déva, 1899 – Vecsés, 1959). Felesége Günczler Adolf leánya, Friedmanné Günczler Lenke. Közös gyermekük Katalin, aki a Günczler család különös történetét segítette feltárni. Munkája mellett vecsési református presbitérium tagja és a vecsési 83. sz. Attila Cserkészcsapat cserkésztszjtje volt. Újhelyi Jenő lelkipásztor megbízása alapján Székely Béla 1936-ban, megalakította az önálló 843. számú Sztárai Mihály Református Cserkészcsapatot, amelynek ő lett a parancsnoka. Ebben a cserkész közösségben ott volt a két nevelt fia: Friedmann György és András is. A deportálás előtt feleségét és kislányukat Vecsésen elbujtatták. Rizikót vállalva beöltözött a tartalékos magyar katonatiszti egyenruhájába, és jelentkezett a gettót felügyelő monori parancsnoknál. Az asztalosműhelyt és a Günczler házat a 40-es évek végén államosították; a belőle alakult Fehérnemű KTSZ udvarán, tehát a sajátjukban, de már állami tulajdonban lakhatott a megmenekült özv. Günczler Adolfné és a Székely család. Székely Béla lánya, Regönsné Székely Katalin, egyik adatközlőnk, ma Budapesten él.

Özv. *Tury Istvánné* házfelügyelő volt Budán és baloldali férjét a német megszállás előtt

bebörtönözték, és a börtönben szerzett betegségébe belehalt. Az özvegy a fiával, *Tury József Istvánnal* együtt ellenezte Magyarország németbarát háborús politikáját. Mindent megtettek, hogy az üldözött zsidókat segítsék. 1944 telén menedéket adtak a gettókból megszökött zsidóknak. Az SS parancsnokság közelében levő, budai lakásukon rejtegették őket, majd a Budapest környéki településeken, köztük Vecsésen kerestek nekik menedéket. Így rejtegették Spira József, Vadász Ferenc, Fried Károly, Fried István üldözötteket.

A nyilas uralom idején a saját eredeti igazolványukat is átadták a menekülőknak, amellyel a háború végéig Vecsésen sikerült rejtekhelyet találniuk. Fábián Ella és gyermekei, Erich (Uri) és Egon (Michel) is Turyék lakásán bujkált néhány hónapig. Fábiának túléltek a háborút és alijáztak, vagyis Palesztinába vándoroltak ki. Csak Turyné és fia tudták, hogy a közeli SS parancsnokságon fordítóként dolgozó Oravszky Walter és a papíron örökbe adott, azonos nevű kisleány, akiket a kockázat ellenére megmentettek a biztos pusztulástól. Ők a háború után Venezuelába vándoroltak ki, ahol az apa könyvet írt és megörökítette benne Turyné és fia merész tetteit. Tury József István Vecsésen született 1920. február 26-án, és itt végezte el az elemi és a fiúpolgári iskolát, majd Pesten dolgozott. A háború után bekapcsolódott a politikai-gazdasági életbe, az ország újjáépítésébe, s kiemelt káderként elvégezte a Vörös Akadémiát és a Gazdasági Akadémiát. A Közlekedési Minisztériumban volt középvezető. Nyugdíjazása után visszavonultan élt Vecsésen a Sándor utca 2. szám alatt, de nem feledkeztek meg róla. 1970-ben megkapta a Munka Érdemrend arany fokozatát. 1991. december 2-án¹⁰⁹ ítélték neki oda a Yad Vashem (Világ Népeinek Igaza) kitüntetését, melynek héber nyelvű dokumentumát 1992. február 2-án írták alá Jeruzsálemben. 1995-ben a Nemzeti Ellenállásért kitüntetését, és a Yad Vashem-díj mellé a „Pro virtute-Bátorságért” emlékérmét is megkapta. Részt vett a helyi politikai és társadalmi életben is. Három cikluson át volt Vecsésen tanácsstag és munkabizottsági tag. Budapesten hunyt el 1995. június 28-án.

Verney (Werner) Kornél római katolikus plébános (2220 Vecsés, Petőfi tér 1.) Budapesten született 1911-ben és ott is hunyt el 1966 áprilisában. Az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban érettségizett. Teológiai tanulmányait a váci papnevelőben végezte. Vecsésen kezdte a papi hivatását, Radványi esperes-plébános mellett volt káplán 1934. július 1-jétől 1936. október 1-jéig. Egyik kezdeményezője a 818. sz. Szent Szaniszló cserkészcsapat megalakításának. Intenzíven részt vett a szervezésben, a cserkészcsapat működtetésében, a nyári nagytáborok, vizingrák, a téli sítáborok megszervezésében. Ennek során életre szóló kötődés alakult a vecsési fiatalokkal. Fiatalon nevezték ki plébánosnak

Fülöpszállásra, ahol 1936. október 1. és 1943. november 30. között szolgált. Ezután visszerült Vecsésre és Vecsés-Felsőtelepen plébánosként tevékenykedett 1954. november 30-ig. Ez a háború, a front, a hadikórház, a nincstelenség, a veszélyeztetettség korszaka volt. Akkori hívei nem lehetnek neki eléggé hálásak azért, amit testi-lelki vigaszban, támogatásban tőle kaptak. Közbeszéd tárgya volt, hogy Magyarország német megszállása után sárgacsillaggal megbélyegzett embereket bujtatót a plébánia területén, a zárdaiskolában és a Szent Szaniszló Cserkészcsapat Batthyány utcai otthonában. 1944 decemberében pedig az iskolában tanító apáccal együttműködve, bátor, önfeláldozó kiállással megakadályozta, hogy a németek a templomot és a zárdát felrobbantsák. Később a plébániát átköltöztette a zárdá épületébe. Így mentette meg a zárdá épületét az államosítástól. Erős kötődése miatt – akkori és mai váci egyházmegyei szokás szerint – elhelyezték Pestszentlőrincen, ahol 1959-ig szolgált. Jelmondata szerint cselekedett: *Mindenkinek segíteni, de senkinek sem ártani*. 1956. februárban a Rákosi diktatúra által Tószegen házi őrizetben tartott római katolikus Grösz József kalocsai érsek mellett ő látta el a papi teendőket. 1959-ben Rákosszentmihályra helyezték. Soha nem felejtkezett el azonban a vecsésiekről. Gyakran megfordult itt, hiszen a szülei sírja is ide kötötte. Súlyos, gyógyíthatatlan betegséget kapott és fájdalmait csendes beletörődéssel viselte. Rákosszentmihályi búcsúztatásán óriási tömeg vett részt. Sokak ellenzése mellett kedves templomában, a vecsési felsőtelepi plébániatemplomban ravatalozták fel. Sok száz vecsési kísérte utolsó útjára, a sírjáról ma is ritkán hiányzik a friss virág.

Képek az egykori vecsési zsidótemetőből

Az Ecséri úti vecsési temető Budapest felőli szélén elhelyezkedő, egykori zsidótemetőben a bokrok közötti síremlékekről, ehhez a dolgozathoz, Győri Zsolt vecsési lakos készített képeket. Köszönet értük. Sajnos, közülük csak néhányat tudunk közzétenni, terjedelmi okok miatt. A zsidótemetőben több, szépen megformált, jellegzetes izraelita temetői síremlék volt, amelyeken ma már egyáltalán nem olvashatók a betűk. Az időjárás hatására a bazaltszínű emlékkövek egy része is az érintés hatására erősen málladozik. Mégis úgy gondoltuk, hogy néhány síremlékről készített felvétellel igyekszünk teljessé tenni ezt a dolgozatot. A zsidótemetői síremlékek közül főként azokat választottuk, amelyek a dolgozatban ismertetett családokra, nyomdára, Zsidókertre, a zsidó családok társadalmi állapotára, anyagi helyzetére, és esetleg más, történeti szempontból fontos dologra utalhatnak.

A legtöbb síremlék a neológ irányzatnak megfelelően magyar nyelvű feliratokat tartalmazott, de több olyan lekerékített, jellegzetes formájú síremlék is van a zsidótemetőben, amelyeknek a héber felirataival nem boldogultunk. Kérjük, nézzék ezt el nekünk!

70 évvel a deportálás után őrizze ez a dolgozat is „a reményünket, hogy soha többé nem iratkozunk majd be az emberi gonoszság ismétlő iskolájába”,¹¹⁰ s ezen a kerek évfordulón a márványemlék felirata szerint a Holokauszt vecsési áldozataira *emlékezzen a szeretet!*

Dolgozatunk legvégén a katolikus lelkiségű Babits Mihály költőt idézzük, aki a nehéz időkben is az „örökké ég, s minden felhők mögött kiirthatatlan optimizmust” igyekezett sugározni. Véleményét így rögzítette: „hiszek a testvériségben, a színek együtt adják ki a képet, a hangzók együtt adják a koncertet. Nemzet ne a nemzet ellen harcoljon, hanem az ellen, ami minden nemzet nagy veszélye: az elnyomás és a rombolás szellemei ellen! Micsoda leckét kaptunk ebből éppen

Klein Sándor és Weisz Hermanné lekerekített és díszített sírmlékei tehetős és a zsidó hagyományokhoz jobban ragaszkodó családokat feltételeznek.

A Nyáregyházáról deportált Eisler családnak Vecsésen élő lányuk, Gergely Ferencné állított emléket a helyi zsidótemetőben.

Jellegzetes sírkövek a vecsési zsidótemetőben. Az idő és a természet teszi a maga dolgát.

mi, magyarok!¹¹¹ És micsoda hiba, másnak tenni, amit magunknak nem kívánunk, holott már avval, hogy másnak megtettük, ajtót nyitottunk neki, hogy velünk is megtörténhessék.”¹¹²

¹¹¹ Az igazságtalan trianoni diktátumra utalt a költő, Babits Mihály.

¹¹² Babits Mihály: Örökkék ég a felhők mögött c. visszatekintéséből. Forrás: Kárpátaljai Hírmondó c. folyóirat, 2013. decemberi szám, 3. oldal.

A szerzők köszönetet mondanak mindazoknak, akik hasznos információkkal, útbaigazításokkal, képekkel, dokumentumokkal segítettek ennek a vecsési helytörténet szempontjából hézagpótló munkának az elkészítését. Pontosan feltüntettük nevüket a szövegben vagy a jegyzetekben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Vecsés-telep r. k. Egyházközségi Polgári Leányiskola 1943/44. tanévéről szóló évkönyve
 A Vecsési Államsegélyes Községi Polgári Fiúiskola 1943/44. tanévéről szóló évkönyv
 A Vecsési Hírlap 1911–1912. évi és 1927–1932. évi számai
 Bilkei Górzó János: Vecsés Nagyközség története (Monor, 1938)
 Dömötör László: Az utolsó monori rabbi. Megjelent az Új Élet c. izraelita lap 1966. évi januári számában
 Fónyad Dezső: Uram, látni akarjuk Jézust! (Semmelweis Kiadó 2011)
 Frojimovits Kinga-Molnár Judit: A világ igazai Magyarországon a második világháború éveiben (Balassi Kiadó-Yad Vashem 2009)
 Historia Domus Vecsesiensis (1999)
 Idegen szavak szótára (2007)
 Központi Statisztikai Hivatal évkönyvei
 Kúthy Ferenc: a Vecsési Református Keresztyén Egyház Ezüstkönyve (Vecsés, 1935)
 Lakatos Ernő: Vecsés története (1986)
 Lovas Gyula: Magyar vasutak a II. világháború éveiben (1996)
 Magyar Ipar Almanachja, 1932.
 Orosz Károly: Emlékműavatás a temetőben, Vecsési Tájékoztató, 1994. 07. 29. sz.
 Orosz Károly: Fejezetek a vecsési óvodai nevelés történetéből (2008)
 Orosz Károly: Fejezetek a vecsési vasútállomás és Kertekalja megállóhely történetéből (1997)
 Orosz Károly: Feudális birtokperek a középkori Pest vármegyében, Vecsésen és Üllőn
 Orosz Károly: Nehéz örökség (DZL Kiadó, 1993)
 Orosz Károly: Új vecsési életrajzi lexikon és adattár (kéziratban, 2013)
 Randolph L. Braham: A magyar holokauszt I–II. kötet
 Skribek Pál és Skribek Pálné: A vecsési iparosok története, az Ipartestület 100 éve c. jubileumi évkönyv
 Somogyi Lajos: 50 éve történt. Vecsési Tájékoztató, 1994. július 29. sz.
 Somogyi Lajos: Vecsési életrajzi lexikon és eseménytár (1995)
 Szlahó József: Vecsési kvíz (Vecsés, 1991)
 Vecsési Tájékoztató 1994. július 29-i száma

ELEKTRONIKUS FORRÁSOK

- www.morza.hu/dynamic/tortenet_1.pdf honlap
www.vecses.gportal.hu/gindex.php?pg=1797232 honlap
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Monor> honlap
 Frűhwirth Mihály nemzetiségi helytörténeti és családtörténeti kutató Hegedűs Weisz Ferencsel készített beszélgetését tartalmazó DVD lemez.

A képeket és dokumentumokat rendelkezésünkre bocsátotta:

- Győri Zsolt vecsési lakos,
 Frűhwirth Mihály nyugdíjas, nemzetiségi helytörténeti és családtörténeti kutató,
 id. Várszegi Weimer György nyugdíjas.

LITERÁTY ZOLTÁN
Álom a szabadságról

– Ötvenéves Martin Luther King híres beszéde –

Az emberiség történetében fennmaradnak olyan híres beszédek, melyek joggal vívják ki egy-egy korszak szónoklata címet. Ilyen beszéd hangzott el ötven évvel ezelőtt Washington városában, a Lincoln szobor árnyékában Martin Luther King előadásában. Martin Luther King baptista lelkész, polgárjogi aktivista, s a kettő metszetén ugyanakkor egy magasan kiemelkedő szónok volt. Rövid tanulmányomban egyrészt King munkásságának kontextusát vizsgálom meg, előbb a feketeteológiát, majd az amerikai polgárjogi harc környezetét, másrészt az elhangzott beszédet elemzem retorikai szempontok alapján.

Feketeteológia

Az ún. feketeteológia a 60-as évek meghatározó teológiai irányzata volt az Egyesült Államokban. Célja volt, hogy a fekete bőrűek élettapasztalatát teológiai fogalmakkal írja le, valamint az emancipációs törekvéseket teológiai érvekkel támassa alá. A feketeteológia mozgalma a fekete öntudat ébredésére vezethető vissza, mely a 60-as évekbeli amerikai társadalom egyedülálló jelensége volt.

A feketeteológia megkülönböztetendő az ún. felszabadítasteológiától, melynek területe a dél-amerikai, jellemzően a katolikus egyház által lefedett országok. Itt a fő hangsúly az elnyomottak és szegények felszabadítása, fokozottan támaszkodva a marxista elméletekre. Ezzel szemben a feketeteológia helyszíne az észak-amerikai protestáns gyülekezetek. Míg az előbbi mozgalmat latin-amerikai püspökök nevei fémjelzik alapvetően, addig az utóbbit protestáns afroamerikai lelkészek. Míg az előbbi teológiai keretrendszere a katolikus teológia segítségével érthető meg – például előbb a világ megváltoztatása, s azt követheti a teológiai reflexió –, addig az utóbbié a protestáns teológiai vonulaton belül értelmezhető.¹ Ugyanakkor fontos látni, hogy bár egy időben történő mozgalmakról beszélünk, lényegi kölcsönhatás nem fedezhető fel a két mozgalom között.

A feketeteológia első jelentős lépését Joseph Washington tette meg *Black Religion: The Negro and Christianity in the United States*² című munkájával. Washington művében elválasztja a feketék vallását a fehérek vallásától, ugyanakkor arra törekszik, hogy a feketevallás teológiai gondolkodását be tudja építeni a fehérek protestáns teológiájába. A következő jelentős lépést a feketeteológia útján Albert Cleage tette meg. *Black Messiah*³ című művében radikális nézetek sorát sorakoztatja fel, úgymint szerinte a Messiás fekete volt, akit aztán Pál fehérített ki, hogy az európaiak felé eladhatóvá tegye, valamint arra biztatja a feketéket, hogy szabadítsák fel magukat az elnyomó fehérteológia alól. A mű nagy-

1 Többek között James Cone saját feketeteológiájában barthi kategóriák alapján érvelt és építkezett. Emiatt több bírálat is érte, hogy miért nem alkalmazza erőteljesebben a fekete kultúrát és történelmet rendszere kialakításában.

2 Washington, Joseph R.: *Black Religion: The Negro and Christianity in the United States*, Beacon Press, Boston, 1964.

3 Cleage, Albert B.: *Black Messiah*, Sheed and Ward, 1968.

mértékben járult hozzá, hogy a fekete teológiai identitás megerősödjön, és teológiai érvforrást biztosítson a feketeteológiáról folytatott vitákhoz. Talán az érvek is megmutatják, hogy a nevezett évtized feketeteológiája kevésbé igyekezett a tudományosság mélyítésére, annál inkább a polgárjogi küzdelem egyik pilléréként tekintett magára. A folyamat tehát abba az irányba haladt, hogy az ún. fehér- és feketeteológia teljes mértékben megkülönböztesse magát. Ez a 60-as évek végére meg is történt. Az ún. National Committe of Black Churchmen a feketék valószínű politikai felszabadítását a feketeteológia lényegi célkitűzésekként határozza meg az amerikai társadalomban. A Black Manifesto 1969-es kiáltványban a következőket olvashatjuk: „A feketeteológia a feketék felszabadításának teológiája. Igyekszik megvizsgálni a feketék helyzetét Isten Jézus Krisztusban adott kijelentésének fényében, hogy a fekete közösség láthassa: az evangélium a fekete ember életére is alkalmazható. A feketeteológia a »feketeség« (blackness) teológiája, igent mond a fekete emberre, és kiemeli a feketéket a fehér rasszizmusból, s így kínál valódi szabadságot a fehér és a fekete embereknek.”⁴ A legfontosabb kérdések közé tartozott, hogy milyen módszerek engedhetőek meg a feketeteológia keretein belül céljaik eléréséhez. Így a keresztyén szeretet természetét, az erőszakmentesség ideáját, a polgári engedetlenség gyakorlása, mind-mind a feketeteológia gyakorlati részét képezték. Cleage például elveti a King féle erőszakmentesség⁵ elvét, pont arra hivatkozva, hogy King maga is gyilkosság áldozata lett. Ugyanakkor érdekes megfigyelni King erőszakmentes retorikáját és aktivitását, melynek kiindulópontja maga az evangélium. Alapigéjének a „Szeresd felebarátodat, mint magadat” etikai útmutatást tartotta.

Erőszakmentes teológia

Természetesen nagyon vágyakozott Indiába,⁶ hogy saját maga tapasztalhasse meg Gandhi erőszakmentes és egyben sikeres politikáját. Ez a vágya 1959-ben teljesült és bevallása szerint is hatásosan alkalmazta az Indiában tapasztalt módszereket. Meg kell jegyezni, hogy mindkettejükre Lev Tolsztoj „Az Isten országa közöttetek van” rövid műve gyakorolt nagy hatást, amelyben a szerző az erőszakmentes ellenállás mellett érvel keresztyén evangéliumi alapokon, azaz Jézus tanítása alapján.⁷ Kingre nagy hatást gyakorolt még Reinhold Niebuhr és Paul Tillich. De itt kell megemlíteni Bayard Rustint is, aki tanácsadója volt King munkásságának kezdetén. Rustin erős befolyásának is köszönhető, hogy King az erőszakmentesség mellett tette le a voksát. Nem melleleg fontos adat, hogy Rustin a Wasingtoni menetelés egyik főszervezője volt 1963-ban, ahol King híres beszéde is elhangzott. King 1964-ben megkapta a Nobel-békedíjat, s ezzel ő lett a legfiatalabb, akit ezzel díjaztak. A díj elfogadásakor elmondott beszédében is felhívta a figyelmet az erőszakmentességre: „Az erőszakmentesség a válasz korunk

4 Idézet átvéve McGrath, Alister E.: Bevezetés a keresztyén teológiába, Osiris, Budapest, 1995. 112.

5 Cleage: Black Messiah, 202.

6 King, Martin Luther; Clayborne Carson, et al. The Papers of Martin Luther King, Jr., Volume V.: Threshold of a New Decade, January 1959 – December 1960. University of California Press. 2005. 231. Url: http://mlk-kpp01.stanford.edu/primarydocuments/Vol15/July1959_MyTriptotheLandofGandhi.pdf (Letöltés 2013. 11. 22.)

7 Ibid 149. 248. 269.

életbevágó politikai, és erkölcsi kérdésére. Az emberiségnek túl kell lépnie az elnyomáson és az erőszakon, az elnyomás és az erőszak alkalmazása nélkül. A civilizáció és az erőszak két, ellentétes elképzelés. (...) Előbb vagy utóbb a föld minden emberének rá kell jönnie, hogyan élhetünk békében, és ezáltal alakítva át ezt a kozmikus gyászdalt a testvériesség teremtő zsolttárává. Ha ezt el akarjuk érni, akkor az embernek egy olyan módszerrel kell felülemelkednie minden emberi konfliktuson, amely elutasítja a bosszút, az agressziót és a megtorlást. Ennek a módszernek az alapja a szeretet.”⁸

King polgárjogi tevékenysége

King az 50-es évek közepén jelent meg a politikai színtéren, mint polgárjogi aktivista. Az 1955-ben megszervezett ún. Montgomery-buszbojkott kapcsán létrehozott Montgomery Improvement Association vezetőjének Kinget választották meg. A bojkott olyannyira jól sikerült, hogy a busztársaság egy év elteltével a gazdasági csőd szélére került, hovatovább az erőszakos megfélemlítések (Kinget többször bebörtönözték, házat bombatámadás érte) és a bírósági huzavonák ellenére is a szövetségi bíróság a szegregációs törvényt törvényellenesnek nyilvánította. Ez a politikai győzelem az amerikai polgárjogi mozgalom első lépése és a modern polgárjogi mozgalmak kezdetének is tekintik. A mozgalom erősödésnek indult és King 1957-ben megalapította a Southern Christian Leadership Conference (SCLC) ellenállási mozgalomát, amelynek vezetője lett. A Konferencia azzal a céllal jött létre, hogy a mozgalom javára tudja fordítani a fekete gyülekezetek erkölcsi és morális erejét, valamint kihasználja a fekete közösségek adta szervezeti előnyöket és lehetőségeket az ellenállási akciók megszervezése érdekében. King sorra látogatta a fekete közösségeket, egy év alatt 208 szónoklatot tartott előtük és több mint egy és negyed millió kilométert utazott.⁹ Az elhangzott több száz szónoklatból könyvet szerkesztett *The Montgomery Story* címmel.¹⁰ Az egyik legismertebb szónoklat ezek közül a *Prayer Pilgrimage for Freedom* demonstráción 1957 májusában hangzott el Washingtonban: *Adj nekünk szavazólapot* címmel. Ez volt King első nagyközönség előtt, azaz több mint 25 000 ember előtt és az első Lincoln szobor árnyékában elmondott beszéde, amelyik az utolsó volt aznap a sorban. E szónoklatának köszönhetően King akaratlanul is 16 millió fekete bőrű amerikai vezérszónokává emelkedett, „akik majd bárhova követik őt”,¹¹ ahova csak hívja őket. Érdekességképpen az 1965-ben elfogadott választójogi törvényben a feketék követeléseit teljesültek. Az pedig már a politikai érdek karikatúrája¹², amikor hét évvel később King egykori „legvéresebb szájú” szegre-

8 „Martin Luther King Jr. – Acceptance Speech”. Nobelprize.org. Url: http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1964/king-acceptance_en.html (Letöltés: 2013. 11. 25.) If this is to be achieved, man must evolve for all human conflict a method which rejects revenge, aggression and retaliation. The foundation of such a method is love.

9 Warren, Mervyn A.: *King Came Preaching: The Pulpit Power of Dr. Martin Luther King, Jr.* InterVarsity Press, 2001. 41.

10 King, Martin Luther Jr.: *Stride Toward Freedom: The Montgomery Story*, Beacon Press, 2010.

11 Warren, Mervyn A.: *King Came Preaching: The Pulpit Power of Dr. Martin Luther King*, 41.

12 Ha már King álmának maradéktalan beteljesüléséről nem beszélhetünk 1972-ben, melyet híres beszédében így fogalmazott meg: „Van egy álmom: hogy egy napon Alabama államban, ahol a kormányzó ma szünet nélkül csak a beavatkozásról és a hatálytalantításról beszél, megváltozik a helyzet, de úgy, hogy fekete kisfiúk és fekete kislányok testvérként, kézen fogva járhatnak a fehér kisfiúkkal és kislányokkal.”

gacionalista és rasszista ellenfele, George Wallace egykori alabamai kormányzó, akit híres beszédében is megemlíti, az elnöki székért folytatott kampányban az afroamerikaiak szavazataira kezd vadászni.¹³

A média jelentősége

Innentől kezdődően egyre nagyobb médiaérdeklődés kísérte King fellépéseit, melyek rendre beszámoltak a déli államokban élő feketék szegény és elnyomott állapotairól, a békés megmozdulások erőszakos szétveréseiről. A médiának köszönhetően így a feketék polgárjogi mozgalma a 60-as évek legfontosabb közéleti és politikai kérdésévé vált az Egyesült Államokban. King a média hatásával teljes mértékben tisztában volt és igyekezett annak erejét saját mozgalmának vitorlájába befogni, nem kevés sikerrel. A Washingtoni menet a munkáért és a szabadságért – ahol King híres beszéde is elhangzott – másnapján a New York Times beszámolója szerint több mint ötszáz televíziós munkatárs (operatőrök, technikusok, riporterek stb.) serénykedett Washingtonban, hogy a legapróbb részleteket is rögzítsék. Minden jelentős hírközlő társaság jelen volt nagy munkatársi apparátust vonultatva fel az eseményen. Nagyobb volt a médiaérdeklődés, mint Kennedy beiktatási ünnepségén, pedig az ott elhangzó elnöki beszéd is az egyik legnagyobb az amerikai szónoklatok között.¹⁴

Miért is kísérte ilyen nagy figyelem Kinget és a polgárjogi mozgalmat? A híres beszéd közvetlen előzményeit az '63-as tavaszi és nyári demonstrációk jelentették. King és egyik mozgalmi társa, Fred Shuttleworth Amerika egyik – faji, gazdasági és kulturális értelemben is – legmegosztottabb városára, a leginkább forrongó alabamai Birminghamre koncentrált, hogy ott valósítsák meg nagy médiaérdeklődés közepette a szegregációs törvényekkel szembeni konfrontációjukat. Az első megmozdulás április elején történt, melynek következménye az lett, hogy több ezer embert börtönzött be a város rasszista seriffje, akinek a neve is beszédes, Eugene „Bull” Connor. A következő megmozdulás május első napjaira esett. A fogdák és a börtönök megteltek, az ellátás akadozott. A helybeli iskolák tanulói is csatlakoztak a békés ellenálláshoz. A rendőrség rendőröktyűkkel és vízágyúkkal próbálta megállítani a békés demonstráció résztvevőit, zömében feketebőrű gyermekeket és ifjakat. Az erőszakos oszlatásokról készült felvételek nem csak az amerikai, de a nemzetközi sajtót is bejárták, egyre több fehérbőrű támogatót szerezve ezzel a polgárjogi mozgalomnak. A Szovjetunió hírközléseinek a negyedét az alabamai zavargásokról közölt brutális képanyagok és beszámolók tették ki, melyek eljutottak Afrika szovjet érdekeltségű országaiba is. Ez a tény cselekvésre ösztönözte a washingtoni adminisztrációt is, Kennedy a városba vezényelte a szövetségi haderőt és egy hónappal később, június 11-én bejelentette, hogy új, szegregációellenes polgárjogi törvényjavaslatot terjeszt a kongresszus elé.

13 1972-ben ez a harmadik próbálkozása volt, de mivel négy sikertelen elnöki kampány kapcsolódik Wallace nevéhez, így a történelem humora a „legbefolyásosabb vesztes” névvel illette őt. I. Carter, Dan T.: *The Politics of Rage: George Wallace, the Origins of the New Conservatism, and the Transformation of American Politics*. New York: Simon & Schuster. 1995. 468.

14 William G. Thomas III: *Television News and the Civil Rights Struggle: The Views in Virginia and Mississippi*
Url: <http://southernspaces.org/2004/television-news-and-civil-rights-struggle-views-virginia-and-mississippi#section6> (letöltés 2013. 11. 27.)

A beszéd közvetlen kontextusa

Ugyanakkor a politikai támogatottság még meglehetősen instabilnak tűnt a kormányzat részéről. Kennedy elnök a megfontolt haladás híve volt, ezért rendkívül részletes és az egyensúlyra kényszerítő odafigyelni kívánó egyeztetés előzte meg a Washingtoni menetelés szervezését, amelynek célja az volt, hogy megfelelő erődemonstrációt mutasson fel a meglebegtetett törvényjavaslat mellett. A polgárjogi mozgalom megnyilvánulásai is széles palettát öleltek fel, melynek egyik véglete az erőszakmentes passzív rezisztencia volt, a másik pedig a Malcolm X által fémjelzett radikális irány. A kormányzat arra törekedett, hogy a menetelés ne hogy többet ártson a kongresszusi folyamatoknak, mint használjon. Ezt az érvelést King elfogadta, s a Washingtoni menetelés elzárkózott minden radikális irányzattól. Emiatt Malcolm X a menetelést Washingtoni komédiának nevezte el. De a kormányzattal való egyeztetések eredményeképpen King is kényes helyzetbe került. Tudta jól, hogy 1964-ben az elnökválasztás miatt a törvényalkotó munka szinte törvényszerűen szünetel, azaz sürgetően kellett fellépnie 1963 augusztusában, de mégis megmaradni az erőszakmentes erődemonstráció keretein belül. Végül is ezt a kényszert hihetetlen jó érzékkel oldotta fel King beszédében, mely egyszerre volt sürgető és a MOST-ra koncentráló, ugyanakkor nem engedett az addig képviselt erőszakmentességből sem.

A színpad mögötti egyeztetések ellenére az 1963. augusztus 28-án megtartott washingtoni menetelen megjelenő mintegy negyedmillió ember nagyon is határozott követelésekkel vonult az utcára. A tüntetők a munkahelyi hátrányos megkülönböztetés mindennapos gyakorlata ellen tiltakoztak, követelték az iskolai szegregáció megszüntetését. A Lincoln-emlékmű előtt felszólaló polgárjogi aktivisták sora is e követeléseket fogalmazta meg beszédében. King nélkül ez a felvonulás inkább egy politikai felhangoktól sem mentes családi piknik légkörét sugározta volna, ám az utolsóként a szónoklati emelvényre lépő Martin Luther King szónoklatának köszönhetően a demonstráció történelmi jelentőséget nyert. „Dr. King volt az, aki a nap vége felé magával ragadta a hatalmas hallgatóságot. Addig a zárándoklat csupán nagy látványosság volt... a résztvevők számára inkább kirándulás, vasárnapi piknik, némi politikával színesítve. De dr. King felélesztette egy olyan szónoklattal, amely Amerika régi reformereinek gyötrelmes visszhangja volt.”¹⁵

Mi szükséges egy történelmi beszéd megszületéséhez? Megfelelő alkalom és egy tehetség, aki az alkalmat felismeri és beszédével annak szükséghelyzetét betölti. Ezt tette King is, aki ezáltal a világ leghíresebb szónokai közé emelkedett.

A retorika ezt az alkalmat retorikai szituációnak nevezi. A 20. század második felében Lloyd F. Bitzer karolta fel ezt a kérdést. Az 1968-ban megjelent néhány oldalas *The rhetorical situation* című cikkét az akkor indult *Philosophy and Rhetoric* folyóiratban újra közölték a *Contemporary Rhetorical Theory*¹⁶ szöveggyűjteményben. Bitzer szerint ilyen konkrétan még nem foglalkoztak korábban a kérdéssel, ahogyan ő teszi azt. Szerinte a retorikai szituáció – vagy ahogyan

15 Idézet James Reston, a New York Times és az ország egyik leghíresebb riporterétől a szónoklat másnapján közölt vezércikkéből. Url: <http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/topics/MLK/washdram.pdf> (Letöltve: 2013. 11. 21.)

16 Bitzer, Lloyd: *The rhetorical situation*, in *Contemporary Rhetorical Theory: a reader*, (Szerk) Lucaites, John Louis et al, The Guilford Press, 1999. 217–225.

magyarul neveznék: beszédhelyzet – nem kontextus, hanem a kontextusok összessége, melyek hatására a beszélő vagy az író megnyilatkozásra kényszerül.¹⁷ Már Gadamer is foglalkozott ezzel a témával, amikor a kérdezést teszi meg kérdéssé, és a következőképpen fogalmaz: „A beszédnek, amely egy dolgot fel akar tárni, szüksége van arra, hogy egy kérdés feltörje a dolgot.”¹⁸ Bitzer szerint a retorikai szituáció „személyek, események, tárgyak és kapcsolati viszonyok komplexitása, amelyben egy aktuális vagy lehetséges szükséglet jelentkezik, és ezt a szükségletet akkor lehet részben vagy teljességében megszüntetni, ha a szöveg (beszéd), amely ebben a szituációban megszületik, az emberi döntést és tevékenységet úgy változtatja, hogy a szükség ezáltal elmúlik.”¹⁹ A retorikai szituáció tehát szerinte három fő elemből tevődik össze: szükséglet (*exigence*), a hallgatóság (*audience*) és korlát (*constraint*).²⁰ A szükséglet csak akkor valóságosan retorikai szükséglet, ha van mód a megváltoztatására. Ezzel Bitzer Arisztotelész gondolatait kölcsönzi, melyek szerint a retorika területe a valószínű és nem a szükségszerű. A hallgatóság is csak akkor retorikai hallgatóság, ha döntéshozó képessége van, vagy képes közvetíteni a döntéshozók felé. A korlát pedig azokat a kereteket jelöli, amelyekben belül a szónok mozoghat. Ilyen korlát a hallgatók attitűdje, gondolkodása, ízlése stb., de ugyanilyen korlátot jelent a beszélő személyisége, érvrendszere is.

King a pillanatot kivételes retorikai tehetsége révén tette különlegessé. A szónoklat helye és ideje is szimbolikus üzenetet közvetít. 1963-ban, száz évvel a tényleges rabszolgaság eltörlését követően (1863. január 1.) az abolicionista mozgalom legendás alakjának, Abraham Lincolnnak a szobra előtt és a tömegre vetett tekintetének súlya alatt, szemben a Capitoliummal, mintegy a nemzet vezetőinek címezve beszéde jelentős részét követelte a faji diszkrimináció megszüntetését.

A következőkben a beszéd szövegét olvashatjuk F. Nagy Piroska fordításában.²¹

Van egy álmom

„Boldog vagyok, hogy ma együtt lehetek veletek, olyan esemény ez, amely a szabadságvágy leg-nagyszerűbb megnyilatkozásaként fog bevonulni hazánk történelmébe.

Száz évvel ezelőtt egy nagy amerikai – most az ő árnyékában állunk – aláírta a rabszolga-fel-szabadító törvényt. Ez a nagy horderejű határozat a reménység messzire ellátzó jelzőfényét villantotta fel olyan néger rabszolgák milliói számára, akiket már elsorvasztott a reménytelenség. Úgy érkezett, mint boldog virradat, mely véget vet a fogság hosszú éjszakájának.

Száz évvel később azonban szembe kell néznünk azzal a tragikus ténnyel, hogy a néger ma sem szabadok. Száz évvel később a néger életét még mindig béklyóba verik a faji megkülönböztetés bilincsei és láncjai. Száz évvel később a néger a szegénység magányos szigetén élnek, miközben körbeveszi őket a jólét óceánja. Száz évvel később a néger az amerikai társadalom homályos zugaiban sorvadoznak, és számkivettként élnek saját országukban. Ma tehát azért vagyunk itt, hogy a világ elé tárjuk ezt a megdöbbentő állapotot.

Voltaképpen azért jöttünk hazánk fővárosába, hogy beváltunk egy csekket. Köztársaságunk megte-remtői az Alkotmány és a Függetlenségi Nyilatkozat nagyszerű szavainak írásával aláírtak egy kötelez-venyt, melynek örököse lett minden amerikai. Ez a kötelezvény arra tett ígéretet, hogy minden ember biztosítékot kap az élethez, a szabadsághoz és a boldogság kereséséhez való elidegeníthetetlen jogára.

17 Ibid 217.p.

18 Gadamer, Hans-Georg: Igazság és módszer, Budapest, Gondolat 1984. 254.

19 Bitzer, 220.

20 Ibid 221–222.

21 22 híres beszéd, Móra Könyvkiadó, 1995. 380–385.

Mára kiderült, hogy színes bőrű polgárait illetően Amerika nem tesz eleget a kötelezvényének. Amerika nem tartja tiszteletben szent kötelességét, hamis csekkel fizetett néger népének; olyan csekkel, amely „elégtelen fedezet” megjelöléssel érkezett vissza. Mi azonban nem akarjuk elhinni, hogy az igazság bankja csődbe ment. Nem akarjuk elhinni, hogy azokban a hatalmas páncéltermekben, melyekben a nemzet lehetőségeit őrzik, nincs elegendő fedezet.

Eljöttünk hát, hogy beváltssuk ezt a csekket, mert e látra szóló csekkre fizetik ki nekünk a szabadság és az igazságszolgáltatás biztonságának vagyonát. És azért is jöttünk el e megszentelt helyre, hogy emlékeztessük Amerikát a most rettenetes sürgősségére.

Fényűzés volna kívárni, míg csillapodnak indulataink, vagy ráfanyalodni a fokozatos fejlődés nyugtató gyógyszerére. Most jött el az ideje, hogy valóra váltsák a demokrácia ígéreteit. Most jött el az ideje, hogy a faji megkülönböztetés sötét és kietlen völgyéből kijussunk a faji igazságosság nap-sütötte útjára. Most jött el az ideje, hogy Isten minden gyermeke előtt kinyissák a lehetőségek kapuját. Most jött el az ideje, hogy eljuttassuk nemzetünket a faji igazságtalanság futóhomokjáról a testvériség kemény kősziklájára.

Végzetes lenne a nemzet számára, ha nem venne tudomást a pillanat sürgetéséről, ha alábecsülne a négerek elszántságát.

A négerek törvényes rosszkedvének e tikkasztó nyara nem múlik el addig, míg el nem jön a szabadság és az egyenlőség éltető ösze. 1963 nem a vég, hanem a kezdet. Ha az ország, szokása szerint, megint visszatér napi foglalatosságához, kellemetlen ébredésük lesz azoknak, akik abban reménykednek, hogy a négerek kiengedték a gózt, és majd újra megnyugszanak. Sem nyugalom, sem békeség nem lesz addig Amerikában, amíg a négerek polgárjogát nem ismerik el. A lázadás forgószele mindaddig alapjaiban rázkódtatja meg országunkat, míg fel nem kél az igazság fényes napja.

De van mondanivalóm népemnek is, melynek lába alatt ég a küszöb, hogy bejusson végre az igazság palotájába.

Miközben jogos helyünk eléréséért küzdünk, nem eshetünk az igazságtalan cselekedetek bűnébe. Ne a keserűség és a gyűlölet poharából csillapítsuk szabadságszomjunkat. Nekünk mindig a méltóság és a fegyelem magaslatain kell megvívunk harcainkat. Nem engedhetjük meg, hogy építő tiltakozásunk fizikai erőszakká silányuljon. Újra és újra fel kell emelkednünk abba a fenséges magasságba, ahol a testi erőre lelki erővel tudunk válaszolni.

A négerek közösségében tapasztalható újfajta nagyszerű harci szellem nem vezethet a minden fehérrel szembeni bizalmatlansághoz, mert fehér testvéreink közül sokan – ahogy mai, itteni jelenlétük is bizonyítja – tudatára ébredtek, hogy sorsuk össze van kapcsolva a mi sorsunkkal, és szabadságuk kibogozhatatlanul össze van kötve a mi szabadságunkkal. Egyedül nem mehetünk.

És mivel megynünk, meg kell fogadnunk, hogy előre fogunk haladni. Nem fordulhatunk hátra. Egyesek örökösen azt kérdezik a polgárjogi harcosoktól: „Mikor lesztek végre elégedettek?”

Addig nem lehetünk elégedettek, amíg a rendőri kegyetlenség kimondhatatlan rémtetteinek négerek az áldozatai. Addig nem lehetünk elégedettek, amíg fárasztó utazásoktól elnehezült testünk nem pihenhet meg az utak mentén álló motelekben és a városok szállodáiban. Addig nem lehetünk elégedettek, amíg a négerek mozgása alapvetően egy kisebb gettóból egy nagyobb gettóba költözésben merül ki. Addig nem lehetünk elégedettek, amíg egy Mississippiben lakó néger nem szavazhat, és amíg egy New York-i néger azt hiszi, hogy neki nincs miért voksolnia.

Nem, nem vagyunk elégedettek, és nem is leszünk azok egészen addig, amíg az igazság úgy nem zúdul alá, mint a vizek, s a jogosság, mint a hatalmas áradat.

Nem feledkezem meg róla, hogy vannak köztetek, akiket nagy próbatételek és szenvedések küldtek ma ide. Vannak, akik szűk börtöncellákból érkeztek. Vannak, akik olyan vidékekről jöttek, ahol szabadságvágyukat vad üldöztetés és rendőri kegyetlenkedés fojtja el. Ti vagytok a teremtő szenvedés kipróbált katonái. Abban a hitben folytassátok a munkát, hogy a meg nem érdemelt szenvedés megváltó erő rejlik.

Mindnyájan azzal a tudattal menjetek vissza Mississippibe, Alabamába, Dél-Karolinába, Georgiába, Louisianába, modern nagyvárosaink nyomornegyedeibe és gettóiba, hogy ez a helyzet valamiképpen meg tud és meg fog változni. Ne merüljünk el a kétségbeesés tengerében.

Ma azt mondom nektek, barátaim, hogy a jelen pillanat nehézségei és csalódásai ellenére van egy álmom. Olyan álmom ez, amely mélyen gyökerezik az amerikai álomba.

Van egy álmom: egy napon felkel majd ez a nemzet, és megéli, mit jelent valójában az, ami a hitvallásában áll: „Számunkra ezek az igazságok nyilvánvalóak; minden ember egyenlőnek lett teremtve.”

Van egy álmom: egy napon Georgia vöröslő dombjain a hajdani rabszolgák fiai és a hajdani rabszolgatartók fiai le tudnak ülni a testvériség asztala mellé.

Van egy álmom: hogy egy napon még Mississippi állam is, amely ma az igazságtalanság és az elnyomás forrásától szenvedő sivatag, a szabadság és a jog oázisává fog változni.

Van egy álmom: négy kicsi gyermekem egy napon olyan országban fog élni, ahol nem a bőrük színe, hanem a jellemük alapján fogják megítélni őket.

Van egy álmom.

Van egy álmom: hogy egy napon Alabama államban, ahol a kormányzó ma szünet nélkül csak a beavatkozásról és a hatálytalánításról beszél, megváltozik a helyzet, de úgy, hogy fekete kisfiúk és fekete kislányok testvérként, kézen fogva járhatnak a fehér kisfiúkkal és kislányokkal.

Van egy álmom.

Van egy álmom: egy napon minden völgy fölemelkedik, minden hegy és halom lesüllyed, az egyenetlen egyenessé lesz és a dombvidék síksággá! Mert megjelenik az Úr dicsősége, látni fogja minden ember.

Ez a mi reménységünk. Ezzel a hittel térek vissza Déltre. Ezzel a hittel képesek leszünk kifarag-ni a kétségbeesés hegyéből a reménység követét, ezzel a hittel gyönyörű szimfóniává változtatjuk nemzetünk fülsértően hamis hangjait. Ezzel a hittel és abban a tudatban, hogy egy napon szabadok leszünk, tudunk majd együtt dolgozni, együtt imádkozni, együtt harcolni, együtt börtönbe vonulni, együtt kiállni a szabadság mellett.

Ez lesz az a nap, amikor Isten valamennyi gyermeke együtt, új tartalommal énekelheti: „Hazám, én rólad, a szabadság édes országáról énekelek. Ország, ahol atyáink haltak, a zarándokok büszkesége, minden hegyoldalról zengjen a szabadság!”

Márpedig Amerika csak akkor lehet nagy nemzet, ha ez igazzá válik. Zengjen hát a szabadság New Hampshire csodás dombtetőiről! Zengjen a szabadság New York fenséges hegyeiről! Zengjen a szabadság a Pennsylvanai Allegheny csúcsairól! Zengjen a szabadság Colorado hófedte Sziklás-hegységéről! Zengjen a szabadság Kalifornia kerekded hegyormairól! De nemcsak róluk: zengjen a szabadság Georgia Kőhegyéről is! Zengjen a szabadság Tennessee Órhegyéről! Zengjen a szabadság Mississippi minden dombjáról és halmocskájáról. Minden hegyoldalról a szabadság zengjen!

Ha szabadság zenghet, ha engedjük, hogy a szabadság zengjen minden faluból és minden falucs-kából, minden államból és minden városból, akkor közelebb hozhatjuk azt a napot, melyen Isten minden gyermeke, feketék és fehérek, zsidók és pogányok, protestánsok és katolikusok kézen foghatják egymást, s együtt énekelhetik a régi néger spirituálét: „Végre szabadok! Végre szabadok! Hála a Magasságos Istennek, végre szabadok vagyunk!”

Retorikai elemzés

Cím

Nem tudjuk, hogy a beszédnek eredetileg volt-e címe. Annyit tudunk, hogy Kingnek hét perces időkeretet szabtak meg (ami gyakorlatban tizenhat percesre bővült), s tudjuk, hogy a beszéd vázlatát előző este készítette el. A menet egyik szervezője, Clarence Benjamin Jones egy interjúban azt állította, hogy King előző este, azaz 12 órával a beszéde előtt még nem tudta, miről fog beszélni másnap a tömeg előtt.²² Ám túlzás lenne azt állítani, hogy egy hirtelenjében összeszedett, vagy összeszedetlen beszédet adott volna elő King. Azt tudjuk, hogy több ún. „álom” beszéde is elhangzott a 60-as években, azaz az azóta szállóigévé vált „van egy álmom” szófordulat a közhiedelemmel ellentétben nem a washingtoni menetelés idején született meg. Ismerjük egyik beszédét, amelyet a National Association for the Advancement of Colored People egyesület előtt mondott el The Negro and the American Dream címmel. S azt is tudjuk, hogy King ezt a szófordulatot 1963 júniusában a detroiti tüntetésen is alkalmazta követelése hangsúlyozására.

De a címmel kapcsolatban még tovább kell visszamennünk a múltba, mert az álom fogalmát nem az amerikai gazdaság ihlette King esetében, hanem a Szent-

²² On Martin Luther King Day, remembering the first draft of „I Have a Dream”. The Washington Post. 2011. 01. 16.

írás.²³ 1961-ben King és társa James Bevel meglátogatta az Olajfák hegye baptista templomot Albany-ban, mely két héten belül a hetedik felgyújtott templom egyike volt, hogy ott istentiszteletet tartsanak a romok között. A Student Nonviolent Coordinating Committee egyik hölgytagja imádkozott ezen a szomorú alkalmon, aki teljesen átadta magát az imádság lelkületének. A jóeli próféciából ismert álmok és látomások is megjelentek ebben az imádságban, melyeknek King is hatása alá került. Itt hangzott el először és nem King szájából ez a mondat „I have a dream.” Ezt követően King többször és több helyen mondott olyan beszédet, ahol az álom, mint kapcsoló erő jelent meg a bibliai és jóléti fogalom között. Amikor a Lincoln szobor árnyékában King az előre elkészített vázlat alapján beszélt, a befejezés előtt Mahalia Jackson gospel énekes, aki maga is fellépett ezen a napon, bekialtott Kingnek: „Beszélj nekik az álomról, Martin!”²⁴ Így vált halhatatlanná ez a beszéd, köszönhetően a szónok tehetsége mellett annak a szenvedélyes önátadásnak, amit King az általa képviselt bibliai igazságok iránt tanúsított.

Logosz – tartalom

„Köz társaságunk megteremtői az Alkotmány és a Függetlenségi Nyilatkozat nagyszerű szavainak írásával aláírtak egy kötelezvényt, melynek örököse lett minden amerikai. Ez a kötelezvény arra tett ígéretet, hogy minden ember biztositékot kap az élethez, a szabadsághoz és a boldogság kereséséhez való elidegeníthetetlen jogára” – mondja King beszéde kezdetén. King üzenete és annak filozófiai háttere az Egyesült Államok szellemiségének és államiságának egyik premisszája volt már évszázadok óta. Thomas Jefferson a természeti törvényből vezette le az embert megillető természetes jogok dogmáját. „Magától értetődőnek tartjuk a következő Igazságokat: minden ember egyenlőnek teremtett, s a Teremtő elidegeníthetetlen jogokat adományozott neki: Életre, Szabadságra, a Boldogság keresésére.”²⁵ A természeti törvény axiómája John Locke-tól származik, tőle merít Jefferson is, Lincoln is. King is erre az alapra épít, de ő ezt a törvényt transzcendentális forrásból látja igazoltnak. „Számunkra ezek az igazságok nyilvánvalóak; minden ember egyenlőnek lett teremtve” – mondja a beszéd leg-híresebb részének kezdetén. A beszéd tartalma tehát röviden így foglalható össze: a feketéknek is régóta joga van a szabad élethez, s e jog érvényesítéséhez mindenkinek meg kell tennie a tőle telhetőt.

Felépítés és érvelés

A beszéd struktúrája könnyen megmutatkozik a hallgató előtt. A megszólított célközönség szerint lehet a beszédet három részre tagolni. A beszéd három része a következő: a négerek tarthatatlan helyzete, a polgárjogi mozgalom igazsága és a jövő reménysége.

23 Lischer, Richard: *The Preacher King, Martin Luther King Jr. and the word that moved America*, Oxford University Press, 1995. 93–94.

24 Branch, Taylor: *Parting the Waters: America in the King Years 1954–1963*. Simon & Schuster, 1989. 882.

25 Függetlenségi Nyilatkozat Url: <http://mek.oszk.hu/02200/02256/02256.htm> (Letöltés 2013. 11. 20.)

A menet tagjait szólítja meg a bevezetésben, ami teljesen természetes. Közös talajra áll a hallgatósággal, elégedettséget fogalmaz meg és egy nemes célt láttat velük. Retorikai eszköze, hogy a beszéd elhangzása valami jó eredményre fog elvezetni és mindenki részesülni fog ebben az eredményben. Ezért érdemes azt meghallgatni.

Ezt követően a törvényhozást szólítja meg. A sürgetés erőteljes, de békés hangnemű. Ugyanakkor érvelése teljesen érthető. Nem lehet arra várni, hogy majd ha kiengedik a gőzt (ti. a „négerek”), akkor majd minden a hétköznapi mederbe kerül vissza. King arra hívja fel a figyelmet, hogy most még cselekedhet a törvényhozás békés körülmények között, de félő, hogy a feketék haragja őt magát is félresöpörheti.²⁶

Ezután saját népét szólítja meg, akiket arra igyekeznek ösztönözni, hogy ne essenek az igazságtalan cselekedetek bűnébe, ne a gyűlölet poharából csillapítsák szabadságszomjukat, és tiltakozásuk építő maradjon, és nehogy fizikai erőszakká silányuljon. Érvelése arra alapoz, hogy a testi erő felett van egy nagyobb hatalom, ez pedig a lélek ereje.

Majd a fehér embereket szólítja meg, akik mindig azt kérdezzék: „Mikor lesztek végre elégedettek?” Itt következnek azok a konkrét hétköznapi példák, amelyekkel King érzékelteti, hogy nincs megállás, csakis a célba érést követően.

Ami a szónoklatot valóban magasba emeli mégis az az, hogy King az egész amerikai nemzetet szólítja meg beszédében. Tudja, hogy az igazi megbékéléshez mindkét félre szükség van, a rabszolgatartók és a rabszolgák fiaira egyaránt, tudja jól: „Egyedül nem mehetünk.” Ez konkrét és kritikus utalás a radikális fekete irányzatok politikájára is. Ennek az üzenetnek az egyik stilisztikai eszköze az epifora (ld. később).

Az álom

Ez a rész a szónoklat igazi csúcsa. A reménység hangja és a hit ereje szólal meg ebben a perspektivikus, szinte himnikus magasságokba emelkedő befejező harmadik egységben. A Bibliából eredő, de a nagy amerikai eszményhez is szó szerint kapcsolódó álom kifejezés egy lapra hozza az igazság és az igazságtalanság kérdését. Isten igazsága megengedi, hogy az ifjak álmokat és látomásokat lássanak (Jóel 3) a jövővel kapcsolatban, amiért érdemes hinni és küzdeni, az „amerikai álom” igazságtalansága viszont milliókat zár el ennek beteljesülésétől. Ám amíg a szónoklat eddigi részében egy számadásra hívásról volt szó, most változik a kifejezés-mód, és egy hívő ember rendíthetetlen etosza jelenik meg szónoki mesterfokon. Van egy álom, amelyik be fog teljesülni, ez hit kérdése, s ebben a hitben érdemes élni King szerint, mert ennek a beteljesülése az Úr dicsőségének megjelenése lesz. A reményteljes befejezés, a látomás teljes expanziója mindenképpen motiváló retorikai eszköz. Ennek a résznek az előadása teljes mértékben magával ragadó, sodró lendületével, hangerejével szinte extatikus magasságokba emelkedik.

26 Malcolm X és Elijah Muhamad ekkor már teljes erővel hirdették a teljes faji elkülönülést, ill. Malcom X Kinget ekkor már „Tamás bátyának” nevezi Url: <http://www.youtube.com/watch?v=-Rr-aRxItpw> (Letöltés 2013. 11. 25.)

Etosz felépítése

Allusio mint stílusfigura jelentése célzás, rejtett utalás, sugalmazás, párhuzamba állítás. A szónoklat három külön forrásból merít, azaz három különböző forrásra utal ahhoz, hogy a beszélő saját etoszáat megerősítse. King beszéde így kezdődik eredeti nyelven „Five score years ago a great American...”, amely konkrét utalás Lincoln Gettysburgi szónoklatára, mely az amerikai történelem egyik legismertebb beszéde.²⁷ Lincoln így kezdte: „Four score and seven years ago our fathers brought forth, upon this continent, a new nation, conceived in liberty, and dedicated to the proposition that "all men are created equal." Ahogy olvasható, Lincoln beszéde is az emberi jogok védelmében született, így ez az utalás egyértelműen egy közösen elfogadott tekintéllyel való érvelés. Lincoln már 100 éve is ezekért az emberi jogokért emelt szót, ideje lenne komolyan venni őt (is).

„A négerrek törvényes rosszkedvének e tikkasztó nyara nem múlik el addig, míg el nem jön a szabadság és az egyenlőség éltető ösze.” Ez a mondat félreérthetetlen utalás Shakespeare III. Richard drámájának kezdő soraira, melyet minden amerikai tanulóknak szó szerint tudnia kell.

„Now is the winter of our discontent / Made glorious summer by this sun of York.”

Ennek a drámának a beemelése egyértelmű utalás arra nézve, hogy bár Richard és Edward tulajdonképpen testvérek, de olyan állandó konfliktusban élnek, mely jól jelképezi a fehérek és a feketék állandó feszültségét és folytonos harcát. King a saját etoszáat építi fel ezzel a stilisztikai eszközzel, hiszen a Biblia igazságát, Lincoln igazságát és a nagy drámairó igazságát is felhasználja annak érdekében, hogy saját igazságát bizonyítani legyen képes.

Pátosz

King két helyen is él a pátosz egyik eszközével, a szűkebb értelemben vett patriotizmus érzelmeihez kapcsolódó hatáskeltéssel. Az amerikai kultúrában a lokálpatriotizmusra való apellálás egy bevett szociálpszichológiai eszköz, gyakran élnek vele a politikusok. Először ott találkozunk ezzel, amikor hazaküldi a feketéket a déli államokba, Mississippibe, Alabamába, Dél-Karolinába, Georgiába, Louisianába. Itt mindenki személyesen megszólítva érzi magát. Másodszor pedig, amikor idézi Sameul Smith baptista lelkész dalszövegét „Hazám, én rólad, a szabadság édes országáról énekelek. Ország, ahol atyáink haltak, a zarándokok büszkesége, minden hegyoldalról zengjen a szabadság!” Nagyszerű érzékkel ragadja meg a benne rejlő lehetőséget, s igyekszik felsorolni az összes olyan északi államot, azoknak is inkább domborzati magaslatait, ahonnan sok fehér amerikai érkezett a Washingtoni menetbe. A magaslatok említése rejtett üzenetet is hordoz, hiszen a nemzet nagysága csak akkor valósulhat meg, ha nem alantas dolgokkal, hanem épp fordítva, magaslatokra emelkedve tud nagygyá lenni. „Újra és újra fel kell emelkednünk abba a fenséges magasságba...” Az északi domborzat említését természetesen követi a déli államok hegyeinek említése is, azaz mindenki közös felelőssége, hogy északon is, délen is mindenki emelkedjen fölül saját igazságain és engedje, hogy „Zengjen a szabadság”.

27 Elhangzott 1863. november 19-én a Gettysburgi Katonai Temető felavatásán.

A pátosz másik eszközének célja, hogy a hallgatóságot érzelmi módon is maga mellé állítsa, azaz a négerek felé érzett ellenszenvet, előítéletet szánalomba, hovatovább empátiába fordítsa át. King szeretné, ha a hallgatóság kilépne abból az előítéletből, hogy a négerek buták és lusták, és átérezné annak felelősségét, hogy a feketék minden lehetőségtől el vannak zárva, akik a jólét óceánjában a szegénység magányos szigetén élnek.

Hovatovább szembesülni kell a beszéd hallatán avval is, hogy a száz éve elfogadott Nyilatkozat szerint a fehérek végül is becsapták a feketéket, és nem adták meg nekik azt a szabadságot, amit Lincoln garantált. Ez mindenképpen szegényszerzetet vált ki a jószándékú vagy akár semleges hallgatóban is, mert etikailag alapkövetelmény, hogy az ígéretet be kell tartani.

Analógia

A beszéd tartalmi, gondolati elemeihez King rendkívül jó érzékkel találja meg a legkifejezőbb analógiákat. Az egyik ilyen hétköznapi analógia a fedezettl bíró vagy éppen nem bíró csekk képe. Mivel a bankkártyákat megelőző időszakban vagyunk, ahol minden munkás a legtermészetesebb módon csekket kapja meg a fizetését, a fedezettl bíró csekk teljes mértékben a tömegek jól megértett képe lett. A „jó csekk” jelentését mindenki értette, hiszen mindenki tudta, hogy a nemzet csekkéről van szó, mely minden amerikai állampolgárnak szavatolja a szabad élethez szükséges fedezetet. King arra utal, hogy az alapító atyák és a nemzet páncéltermeinek fedezete nem ürülhetett ki száz esztendő alatt. De ahogy néha a hétköznapiakban is megtörtént akkor, ha egy csekk mögött nincs fedezet, akkor a papír önmagában nem ér semmit. King ezt a képet használja fel, hogy bonyolult jogi érvelések helyett megmutassa, az amerikai nemzet az ősök akarata ellenére a nemzet egy részét hamis csekkel kívánja becsapni. „Eljöttünk hát, hogy beváltjuk ezt a csekket...” – kiáltotta King a Mall túlvégén található Capitolium felé. Hogy a kép mennyire volt érthető, lemérhető a hallgatóság reakcióján.

Konkrét példák

A szegregáció hétköznapi példái is helyet kapnak a szónoklatban. Megnevezésre kerülnek a feketék ellen elkövetett rendőri kegyetlenségek, bebörtönzések, a feketéket kitiltó útmentén található motelek és városi szállodák, a szegénység formái, a szavazati jog hiánya, vagy éppen ahhoz kapcsolódó érdektelenség az elérhetetlen célok ismeretében.

Biblia képek

King szónoklatait minden esetben áthatották a tartalmat tökéletesen kifejező, vagy arra pontos utalást tartalmazó bibliai versek, illetve tartalmak. Ezek az igeversek, valamint ihletett képek minden esetben elmélyítették a kifejezésre váró gondolatot. Fontos adat, hogy a 60-as évek amerikai „átlagembere” bizonyos értelemben egyháztag volt, azaz a Biblia világa nem okozott nehézséget számára. Amennyiben a többség elfogadja, hogy a Biblia az igazságot tartalmazza, akkor a beszéd bibliai utalásai is ezt a jogot és igazságtartalmat igényelik maguknak. Néhány bibliai utalást említek a következőkben:

„Úgy érkezett, mint boldog virradat, mely véget vet a fogság hosszú éjszakájának.” Vö. „Este szállást vesz a sírás, reggelre itt az ujjongás” (Zsolt 30,5).

„...a faji igazságtalanság futóhomokjáról a testvériség kemény kősziklájára.” Vö. „...az okos emberhez, aki kősziklára építette a házát (...) a bolond emberhez, aki homokra építette a házát” (Mt 7,24 és 26).

„...az igazság úgy nem zúdul alá, mint a vizek, s a jogosság, mint a hatalmas áradat.” Vö. „Áradjon a törvény, mint a víz, és az igazság, mint a bővizű patak!” (Ámós 5,24).

„...a meg nem érdemelt szenvedésben megváltó erő rejlik” Vö. „Ellenben ha kitaróan cselekszitek a jót, és türitek érte a szenvedést, az kedves az Isten szemében” (1Péter 2,20).

„Van egy álmom: egy napon minden völgy fölemelkedik, minden hegy és halom lesüllyed, az egyenetlen egyenessé lesz és a dombvidék síksággá! Mert megjelenik az Úr dicsősége, látni fogja minden ember.” Vö. „Egy hang kiált: Építsetek utat a pusztában az ÚRnak! Készítsetek egyenes utat a kietlenben Istenünknek! Emelkedjék föl minden völgy, süllyedjen le minden hegy és halom, legyen az egyenetlen egyenessé és a dombvidék síksággá! Mert megjelenik az ÚR dicsősége, látni fogja minden ember egyaránt. – Az ÚR maga mondja ezt” (Ézs 40,3-5).

Stilisztikai eszközök

Metaforák

Retorikai értelemben vett trópus, névátvitelre épülő szókép. Alapja a hasonlat, de attól sokkal feszesebb, mert két dolog képzetének kölcsönhatása eredményezi, azaz ereje szemantikai sűrítettségéből, a tartalom és a hordozó együttes jelentéséből fakad. King beszédét elemi erővel bíró metaforák szövik át. Néhányat felsorolok közülük. „Rabszolga-felszabadító törvény” = „boldog virradat”; „faji megkülönböztetés” = „bilincsei és láncai”, = „sötét és kietlen völgy, = „futóhomok”, = „fülsértően hamis hang”; „szegénység” = „magányos sziget”; „Alkotmány és a Függelenségi Nyilatkozat” = „kötelezvény”; „igazság” = „bankja”; „fokozatos fejlődés” = „nyugtató gyógyszer”; „rosszkedv” = „tikasztó nyár”; „lázadás” = „forgósél”; „igazság” = „fényes nap”, = „palota”, „alázúduló víz” stb.

Ellentétek

Két egymással ellentétes gondolat hasonló szerkezetű megfogalmazása. A szövegösszefüggést strukturális szinten biztosítja ez a nyelvi eszköz. Néhány példát hozok erre Kingtől: „...boldog virradat, mely véget vet a fogság hosszú éjszakájának.” „...a négerek a szegénység magányos szigetén élnek, miközben körbeveszi őket a jólét óceánja.” „...faji megkülönböztetés sötét és kietlen völgyéből kijussunk a faji igazságosság napsütötte útjára.” „...a faji igazságtalanság futóhomokjáról a testvériség kemény kősziklájára.” „1963 nem a vég, hanem a kezdet.” „Mississippi állam is, amely ma az igazságtalanság és az elnyomás forróságától szenvedő sivatag, a szabadság és a jog oázisává fog változni.” „Ezzel a hittel képesek leszünk kifaragni a kétségbeesés hegyéből a reménység követét, ezzel a hittel gyönyörű szimfóniává változtatjuk nemzetünk fülsértően hamis hangjait.”

Anafora

Az anafora ismétlésen alapuló alakzat, amelyben az ismétlődő nyelvi egység (szó, szintagma, mondat szerkezet) az egymást követő mondatok, verssorok, versszakok, fejezetek elején olvashatóak. „Száz évvel később...”, „Most jött el az ideje...”, „Addig nem lehetünk elégedettek...”, majd később „Ezzel a hittel...” kezdi négyszer is ismételve egymást követő mondatát vagy mondat egységét King. A hanganyag alapján lehet csak igazán érezni, milyen hatalmas erő húzódik meg ebben a ritmikus ismétlésben. – Van egy álmom. A szállóigévé vált kifejezés kilenc alaklommal hangzik el a beszédben, ebből hat alkalommal anaforaként, azaz mondatkezdő kifejezésként. S ugyanígy találkozunk kilenc alkalommal a „Zengjen a szabadság” felszólítással is.

Epifora

Az anaforához hasonlóan ismétlésre alapuló alakzat, de az ismételt nyelvi egység az egymást követő mondatok, verssorok, versszakok, fejezetek végén olvashatóak. Az angol eredetiben található meg: „With this faith we will be able to work *together*, to pray *together*, to struggle *together*, to go to jail *together*, to stand up for freedom *together*...”

Interrogatio

Költői kérdés. A retorika olyan pragmatikus alakzata, amely egyszerű szövegként is elhangozhatna, de így kérdésként, valaki szájába adva, nagyobb hatást tud gyakorolni. King a fehérek szájába adja a kérdést: „Mikor lesztek végre elégedettek?” Ezzel is a beszéd patetikus erejét növeli, hiszen a kérdés léletszerűsége valóban képes a szégyenérzet kiváltására.

Izokólon

Egyenlő hosszúságú szókapcsolatok ismétlődése, ritmikájának segítségével lehetőséget ad a szép hangzás mellett a gondolat gördülékeny és hangsúlyozott közvetítésére. Angolul a következő kettő található a beszédben: „Go back to Mississippi, go back to Alabama, go back to South Carolina, go back to Georgia, go back to Louisiana.” A másik pedig a következő: „from every village and every hamlet, from every state and every city...” A formai kifejezésen túl a ritmikus felsorolás azt is közvetíti, hogy az előbbiben azok az államok kerültek felsorolásra, ahol fokozott kérdés a szegregáció, míg az utóbbi azt fejezi ki, hogy minden helyről zengjen a szabadság.

Litotés

Egy fogalom hangsúlyozása ellentétének tagadása által. King is használja ezt az eszközt, bár a magyar fordítás nem tudja ezt visszaadni, de az eredeti megfelelően bemutatja, hogy mennyire jól emeli ki ez a stilisztikai eszköz a kívánt mondanivalót. I am *not unmindful* that some of you have come here out of great trials and tribulations.

Alliteráció

Ugyanazzal a hangzóval kezdődő szavak dallamossága és lüktetése a beszéden belül. Az eredeti nyelvben a következőképpen hangzik: Rise from the *dark* and *desolate*... the *marvelous new militancy*... *trials and tribulations*...

Hatás

1963. augusztus 28-án King előtt különböző polgárjogi szervezetek vezetői, egészen pontosan még tizenegy szónok szólt a nagyszámú tömeghez. Mondanivalójukat tekintve tartalmilag nem tértek el a King által megfogalmazott üzenetektől. Ez a nap mégis King beszéde alapján maradt emlékezetes. Reston a beszéd másnapján írja, hogy „King azokat a témákat érintette, amelyeket mások is, csak éppen mindenki másnál hatásosabban. Szónoklata tele volt Lincoln és Gandhi szimbolizmusával, a Biblia kádenciáival. Harcos volt és szomorú, s azzal az érzéssel eresztette útjára a tömeget, hogy nem hiába jöttek el.”²⁸

Már ott a helyszínen érezhető volt az a – szinte – vallásos áhítat, melynek köszönhetően a tömeg szívta magába King minden egyes szavát. Az előbbi elemzésen túl, mi volt a titka annak, hogy ez a 17 perc ilyen nagy hatást tudott gyakorolni az egybegyűltekre? A retorikai technikán túl ott állt egy ember, aki olyan mélyen volt átszellemülve az általa képviselt tartalom igazságának erejétől, olyanira érződött rajta, hogy legapróbb kétely nélkül is hisz az igazság győzelmében, hogy egyszerűen nem lehetett nem figyelni rá. Az előadásmód a lassú és vontatott kezdéstől a legmélyebben átélt, sodró erejű, szinte önkívületi állapotban elmondott befejezésig is nagyon meggyőző hatást tudott gyakorolni a hallgatóságra.

S ennek a hallgatóságnak, ha nem is a helyszínen, de tagja volt Kennedy elnök is. A hatás őt sem kerülte el. A beszédet megelőzően, augusztus 28-án délelőtt a szervezőket fogadták a kongresszusban, mely találkozást követően a politikusok rendkívül óvatosan fogalmaztak. Ugyanezen a napon Kennedy fogadta Kinget és társait, akiket a beszéd után politikai szövetségeseinek tekintett. Azaz a washingtoni adminisztráció a beszédet politikai értelemben is pozitívnak ítélte meg, s felvállalta azt előadójával együtt. Így tehát elmondható az is, hogy ha volt beszéd, amely alapvetően változtatott egy ország vezetésének döntésein, illetve a közhangulaton, akkor az Martin Luther King „álma” volt.

Befejezés

Mózes első könyvében azt kérdezik József testvérei egymás között a maguk cinikus módján „Meglátjuk, mi lesz az ő álmából” (Gen 37,20). Erre a kérdésre – vajon beteljesült-e King álma? – nehéz választ adni. Azt minden bizonnyal lemondhatjuk, hogy fél évszázad, politikai, jogi és közéleti értelemben is teljesen megváltoztatta az amerikai társadalom afroamerikaiakhoz való viszonyulását. Sőt, 2008-ban az amerikaiak először választottak nem fehér bőrű elnököt Barack Obama személyében. Így nyugodtan vállalható, hogy az álom legnagyobb része teljesült, bár nyilvánvaló, hogy az országból a rasszizmus nem tűnt el teljesen.

²⁸ Url: <http://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/topics/MLK/washdream.pdf> (Letöltve: 2013. 11. 21.)

Éppen amiatt lehet érvényes még mindig King utolsó beszéde, melyet meggyilkolása előtti napon mondott, 1968. április 3-án, a Mason Temple (Memphis) gyülekezete előtt.

„Nem tudom, hogy mi fog most történni. Van némi nehézségünk. De az igazán nem számít. Mert fent álltam a hegytetőn. Mint minden ember, én is szeretek élni, sokáig élni, szeretném, ha hosszú élettel áldana meg Isten. De ezzel most nem törődöm. Csak Isten akaratát akarom véghezvinni. És Ő megengedte nekem, hogy ott álljak a hegyormon. Lefelé néztem és láttam az Ígéret Földjét. Talán nem jutok oda veletek együtt, de remélem, hogy egy népként juttok el az Ígéret Földjére.

Ezért boldog vagyok ma este, nem csinálok magamnak gondot. Embertől nem félek, mert szemeim látták az Ígéret Földjét. Legyen dicsőség a magasságban Istennek!”

Képzőművészet

Reneszánsz ember E-húron játszva

– *Borsos Miklós szobrászművész kiállítása
a Biblia Múzeum Kiállítótermében** –

Borsos Miklós műveiből néhány kisplasztikát, festményt és javarészt rajzokat válogattak és állítottak ki a Biblia Múzeum munkatársai. Ennek a szerény, ugyanakkor minőségében rendkívül gazdag tárlatnak az a jelentősége, hogy a már humán területen is technokrata és haszonelvű korunkban felmutatja azt a rendkívül ritka ismeretlent, akit úgy hívnak: *a reneszánsz ember*.

A reneszánsz ember nem azonos a polihisztorral. A reneszánsz ember nem ért mindenhez, nem is műveli a tudományok és művészetek összességét, mert az lehetetlen. A reneszánsz ember nem *a* divatos ember, ráadásul nem azt nézi, mi az, ami megéri. A reneszánsz ember az *idők teljességének géniusza*. Ezért nem korszerű ember, benne ugyanis ősidők ösztöne rejtőzik, ugyanakkor mindenkor és minden korban a legegységesebben szólal meg az általa teremtett legújabb formákban. Eugenio Garin kultúrtörténész tárta fel azt a Giorgio Vasarira visszavezethető véleményt, miszerint azzal, hogy az antik művészethez nyúlunk vissza, a humanisták az igazi régiek (antiqui), akik elutasítják azokat, akik magukat moderneknek nevezik, de valójában ósdiak. *Az új tehát úgy küzd le a „régit”, mármint a barbár gótikát, hogy az „antikot” szegzi szembe vele.* Borsos Miklós ebben az értelemben is reneszánsz ember, aki számára „a művészet nem «korszerű», hanem egyetemes. Nem divatok, hanem humanisztikus tartalmakat hordoz.” Máshol pedig ezt úgy fogalmazza meg, hogy „erős egyéniségek valami elfelejtett régihez nyúlunk, és a maguk nyelvén «elfogadhatatlan» újként hat-

* Borsos Miklós szobrász- és grafikművész „Hegedűszóban szép mesét jelentek” című kiállítása 2014. március 13-tól június 27-ig tekinthető meg a Biblia Múzeum Kiállítótermében.

nak.” Saját bevallása szerint ezért nem tudott mit kezdeni azokkal, akiknek művészi értelemben „nem volt anyukájuk-apukájuk”.

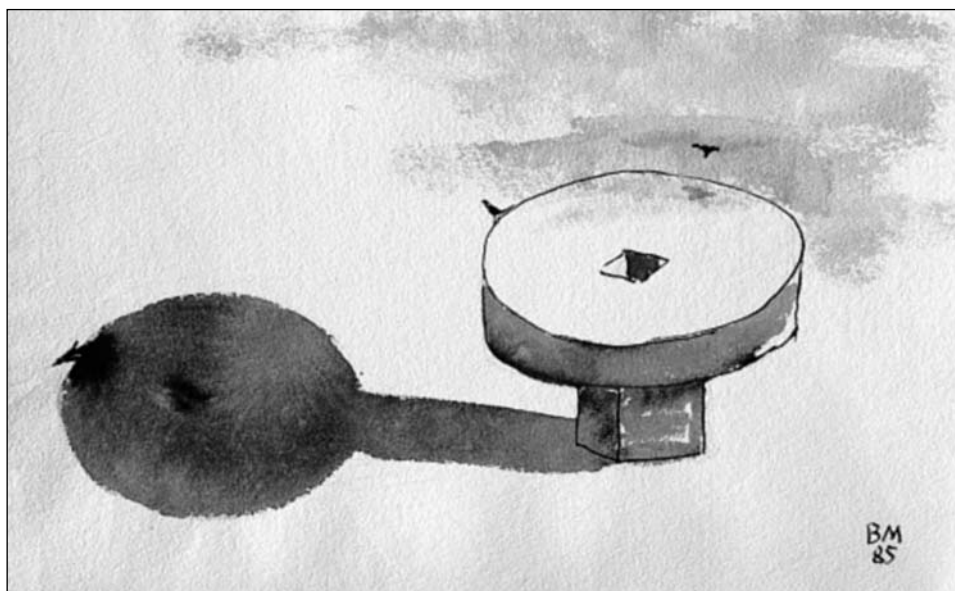
Másrészt a reneszánsz ember *a művészi és erkölcsi minőség arisztokratája*. A nagy mecénás, Cosimo de Medici állítása szerint „a kevés zseni égi jelenség, nem teherhordó számár”. Az utalás arra vonatkozik, hogy *a géniuszt nem lehet kényszeríteni, de amit tesz és alkot, abban önmagát adja mindenkinek*. A reneszánsz ember arisztokráciája „égi jelenségében” gyökerezik, magasságokban keringő és elérhetetlen, ezért egyedül van gyakran, mégsem magányos. Ugyanakkor épp ebbéli helyzetéből fakadóan mindeneket beragyogtatni és mindenkinek önmagát adni képes. Borsos Miklós ebben az értelemben is reneszánsz ember, hiszen főiskolai tanárai nem lévén a nagy reneszánsz alkotásoktól és mesterektől tanult Párizsban, Firenzében, Rómában, francia és angol földön, valamennyiszer a *genius loci* hatókörében, ahol a Szamothrakéi Nikével, Leonardo da Vincivel, Michelangelóval vagy éppen Henry Moore-ral társalgott. S aki ilyen elit akadémiát járt ki fiatalon, ennek a szellemi körnek ő maga is tagja lesz és marad mindvégig. „A zenében és a művészet megismerésében élek, ez a legnagyobb öröm, ez a szórakozásom, ez a mindenem.” Erről az örömről jegyzi meg egy interjúban, hogy törekeny palló. „Öröm lehet a lemondás is, a belátás, vagyis az áldozat – sokkal inkább, mint a diadal. Erre intenek a próféták, a görög bölcsek és a Megváltó!” Borsos is elérhetetlen magasságban volt, *Toronyban*, ahogy ő nevezte kicsi, de nagy belmagasságú műtermét a Zárda utcában, amelyet nagy nehezen utaltak ki az akkor munkanélküliségre kárhozottatott művésznek; de éppúgy a „balatoni Toscanában”, a tágas Tihanyban is. „Mindegy, itt a falakon belül az ember megteremti a saját világát.” És művészi szinten mérve magas pályája elle-

A csónakos

nére épp azzal, hogy nem kapott igazán nagyméretű megbízásokat – írja róla László Gyula –, az életnagyságnál kisebb szobrait, érmeit és rajzait közvetlenségükkel magunkénak érezzük, s tegyük hozzá, őt magát is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy a Biblia Múzeum kiállított anyaga rajongó magángyűjtőinek kölcsönzéséből állt össze, akik ráadásul személyesen ismerték őt.

Harmadrészt a reneszánsz ember saját mikrokozmosz létét az egyetemes kozmosz részeként látja, s *a teljességet képviseli*, és annak megtisztelő jegyében alkot. Ezért a reneszánsz ember mindig *holisztikus szemléletű és életű művész*. Nem viseli el az egysíkú gondolkodást, a *csak egy szempontból láttató didaktikát*, a *szekértáborozást*, a *felekezeti vakságot*, a *szakbarbárságot*. Ugyan erősen analitikus alkat, ha a megmunkálendő anyag megismeréséről van szó, de az anyag által létrehozott mű tartalmát tekintve egyetemes értékrendű, szisztematikus gondolkodású. Ezért is több műfajnak az elkötelezettje, mert eszköztárát is az egyetemesség kifejezésének igényével szélesíti. Jól tudjuk, hogy Borsos reneszánsz példaképei festők, szobrászok, építészek, költők és tudósok voltak egy személyben. Ebben az értelemben is reneszánsz ember Borsos Miklós. Festett, rajzolt, szobrot faragott, memoárokat, elemzéseket írt, amelyeknek gyűjteményes két kötete a *Visszanéztem félutamból* (1971) és *A toronyból* (1979) címet viselik. Mindezek mellett – hegedült. Nem szerette a gépi muzsikát. Holisztikus érzékenységét bizonyítja az a megjegyzése, miszerint a muzsika első renden az univerzum csendje, amelyben annak ellenére, hogy a stiglic, a kerti fülemile énekébe kakukk fuvolázik és gerle turbékolja az alt flótát, soha sem hangzik disszonancia. Számára a hegedülés és a házi muzsikálás teremtette zene nem illusztráció, hanem belső építkezés. „Mindenkinek olyan a műve, amilyen zene él benne” – mondogatta.

Kerti asztal

Végül, ha arra a kérdésre szeretnénk választ adni, hogy valójában micsoda Borsos Miklós szobrász-, érem- és rajzművészetének lényege, amely ráadásul a Biblia Múzeum kiállításának is gerincét alkotja, a válasz egyszerűen ennyi: az *E-húr*. Ha ő maga nem beszélt volna erről, bizarr belemagyarázásnak tünne, noha a kiállítás anyaga is egyértelműen erről tanúskodik, mert nem tanúskodhat másról, mint Borsos Miklósról. „Fiatal koromban hegedültem, és *ahogy az E-húrt meghúztam a hegedűn, úgy jelenik meg ez a feszülő magas húr legtöbb szobrom közép-vonalaként. Ezeknek a helyeknek vagy alakoknak egész létét és lényét a homlokától felfelé tartó pozitív, néha negatív ív határozza meg, ez adja karakterüket, és ez az egyetlen oka a szobornak, amin nem lehet változtatni, amit nem lehet másképpen formálni. És ez az, amit akárhányszor csinálok, mindig olyan, mintha a hegedű E-húrján játszanék.*” Egyébként is a feszes E-húr – mint alakjainak tartást adó gerince, élvonala – elvonatkoztatott archaikus művészetéhez nagyon is illik. A fekete belga márványból faragott *Ifjú párka* homlokától egy feszes szál az orra vonalán át lefelé egészen ajkainak finom archaikus mosolyáig – a művészen rejtlő édesanyjáig – húzódik oly időtlenül. A többi fehér márványok, a *Szent* és a *Bimbó*, s valamennyi női idol is erre a feszültségre van felfűzve, s a néző tekintetének simogatására eleven rezgésű szüzek, anyák, asszonyok elevenednek meg az ércekben, noha lekerékített kavics-formák valójában. Mindig azt tartotta, hogy a tehetséges ifjú művészek az akadémiától jutnak el a primitív lényeglátásig. Ő maga, iskola nélkül, alkatilag és a természet tanítására már kezdettől fogva az archaikus letisztultság híve volt. Ettől *Premio Carrara* Borsos Miklós.

Azonban nemcsak a köveit, de ecsetrajzait is az E-húr behúzása tartja feszültségben. A rajzokat különös becsben tartotta, számtalan szépirodalmi könyv jelent meg illusztrációival. Nem véletlenül került a Biblia Múzeum kiállítótermének közepébe kottaállványokra helyezve ezek közül néhány, mintha hangjegyekként megszólaltatásukat várnák újra és újra. „A rajz vallomás. Akarva, nem akarva az. Akár nagy mester, akár kis mester, rajzain követni lehet életútját, világképét, mikor, mi érdekelte, kötötte le, hogyan közelítette meg a témát, akár feladatokat

Cím nélkül

Bimbó

kapott, akár saját élményeit jegyezte föl.” Ecsetrajzai már annyira elvonatkoztatottak, bizonyos értelemben figurális absztraktak, hogy csak az E-húr fővonalát táncolja körül egy-két mellékes gesztus. Attól zseniális Borsos Miklós rajzművésze, hogy az archaikus elvonatkoztatás időtlensége mellett az élet egyedi varázsát is meg tudta örökíteni ugyanazzal a mozdulattal. A japán merített papír pórusai a tus ráfestett vonalait porhanyóssá teszik, mintha ősi fény ivódott volna az ecsettel meghúzott alakzatokba. Ezért lehet felismerni ihletadó műzsáját, a Balatont a vitorlás árbocrúdja és a tükröződő napkorong E-húrjában, vagy a házi muzsikálásnak zenészeit a kínai ecsetírásra emlékeztető vonalakban. Felesége írja a Nemzeti Szalon 1957-es kiállításának Katalógusában: „...alig van valami a papíroson. Két parabolikus görbe remegése, ami lent is, fönt is a végtelenbe vész. Ahogy egyetlen ponton érintik egymást, egy kicsi, dióhéjnyi csónak lebeg ég és föld között, és úgy reszket, mint az emberi magányosság az ismeretlen és végtelen űrben.” Nem más ez, mint vízkereszt. Az isteni Lélekkel való találkozásunknak alkalma – E-húron játszva. Nézd, és hallgasd!

Békési Sándor

Film

Jézus Krisztus és a mozi

Hányadán állunk a keresztyén filmekkel? Jöhet-e valami jó Amerikából? Várható-e megtérés, vagy legalább megfelelő nézőszám olyan alkotásoktól, amelyek jó üzenetet közvetítenek silány megformáltsággal, vagy olyan látványos szuperproduktióktól, amelyek ateista szemmel néznek bibliai történetekre? Miért van az, hogy az Isten Fia című alkotás Amerikában óriási sikerre jutott, míg Magyarországon megbukott? Mire alkalmas a film műfaja? Mindannyiunk kérdései ezek – derült ki a Magyar Katolikus Újságírók Szövetségének május 9-i sajtóforumán is, ahol filmes szakembereket faggattak a Noé, az Isten Fia és más keresztyén filmek kapcsán.

A keresztyén filmekről szóló beszéd csak akkor lehet érvényes, ha alapos fogalomtisztázás előzi meg: bibliai adaptáció, bibliai illusztráció vagy keresztyén parabola-e, amit látunk? Ez a legtöbb esetben nem derül ki a filmelőzetesből, amelynek elsődleges célja, hogy minél nagyobb közönséget csaljon be a moziba, nem pedig az, hogy hiteles képet adjon egy műalkotásról. Így fordulhat elő, hogy az Isten Fia, amelyet Magyarországra is behoztak 2014 áprilisában, köszönőviszonyban sem volt a saját filmelőzetesével – a trailer mozgalmas filmalkotást ígért, amely semmiben nem felel meg a valóságnak, nem melleleg a benne lévő erőszak-ábrázolás miatt a filmet 12 éven aluliaknak nem ajánlják – mondta el Lukácsy György filmkritikus. Körösvölgyi Zoltán, a Budapest Film Zrt. cégvezetője szerint az Isten Fia nem lépett túl azon, hogy mozgóképes illusztrációja legyen a Bibliának. A nem túl ingergazdag film történetében érdekesség, hogy egy nyolcrészes tévésorozatból állították össze, amelyet százmillió néző követett a tengerentúlon. A film az IMDb-n igen gyenge, 5,2-es értékelést kapott, de így is anyagi hasznot hozott készítőinek hatvanmillió nézővel az Egyesült Államokban.

A sajtó fórumon a cégvezető elmondta: Magyarországra 6-os értékelésnél gyengébb filmet nem éri meg behozni. Hozzátette: nem a bibliai tematika felelős azért, hogy a film Magyarországon megbukott. Elég csak Mel Gibson Passiójára emlékezni, amely ugyan szélsőségesen különböző reakciókat váltott ki, de senki nem vitatja művészeti értékét, arról nem is szólva, hogy a film megalkotása határozott állásfoglalás, hitvallás volt a toleranciát hirdető amerikai propagandafilmek között.

Ugyancsak látható a magyar mozikban a Noé című alkotás. Úgy nézve a filmet, ahogy azt Horváth Gergely, az MR2 Petőfi rádió műsorvezetője tette, izgalmas mondanivaló bomlik ki előttünk: mint a arra, hogyan küzd meg egy ószövetségi történettel, rajta keresztül azt alkotó Istennel Darren Aronofsky, a Fekete hattyú és a Requiem egy álomért definiáltan ateista sztárrendezője. Ezt a küzdelmet leginkább a forgatókönyv és az eredeti szöveg különbségein érhetjük tetten, ahol a filmet alkotó elme kitölteni kényszerült a történet logikai hézagjait: például tömjénnel altatták el a bárkában lévő állatokat, hogy ne támadjanak egymásra, illetve magyarázatot kell arra is keresnie, miért randalírozott meztelenül és részegen Noé az özönvíz után. A keresztyén bibliaolvasó számára nem léteznek ezek a hézagok, hiszen Isten léte, bölcsessége, mindenhatósága, igazságossága a mindennapi valóságunk részei.

A sajtó fórumon szó esett még a keresztyén parabolákat bemutató filmekről is, amelyekkel különféle filmfesztiválok egyszeri vetítésein találkozhatnak az érdeklődők. A Waterproof című alkotás például egy hívő tűzoltó életét követi végig, aki megfeszítetten küzd házassága megmentéséért, vagy a Calvary, amely nemcsak az ír egyház aktuális botrányaira reflektál érzékenyen, hanem univerzá-

Balról jobbra: Szilvay Gergely, Körösvölgyi Zoltán, Lukácsy György, Horváth Gergely
Fotó: Gebauer Hanga

lis tablóban mutat rá a bűn és a megbocsátás természetére. Az ilyen filmek európai népszerűtlenségének egyik oka, hogy kivitelezésük másodlagos az erős mondandó mellett. A film műfajában fontos a valóságigény, a hitelesség és az esztétikum is – ezek egymás nélkül nem működtetik az alkotást. Ez magyarázza például a Passió sikerét az Isten Fiához képest: a naturalista, arámi nyelvű ábrázolás addig a határig viszi el a nézőt, ami fizikailag megmutatható, és nem is ígér többet. A Noé ilyen szempontból nem több látványos öko filmménél, a Waterproof pedig hiába tematizál fontos kérdéseket, nem használja elégségesen a művészi eszközöket. Pedig maga az esztétikum is üzenethordozó, ezért lenne helye a filmművészetnek is a keresztyén misszióban. De ehhez nem elég illusztrálnia, interpretálnia kell. Ha a bibliai történeteket nem tolmácsolni akarja egy alkotás, hanem illusztrálni, megreked az Isten Fia szintjén. Ha hit nélkül akar bibliai interpretációt készíteni, maximum addig juthat, mint a Noé, amelyben mégis van egy fontos mozzanat: bár nem hangzik el benne az a szó, hogy Isten, a felfele figyelés mégis hangsúlyosan megjelenik az alkotásban.

A Noé, bár jó film is lehetne, mégis megválnak műalkotási mivoltától azon a ponton, ahol forgatókönyvében logikussá akarja tenni a történetet. A műalkotás működéséről Fodor Ákos így ír Triptichon című versében: „*Isten ábrázolhatóan. / Minden Valamirevaló kép Istent ábrázolja. / A többi is.*” Ez szól arról is, hogy amennyiben az egyház a filmhez, mint eszközhöz nyúl, semmiképpen nem érheti be a gagyival. Szükség van a minőség felvállalásának a bátorságára: a progresszivitás évszázadokon át az egyházi művészet sajátja volt, ahogy a keresés is. Az Isten- és útkeresés, amely nem számol megtérülést, hanem felvállalja, hogy felfele tekint, és odaáll olyan kérdések elé is, amelyeket nem biztos, hogy meg tud válaszolni. Így válhat keresztyén filmmé A da Vinci-kód, a Dogma, de akár a Dogville is – és itt vérzik el az Isten Fia, amely filmként nem több mint vallásos giccs, semmiképpen sem evangélium.

Bagdán Zsuzsanna

III. Ökogyülekezeti konferencia – 2014

Mértékletesség – Mennyi mindenre nincs szükségem?

A napokban jelent meg a Time magazin különszáma, ami a világ 100 legbefolyásosabb emberét mutatja be. A listára Barack Obama, Ferenc pápa, Alfonso Cuarón, Benedict Cumberbatch mellé felkerült többek között Katharine Hayhoe protestáns lelkész, aki a Texas Tech klimatológusa is. A közgondolkodásra leginkább a férjével közösen írt *A Climate for Change* c. könyvvel és a *Years of Living Dangerously* c. dokumentumfilmjével hatott. Bár emellett eltörpül, de számunkra mégis jelentős, hogy március 15-én Áder János köztársasági elnök állami kitüntetéssel méltányolta az Ökogyülekezeti Mozgalom egyik aktivistájának munkáját. Mindezek azt mutatják, hogy az egyházi szerepvállalás a környezetvédelem területén szem előtt van. Az elismerések viszont mértékletessége és józanságra intenek bennünket, látva, hogy mindezek ellenére messze még a

vágyott cél. Az Ökogyülekezeti Tanács (ÖT) tisztában van vele, hogy épp csak elindult a zöld úton a reformátusság, ezért továbbképzés, kapcsolatépítés, fórumteremtés célzattal hirdette meg országos konferenciáját *Mértékletesség – Mennyi mindenre nincs szükségem?* címmel.

A budahegyvidéki gyülekezet templomának előterében április 12-én, ½10 kor már nagy volt nyüzsgés. A regisztrációs pult és az érdekesebbnél érdekesebb standok megállásra készítették az érkezőket. Beljebb a szervezők és az önkéntesek végezték az utolsó simításokat büfé és a technika környékén. Már a kezdés előtti élénk diskurzust látva, borítékolni lehetett az építő együttlétet. A nyitó áhítat Keresztelő János mértékletességre intó megjelenését és tanítását boncolgatta a pusztaság és a megelegedés szemszögéből. A pusztaság a szembesülés helye, ami semmi felesleget nem bír el. Isten ezt a helyet használja fel arra, hogy megmutassa ki Ő, és mit tud kezdeni akár a sivataggal is. Az elengedést, a lemondani tudást mindig erősen meghatározza, annak indoka. Életföltés, kicsinyhitőség vagy létbátorság és istenfélelem jellemez? Engedd, hogy Isten legyen mindenre elég az életedben – hangzott el az áhítatban.

Kodácsy Tamás programvezető ezután köszöntötte az egybegyűlteket és megnyitotta a konferenciát. Az első előadó dr. Fekete Ágnes lelkipásztor volt, aki *a mértékletesség teológiáját* hozta közel a hallgatósághoz. A téma megközelítését áthatotta az a mozgósító erő, ami nem csak meggyőzni akarta a közönséget, hanem eljuttatni a „*te is hasonlóképpen cselekedj*” attitűdig. Az előadó annak a felismertetésére törekedett, hogy a félelem nem lehet a böjtünk hajtóereje. A mi Tanítómesterünk egy másik életstílust akar a számunkra vonzóvá tenni, ami a pazarlás. Isten a világ teremtésénél nem mérícskél, özönszámra adta a növények, állatok, tájak sokféleségét. A bűn vonatkozásában pedig hasonlóan cselekedett, amikor „*Szerfelett megsokasodott a mi Urunk kegyelme...*” (1 Tim 1,14). Egyrészt Isten pazarló, de emellett láthatjuk azt az arcát, amikor visszahúzódik a világból. Ezt Fekete a Mindenható telének nevezte, amikor az ember részesedik Isten fájdalomból. Majd kiemelte, hogy miben több a keresztyénség a sztoikus filozófiától. A keresztyén ember nem gyűlöli sem a saját testét, sem a világot. A mi mértékletességünk nem savanyú és fénytelen napokat hoz el, hanem az ünnepet. Ez pedig arról tanúskodik nekünk, hogy miközben a magunk világából kihátrálunk, Isten mennyei kincseiből és érzeményeiből annál többet fogunk fel. Ha egészséges életszemléletet akarunk tanulni, akkor ne a pillanatnyi örömekre vagy fenyegetésekre tekintünk, hanem az Isten és az ember történetének végére. „*Ami vele történt az történik az egész világgal és mindenkivel. Jézus feltámadásában és erejében van reményünk. A teremtés jövője Krisztus!*” – fejezte be előadását.

Ezt követően Antal Emese dietetikus lépett az emelvényre. Témáját, *mértékletesség az ember életében*, a helyhez és a hallgatóság összetételéhez szabva vezette be. Így a világvallások és közöttük a keresztyénségnek a különböző étellekhez való kapcsolatáról beszélt. Körbejárta a tiszta és tisztátalan fogalmát és feltárta ezek élettani hátterét. A böjt gyakorlata komoly körültekintést igényel. Amennyire áldásos lehet, annyi veszélyt is hordoz magában a helytelen alkalmazása. A táplálkozásban mutatott önmérséklet hátterében lelki okok is állhatnak. Ezt az illető környezete jelzésként értékelheti. Az előadás megannyi hasznos, elvethető és beépíthető tanáccsal szolgált, ilyen volt a „sok kicsi” elve. Komoly

eredményt érhetünk el, a cukor, só, zsiradék bevitelnél apró trükkökkel. Pl. panírozás helyett natúr süssük ki a húst, vagy a kávé nem tejszínnel, hanem 1,5% tejfel fogyasszuk. Szó esett még a kiegyensúlyozott táplálkozás főbb jellemzőiről, úgymint: változatos, szezonális, harmonikus, komplettált és arányos legyen az étrendünk. A hallottak befogadását nagyban segítették a kivetített grafikonok, témavázlatok és képek. Antal Emese a kritikát, az elrettentést a humor segítségével igyekezett elfogadhatóvá tenni. Az egyik képen például egy kukoricát rágó, tele pofazacskójú hörcsög volt látható, amihez a következő felirat társult: „*A legjobb diéta: Egyél bármit, de ne nyeld le.*” Az előadását a táplálkozásban a szülői, családi példaadás fontosságát kiemelve zárta.

Az előterjesztések után a téma elmélyítését, továbbgondolását egy különleges performansz segítette. Mészáros Márta installációja az „*Etetés – elfogyó gondoskodás*” elnevezést kapta. A fekete ruhában, fehér kesztyűben, mérnöki pontossággal megterítő előadó, kimért mozdulatokkal járta körbe az asztalt. Az aláfestő zene ütemére lépve, kerültek fel a legfurcsább tárgyak és étek a fehér abrosz, késsel, villával határolt tereibe. A hétköznapi eszközök és emberi fogyasztásra alkalmas eledel mind úgy jelentek meg, ahogy egyébként nem gondolunk rájuk. A cserepes virágtól, a kalapácson, ollón keresztül, a nyers tojásig vonultak fel s le, a szóltanul is sokatmondó szereplői az előadásnak. A rendező, amikor a seregszemle végére ért, s kosarai kiürültek, már nem tudott mást adni, csak köveket. Félelmetes, hogy mennyi emészthetetlen, romboló, sértő, fájdalmas „eledelt” tálalunk azoknak, akik sors- és asztaltársainkká szegődnek.

A közös ebédet a konferencia délutáni programja követte. A jelenlévők megtekinthették a „*Nézzétek az ég madarait!*” c. fotópályázat legjobb alkotásait. Majd ifj. Gyimóthy Géza tanácsstag ismertette az ÖT és MME közös zsűriének az értékelését. A második alkalommal kiírt pályázatra több mint 60 fotó érkezett, amelyek a szakmai stáb és a közönség által is megmértettek, aminek az eredménye a következő lett: I. Telkibányai Református Egyházközség, II. Szentendrei Evangélikus Óvoda, III. Jósvafői Református Egyházközség. Az oklevelek és a jutalmak kiosztása után levetítésre került a telkibányai gyülekezet által készített kisfilm, ami a helyi madárvédelmi projektet mutatta be.

Szűcs Boglárka koordinátor és Kodácsy Tamás összefoglalták a mozgalom eddigi eredményeit, majd meghirdették, őszi határidővel a jelentkezést azoknak a közösségeknek, akik ökögyülekezetté szeretnének válni. Ezt követően az Ökögyülekezeti díjat vagy címet birtokló gyülekezetek képviselői közgyűlést tartottak, ahol elfogadásra került a SzMSz és a küldöttek új tagokat is delegáltak a Tanácsba.

A konferencia szekció-ülésekkel zárult. A „jó gyakorlat” műhelymunkát dr. Kocsis Attila az Egyháztáji programkoordinátora és Kocsis Áron hajdúnánási beosztott lelkipásztor, az „ökotelológia” szekciót pedig Kodácsy Tamás vetette. A beszélgetések mind a két körben nagy elevenséget, komoly érdeklődést és határozott véleményeket tükröztek. A kérdések és a hozzászólások annyi gondolatot, ötletet vetettek partra, hogy a kétórányi időkeret nem volt elég a megvitatásukra. A résztvevőknek mértékletességet kellett ebben is tanúsítani és tanulni.

Nem kell sokáig várni a folytatásra, hiszen az őszi ECEN konferenciával, Teremtés hetével és új csatlakozó ökögyülekezetekkel kecsegtet. Legyen addig is szívügyünk a teremtett világ értékeinek a felmutatása és a megóvása. Tartsuk

napirenden gyülekezetünkben, egyéni életünkben az RVSZ 23. Nagygyűlésén megfogalmazottakat: „Az Úr napján a fogyasztás mérhetetlen étvágyának korlátot kell szabni. A teremtésnek pihenésre van szüksége. A földnek, a levegőnek, az erdőnek és a víznek szüksége van a megújulásra, regenerációra és feltöltődésre, ami az Úr napjából ered. Az Úr napja ünnepli Isten azon szándékát, hogy az egész világot fel kell szabadítani a kizsákmányolás alól.”

Szalay László Pál

Könyv szemle

Egy provokatív Jézus-kép

– Reza Aslan: A zélóta. A názareti Jézus élete és kora, hely nélkül,
Scolar kiadó, 2014 –

Reza Aslan fiatal kutató. Kitűnő amerikai egyetemeken tanult: a Kaliforniai Egyetemen (Santa Barbara), a Harvard Egyetemen, s viszonylag fiatalon jó névre tett szert a szakmában – lásd saját weblapját <http://rezaaslan.com/>. Jelen könyve angolul 2013-ban jelent meg a tekintélyes Random House kiadónál, s példás gyorsasággal született meg a magyar fordítás is – tegyük hozzá: kiváló minőségben, hiszen mind a fordítás, mind pedig a könyv kiállítása (szedés, papír, kötés) a magyar könyvészet szép példáját adja. Számomra külön öröm, hogy bár nem egyházi kiadónál jelent meg a könyv, végre nem kell tartanom a szakszerűtlen szóhasználattól: a fordító (Jutai Péter) korrektül idézi a magyar bibliafordítást a bibliai idézeteknél, de Josephus Flavius, vagy Tacitus idézeteit is a meglévő fordításokból adja vissza; ezáltal tényleg élvezhető is lesz a könyv!

Összességében mégis azt írtuk: provokatív Jézus-képet tár elő Reza Aslan. A provokáció azonban ezúttal pozitív kifejezés! A szerző nagyon jól látja, hogy nem szabad a bibliai elbeszéléseket szűk körben értelmezni, így a könyv is jóval többet tárgyal, mint Jézus kora: voltaképpen már a hasmóneus királyokkal elkezdte Jézus történetét, s tárgyalja, milyen hatással volt a zsidóságra a római uralom. Majd Jézus történetének a tárgyalása után kitekintéssel van az utóhatásra is. A könyv III. fejezete már az újszövetségi kort tárgyalja, természetesen a páli missziót első rendben, ami történetileg természetesnek mondható: Jézus története tovább folytatódott, hiszen – Aslan szerint – Jézus abban különbözött a kor mesiasaitól, hogy őt nem felejtették el (191. lap). Nos, *ebben* provokatív a szerző – merthogy mi általában úgy gondoljuk: *másban* is különbözött tőlük.

Aslan a legjobb szakirodalmat használja fel könyve megírásához (sokat mond, ha olyan embereknek mond köszönetet, mint Harvey Cox, vagy Jon Levenson); könyve azonban messze nem kompiláció, hanem saját nézetét fejt ki! Erre nyilván lehetőséget ad maga az Újszövetség, hiszen az Újszövetség szövege nem történeti beszámoló, hanem hitre indító és hitet erősítő beszámoló. Ezért aztán többfajta történeti rekonstrukciót tesz lehetővé. Miként a cím maga is elárulja, Aslan történeti rekonstrukciója úgy hangzik, hogy a történeti Jézus zélóta volt. Ezen a szerző nem azt érti, hogy a zélóta-mozgalom tagja, de olyan nézeteket valló rabbi, aki Izrael politikai függetlensége mellett, a római uralom ellen emelt szót. A történeti Jézus

igehirdetése leginkább a kor messiási mozgalmainak hátterén érthető – annyi a különbség, hogy az Isten országának hirdetésében Jézus óvatosabb, s tudja, hogy ha nyíltan beszél a Római Birodalom ellen, akkor azonnal lecsap rá a hatalom. „Jézus felismerte, hogy az új világrend, amit elképzelt, annyira radikális, veszélyes és forradalmi, hogy Róma egyetlen választ adhat rá: mindannyiukat letartóztatják és kivégzik lázadásért. Ezért tudatosan úgy döntött, hogy Isten országát homályos, talányos és szinte érthetetlen példabeszédek fátyla mögé rejtji.” Az utalás itt a Mk 4,11-12-re helyénvalónak tűnik (156. lap). Persze, kérdés, hogy a példázatoknak tényleg az volt-e az értelme, hogy elkendőzze a tényleges igehirdetést; én inkább úgy gondolom, hogy a példázatok inkább egyszerű formában érthetővé akarták tenni a bonyolult, vagy legalábbis magasztos tartalmat.

Talán ennél is többet mond Aslan magyarázata a Lk 20,20-21 versekről, az adófizetés kérdéséről. A hagyományos írásmagyarázattal egyetértésben Aslan is úgy véli, hogy maga a kérdés egy olyan csapda, amit szándékosan állítanak Jézusnak. Ha ugyanis azt mondja, hogy a császárnak meg kell fizetni az adót, akkor nem igazi hazafi; ha pedig azt mondja, nem kell adót fizetni, akkor lázadó. Hagyományosan azonban E. Stauffer magyarázatát fogadjuk el, aki numizmatikai ismereteit mozgósította e passzus értelmezésénél: a dénár egyik oldalán a *caesar* képe volt, a másik oldalon pedig ugyanő *pontifex maximus*ként szerepelt. Jézus tehát a politikai fennhatóságra igent mond, de a vallási vezető szerepét megtagadta a császártól – ezzel kitért a kérdés csapdája elől. Aslan szerint azonban „megdőbentő, hogy több évszázad bibliakutatói értelmezték félre ezeket a szavakat... Az igazság ezzel szemben az, hogy Jézus válasza a lehető legvilágosabb részlete az evangéliumoknak, ha arra vagyunk kíváncsiak, hol foglalt helyet a papok és a zélóták közti vitában – és nem az adóval kapcsolatban, hanem egy sokkal fontosabb kérdésben, abban, hogy egyedül Isten-e Izrael földjének az ura” (109. lap). Szerinte az itt használt „apodidómi” ige nem „megadni”, hanem „visszaadni” értelemmel bír, s a jelentése az, hogy utasítsátok el, ne fogadjátok el a császári fennhatóságot politikai értelemben sem. – Ez a passzus mutatja leginkább, mennyire eredeti, ugyanakkor azonban mennyire bizonytalan Aslan magyarázata. Az „apodidómi” valóban jelentheti azt, hogy valamit visszaadni (bár hogy ez a visszaadás mennyire jelent elutasítást, az nem világos). Ez az értelem azonban egyáltalán nem kötelező érvényű: a „megadni” értelem mégis gyakoribb. Elismerést (*sztefanon*) adni, fogadalmat (*eukhász*) tenni, kötelességet (*opheilén*) leróni – és adót fizetni szakkifejezésként mind az „apodidómi” igével fejezhető ki. Ha arámra akarjuk visszafordítani ezt a szót (ami Jézus anyanyelve volt), akkor a *netan* (adni; Ezsd 4,13: adót fizetni) ige éppúgy állhat a háttérben, mint a *túb* (visszaadni). (Lásd itt: T. Muraoka, *A Greek-Hebrew/Aramaic Two-Way Index to the Septuagint*, Louvain-Paris-Walpole: Peeters, 2010, 14. lap.) Aslan magyarázata tehát csak akkor fogadható el, ha ez az értelem más helyről is bizonyítást nyer! Hasonlókat mondhatunk el a Lk 22,36-38 magyarázatáról is: a két kard említésére valóban nehezen érthető választ ad Jézus, amikor egyetlen szóval reagál: „elég!” A hagyományos magyarázat (amit a Magyarázatos Bibliában is láthatunk) az volt, hogy Jézus e szóval elutasítja magától még az erőszakos beszédet is. Aslan szerint a Gecsemáné kertben „rövid és véres csetepaté” után tartóztatják le Jézust – érdekes, hogy nem akar tudni arról: Jézus maga utasítja rendre azt, aki őt

megvédeni akarta, s meggyógyítja azt a katonát, akinek levágták a fülét. Itt Aslan magyarázata inkább tűnik erőszakosnak, mint Jézus viselkedése!

Ezzel együtt érdekes Aslan rekonstrukciós kísérlete, s még annak a történeti valószínűségét sem utasíthatjuk el magunktól, hogy a Jézus-követők szándékosan iktattak ki a hagyományból olyan igéket, amelyek egy zélóta-Jézus képét erősíték. Ez viszont már a *petitio principii* vádját idézi a történész fejére. Az igazán nagy kérdés azonban számomra változatlanul nem ez, hanem inkább olyan problémák, amelyeket Aslan nem tárgyal. Például: hogyan lehet, hogy Jézus – amint ő is állítja – az egyszerűbb népréteget képviselte, s mégis hallatlanul alapos tóramagyarázatot olvashatunk az evangéliumokban? Ha esetleg követőinek tulajdonítanánk ezt a magyarázatot, úgy mindenképpen utalnunk kell arra, hogy a tanítványok is (kevés kivétellel) az alsóbb rétegekhez tartoztak. Változatlanul megmagyarázatlan, hogy ha Jézus egy bukott, halálra ítélt zélóta volt, akkor mi az a titok, aminek révén tanítványai olyan közösséget hoztak létre, amely mind a mai napig létezik? Egy egyszerű zélóta-igehirdetés erre bizonytalanná lett volna!

Ezzel együtt igen hasznos Aslan könyvét átolvasni, magyarázatait újra átgondolni, s főként az általa felhasznált szakirodalmat értelmezni. Mindenkinek jó szívvel ajánlom, aki nem sajnálja a fáradságot egy ismételt szeminárium *exercitium*tól, s az új kihívásokra való válaszadástól.

Karasszon István

„Méltatlan bár...”

– Móricz Zsigmond: *A nyáj és pásztor, válogatott novellák*,
Kálvin Kiadó, Budapest, 2014 –

Ez a *Baranyai Norbert* szerkesztésében és kiváló kísérőtanulmányával megjelent elbeszélés-válogatás parádés fejezete lett volna a KRE Hittudományi Karán nagy örömmel és szeretettel végigtanított hat szemeszterem egyik szemináriumának, a „Papi szereplők a magyar- és világirodalomban” címet viselőnek. Móricz lelkészbrázolásai természetesen már ekkor, néhány évvel ezelőtt sem hiányozhattak a tárgyalt, elemzett szövegek közül, de ilyen keresztmetszet-antológia akkor még nem látott napvilágot. Hálásak lehetünk ezért a sokszínű válogatásért a kiadónak és az érzékeny szerkesztőnek egyaránt, hiszen kettős önismereti tükröt tart elsősorban természetesen a lelkipásztorok elé, hogy vegyék igazán komolyan az úrvacsora szereztetési igéjében oly ékesen és tömören megjelenő „méltatlan bár, de hivatalos (mai szóhasználattal: elhívott) szolga” minősítést. Másrészt – és nem kevésbé – élénk, gyülekezeti tagok, illetve az egyházat más területeken szolgálók elé is, hiszen – emberek lévén – nincs köztünk senki, akire egy-egy döntése, tette alapján élete során olykor ne lenne érvényes a „méltatlan” jelző! Ne essünk azonban tévedésbe: sem maga Móricz, sem az ő lelkészportréit, hitélet-közeli írásait csokorba szedő szerkesztő nem akart átesni a ló túlsó oldalára. Igaz, egyéb céljai mellett komoly hivatásismereti könyv ez, de nem nélkülözi a kacagtató pillanatokot, a gyöngeségeket egészséges humorba oldó megoldásokat. Magyarán: ezek a novellák nem ostromozzák papságunkat, nem feszítik keresztre, csak megmutatják e rendkívül fontos pálya olykori fonákosságait, mosolyogtató és inkább szeretetünket, megértésünket, mintsem elutasítá-

sunkat kiváltó, kisebb-nagyobb aránytévesztéseit. Itt van mindjárt a remek érzékkel nyitánynak kiválasztott opusz, *A Biblia fedele*, amelyben egy Patakon végzett teológus, Kallós Miklós egyetlen cikk erejéig Rimay János költészetének kutató-jává „magasztosulva” nyerheti el a tudományokba nyakig merülő tiszteletes Borcza Áron úr (az elbeszélések egyik visszatérő, ikonografikus erejű figurája!) legkisebbik lányának, Boriskának kezét.

A lelkész családfői és apai szerepkörben klasszikus irodalmi téma. Elegendő, ha a világhírű, anyai ágon egy prédikátor-nagyapát is felmutatni tudó angol íróra, D. H. Lawrence-re gondolunk, aki ezt a témát többször is körüljárta. Például *A tiszteletes úr leányai* című novellájában, amelyben a parókia rideg légköréből egy bányász karjaiba menekül egy angol vidéki lelkész legmerészebb kisasszonylánya. Vagy itt van egy Lawrence-kisregény, *A szűz és a cigány*, amelynek lelkészlány-főszereplője (az írás keletkezési ideje 1920, de csak 1926-ban jelent meg, anglikán körökben még akkor is nagy szörnyülködést keltve) egy vándorcigány társaként találja meg az emberi melegséget, a szerelmet, egyszerűen mindazt, amit élete első szakaszában fájdalmasan nélkülözött. Számunkra aligha lehet közömbös, hogy ezt a művet éppen Vályi Nagy Ervin tolmácsolásában ismerhette meg a magyar nagyközönség. Ő, aki egy egész lelkészgeneráció meghatározó jelentőségű, felejthetetlen tanára volt, már évtizedekkel ezelőtt vállalkozott erre a műfordítói munkára. Anélkül, hogy saját eklézsiájáról legalább egy szövegátültetés erejéig „Freskó-stílusban” kívánt volna torzképet festeni, azaz, a részigazságokban és elfogultságokban gazdag Szabó Magda-i receptúra szerint. Ezt a Lawrence-párhuzamot nem öncélú tudóskodásból, összehasonlítási kényszerből említem: halhatatlan írónk, Móricz, akinek méltó reneszánszán az utóbbi években *Vitézy László* filmrendező fáradhatatlan hűséggel és példás igényességgel munkálkodik, sokkal sikeresebb volt a parókiaák világának és lakóinak ábrázolásában, mint világhírű brit pálya- és kortársa. Vitézy legutóbbi bravúros Móricz Zsigmond-adaptációja éppen a – biblikusán szólva – „véka alá rejtve is világító” nagy írónk témánkba vágó írása, *A galamb papné* volt. E kisregény finom, egy nagyobb festményhez készült vázlatához hasonlítható édestestvére az ebben az antológiában szereplő *Judit, lelkem* című novella, egy mézesheteit élő „kis tiszteletesről” és „kis tiszteletesnéről”. A férje komoly hivatását, a vele járó kötelességeket kezdetben nyafogós kisgyerek módjára fogadó ifiasszonnyal, „tubicámmal” a középpontban.

A házassági témakörtől immáron elszakadva, mutassuk fel e kis kötet egészen más jellegű gyöngyszemét, *A miatyánk* című elbeszélést. Ennek témája egy rátartó és indulatos gazda, János és bölcs türelmű lelkésze összezsapása, izzó hőségben, kinn, a mezőn, egy rakott szénakazal fölött. A történet nem egyszerű osztályharcos civakodás, hanem az egyetemes papság elve megvalósíthatóságának ékes példázata, ezúttal nem Isten házában, hanem az illatozó nyári asztagok között. Mezőkön járván, fogalmazhatnánk most úgy is: nehéz abbahagyni a találgatást, a kalász-szededetést Móricz Zsigmond papos novelláinak gazdag világában. De hagyjuk meg az Olvasóknak a keresgélés, a rátalálás örömét, a „helyettem írták” semmihez nem fogható élményét.

Befejezésül idézzünk néhány sort Baranyai Norbert kísérfőtanulmányából, amely horizont-tágító módon felhívja a figyelmet arra: e válogatásban, s a református hitélethez kötődő Móricz-írásokban jóval többről van szó, mint a „méltat-

lan bár, de hivatalos szolgák” életének felemelő és keserves, a gyülekezetben szelíd, vagy éppen viharos hullámokat vető tetteiről: „A kötet egészének, de akár csak néhány novellának az elolvasása is arról győzheti meg tehát az olvasót, hogy Móricz a református felekezetiségről, a keresztyén életformáról, hitről, hitetlenségről, emberi szenvedésről és isteni megváltásról átfogó szemlélettel, az egyoldalú értékítéletet kerülve beszél műveiben.” Móricz Zsigmond kikerüli tehát az írásomban említett, hasonló tematikájú művekre jellemző, szélsőséges ítélezést, de kikerüli egyháztájtias íróink többségének kritikátlan, elfogult elragadtatását, olcsó idealizálási kísérleteit is. Éppen ezért alkalmas arra, hogy felekezetünk belvilágát közelebb vigye a tágabb olvasóközönséghez, miközben ugyanakkor a lehető legmértöbb olvasmány gyülekezeti olvasókörok és a református iskolák diákjai számára. Akik egyébként e kötetnél méltóbb, élettelibb és maradandóbb értékű jutalomkönyvet aligha kaphatnának mostanság.

Petrőczi Éva

Meghitt beszélgetések Nyirő Józseffel

– Szerkesztette: Medvigy Endre. Kairosz Kiadó, 2013 –

Ismét gazdagabbak lettünk egy Nyirő-kötettel. Medvigy Endre irodalomkutató, a Nyirő-sorozat gondozója ajándékozott meg bennünket a nagy székely íróval készült beszélgetésekkel. Mi pluszt hoz, mi újat ad ez az interjúkötet Nyirő József balladai tömörségű elbeszélései, rangos regényei és színpadi művei után?

Nyirőről a lelkésztől, a férjéről, az édesapáról, az íróról, a közéleti személyiségről, az idegenben is a hazáért, székely népéért és családja jövőjéért aggódó emberről kapunk itt gazdag, színes vallomásos képet. Megismerve egy küzdelmes alkotóélet fontosabb stációit, kérdezzük magunktól, ilyen volt valóban a *Jézusfaragó ember*, a *Néma küzdelem*, a *Sibói bölény*, a *Madéfalvi veszedelem* és a többi kiváló munka szerzője? Miért gyalázták hát, s tiltották műveit nemzedékeken át? Mi az oka annak, hogy máig nem ült el a róla szóló polémia?

Amikor az olvasó, általában a befogadó valamely művel ismerkedik, az író, az alkotóművész személyiségéről, életkörülményeiről vagy tudomást sem vesz, vagy ha mégis, úgy általában tized rangú fontossággal bír a szemében. Az író életkörülményei, irodalmon kívüli tevékenysége csupán annyira él benne, amennyi azokból a műben immanensen benne foglaltatik. Az olvasó egy teremtett virtuális világ középpontjában állva ítél meg mindent: az alkotásban rejlő esztétikai-művészi értékeket, egyetemes emberi-erkölcsi üzeneteket, és ebben a sajátos helyzetben szó - vagy nem - képet a szerzőről.

Ez a beszélgetéskötet egészen közel visz bennünket egy kiemelkedő alkotói képességgel bíró emberhez, fontos ismereteket, élményeket szerezhetünk belőle hitvallásról, elkötelezettségről, közösségi szolgálatról. Amit elősegít az a körülmény is, hogy a szerkesztő – bölcs döntéssel – az időrendiség elvét követve állította össze a kiadványt.

Aki eddig semmit vagy vajmi keveset tudott Nyirő József írói pályájáról, sikeiről, nélkülözéseiről, az idegenség léleknyomorító erejével való küzdelmeiről,

az – letéve a könyvet – sokkal pontosabban ítéli meg a Nyirő-jelenséget. Az olvasóban menet közben válik meggyőződéssé az az eredendő érzés, hogy Medvigy Endre minden hozzáférhető Nyirő nyilatkozatot felbúvárolt a székely alkotó írói munkásságát és közéleti szereplését minél teljesebben és hitelesebben bemutatandó.

Nyirő József ízig-vérig magyar, nemzetét és székely népét rajongásig szerető ember volt. Akinek ha tán nem is az egyetlen, de bizonyosan legfőbb vágya a székely nép életének írói felmutatása, a székelység, a nemzet feltétlen szolgálata volt.

Apropó, szolgálat! Nem anakronizmus manapság ilyesmiről beszélni? Hisz fiatal írók, költők között járva-keelve, újabban elég gyakran hallani olyasmit, miszerint az írónak, költőnek nem művészi-emberi üzeneteket hordozó regényt, novellát, verset, színművet, miegyebeket kell írni, hanem szövegeket. Az író ember nem arra predestinált, hogy életművével népét szolgálja, az ő kötelessége, ha úgy tetszik, hivatása vagy missziója pusztán az, hogy esztétikai értékeket teremtsen. Amit így is megfogalmazhatunk: az író ne ártsa magát a politikába. Maradjon a partvonalon kívül, zárkózzon négy fal közé, forduljon el az élettől. Mi is azt valljuk: a pártpolitikától feltétlen tartsa távol magát. De hogy ne nyilvánítson véleményt közössége életéről és a világ dolgairól? Hogyan, hisz neki épp az a küldetése, hogy egy emberibb világ jegyében az élet ezer meg ezer gondját-baját és örömét leképezze, ábrázolja, kifejezze. Kosztolányit idézve: az élet maga a politika.

Ugyanezt vallotta Nyirő József is:

„(...) A külföld az erdélyi írókon át szerzett tudomást Erdélyről. A székelység-re például én tereltem rá a figyelmet róluk írt könyveimmel, és igazán szerénytelenség nélkül mondhatom, talán javarészt ennek a munkának lehet betudni, hogy a székelység külpolitikailag olyan jelentős tényezővé vált. Bécsben a meghozott döntés egyik legfontosabb alapja a székelység egy tömegben való élése volt. Ha mi nem ismertettük volna állandóan és folyamatosan a külfölddel az irodalmon keresztül, hogy mennyire magyar a Székelyföld, s mennyire magyar is maradt a huszonekét évi elnyomás és a történelemhamisítások ellenére is, aligha született volna meg az etnikai megoldás. Mi bizonyítottuk be a világ előtt, hogy egy fajilag is érintetlen és megmásíthatatlan ősmagyarság él Erdélyben. A román politikának éppen az volt a fő törekvése, hogy a székelységet megszüntesse. Nagyobb is volt a Székelyföldön a nyomás, mint például Kolozsvárott vagy Erdély egyéb részein. Ha a székelység megsemmisült volna, a román törekvések sokkal intenzívebben léphettek volna fel. (...)

Mi, erdélyi írók a legjobb és legnemesebb értelemben vett politikát csináltuk. S így, ebben a vonatkozásban újra és újra csak azt mondhatom, hogy: az író ige-nis politizáljon, legyen fajtájának vezetője és öntudatosítója, de természetesen politika alatt ebben az esetben nem a napi értelemben vett politizálgatást, párt-hatalmi törekvéseket, intrikát és torzsalkodást értek, hanem egy magasabb szellemiség megnyilatkozását. Azt értem az író politizálása alatt, hogy az író írjon, mert az írás egyenértékű a tettel, mert az írás már önmagában is politika.”

Hattyasy Katalin interjújában Délkelet-Európa Knut Hamsunjának (1859–1952) nevezte Nyirőt. Egy Nobel-díjas íróhoz hasonlítani őt, megtisztelő Nyirőre nézve. Mondom ezt annak ellenére, hogy, sajnos, távolról sem ismerem annyira a Nobel-díjas norvég író munkásságát, hogy hitelt érdemlően véleményt, biztos értékítéle-

tet alkothatnék róla. Azt is csupán hallomásból tudom, hogy Knut Hamsun megítélése máig ellentmondásos, mert „rokonszenvezett a Harmadik Birodalommal, és szerepet játszott a nemzetiszocializmus norvégiai térhódításában”.

Hogy a világ anno megbolondult, és szörnyű dolgok estek meg emberek millióival, végtelenül tragikus. E szörnyűség konzekvenciáinak vizsgálata és tisztázása azonban mindenekelőtt a történészek, a szakemberek dolga. A mi kötelességünk pedig éberem örködni azon, hogy ha a Kiméra ismét mocorogni kezdene, készek és képesek legyünk arra, hogy azon nyomban lecsapjuk a fejét.

Ilyesmikről töprengve, önkéntelenül felmerülhet bennünk a kérdés: létezik-e teljesen hibátlan, makulátlan ember? Válaszért ismét Kosztolányihoz fordulunk. Klasszikusunk szerint, aki a közéleti küzdelmek porondjára lép, az többé-kevésbé bepiszkítja a kezét, mert nem bura alatt, nem laboratóriumi körülmények között élünk. Tekintsük ezt alapigazságnak, és eszerint ítélkezzünk.

Egyébiránt az előítéletek, gyűlölködések levetkőzéséhez mindkét félnek, vádlónak és sértettnek óhatatlanul önvizsgálatot kell végeznie. Ne lássuk meg (ha tényleg ott van), még inkább, ne lássuk bele (ha nincs ott) a szálkát az ellenfél szemébe(n), mielőtt a magunkéból el nem távolítottunk mindenféle idegen anyagot. Hogy tisztán, emberül, etikusan ítélhessünk.

Nyirő írásaiban nem találni másokat – népeket, népcsoportokat – sértő, gyűlölködő megjegyzéseket.

Az pedig, ha valaki saját népét rajongásig szereti és kiemelkedő irodalmi alkotásokban megörökíti, a világ legtermészetesebb dolga. Hogy Nyirő emiatt provinciális lenne? Hány hasonló példa hozható a nemzeti, és hány a világ irodalmából!? A provincializmus jelentéstartománya: korlátoltság, szűk látókörűség, beszűkült szemlélet, a tágabb összefüggések hiánya, a sajátnak indokolatlan kiemelése, túlértékelése, a többiek diszkriminálása. Aki Nyirő József életművét ilyennek érzi, látja, az magára vessen.

Az irodalom, a művészet nem öncélú játék. Azáltal, hogy leír valamilyen életjelenséget, az író – ha hiteles – akaratlanul is esztétikai és morális értékeket sugall, közvetít az olvasók felé. Nem célzotlan, nem akartan, nem valamely ideológia jegyében propagandisztikus célzattal, hanem a mű immanenciájában rejlően. Hogyha a humánus eszméje, az erényesség s az emberi méltóság üzenete, elcsépelet kifejezéssel: mondanivalója hiányzik valamely irodalmi, művészi alkotásból, hogyha a vers, a novella, a regény pusztá játék a szavakkal, annak bizony nem sok köze van az irodalomhoz, a művészethez, nem több az steril izzadmánynál.

„Történelmi regényt írok – mondja Nyirő József. – *Az első székely történelmi regényt, amelynek tárgya az én székely népemnek nagy sorsfordulása: a madéfalvi veszedelem. Az 1764. évi madéfalvi veszedelem a sokat szenvedett székelység történetének egyik legdrámaibb fejezete. Ekkor kezdődött a székelység szabadságjogainak korlátozása, az állandó kötelező katonai szolgálat, s ekkor indult meg a székely kivándorlás Moldova felé. A csángótelepek keletkezése is egybeesik ezzel az időponttal, s ezeknek a messzire szakadt székely telepeknek a történetét is felöleli a regény. Egy ilyen munka természetesen nem is fér el elképzelt mesekeretben. Nincsenek főhősei, a hőse maga a nép, amelyet egyedül a csoda óvott, az Isten védett meg, hogy mégis megmaradt és mégis él így is, magára hagyottan is, egyedül...*”

Az interjúkötet első részébe foglalt beszélgetések jószerével Nyirő kemény küzdelmeinek felfelé vivő grádicsai, melyek jól érzékeltetik azt a folyamatot, hogy mi módon jutott el egy falusi tanító gyermeke a plébánosságtól a lisztes molnárságon és az újságírószágon át a fényes írói sikerekig.

Nyirőt nagyon komoly választás elé állította élete párjával való találkozása. Döntenie kellett a nyugalmas és biztos megélhetést nyújtó papi pálya és a hétköznapi ember küzdelmes mindennapjai között. És ő ez utóbbit választotta, mert szívére hallgatott. Számára az írói munka mellett a közösség szolgálata és a család jelentette az élet igazi értelmét.

„Itt nálunk, ahol mindenki ismer... mindenki tudja, hogy hogy kezdődött az életem. Tudják, hogy Isten felszentelt szolgája voltam, hogy később újságíró, majd molnár lettem a Székelyföldön. De mindig és kitartóan, szinte szünet nélkül írtam, ha volt miből élnem, de akkor is, ha gondjaim, súlyos anyagi gondjaim voltak, mert mindig fanatikus hittel hittem abban, hogy az írásaimnak át kell törnie a közöny szürke fallanját...”

A beszélgetések két nagy csoportra oszthatók a helyszín tekintetében is. Az első és nagyobbik részbe azok az interjúk tartoznak, amelyek Erdélyben és Magyarországon készültek. A második, jóval kisebb részt az emigrációban keletkezett vallomások alkotják. Előbbit inkább a küzdelmes bizakodás jellemzi, középpontjában az író, az irodalom nagy feladataival; az idegenben keletkezett részt legfőképpen a nemzet sorsát, jövőjét érintő, irodalmon túli gondok, sürgető tennivalók uralják. Az idegen ég alatt sarjadó-sínylődő remény, hogy a nagyhatalmak beismerik tévedésüket, kiköszörülnek a Magyarországgal szemben elkövetett szörnyű igazságtalanságokat; hit abban, hogy hamarosan győzni fog az igazság, és az emigránsok visszatérhetnek hazájukba, ki-ki a maga fészekmelegébe, imádott családjához.

Viszontagságoktól terhelt életútján végigtekintve úgy tűnik, Nyirő József a másokért egyedül küzdő (Illyés Gyula) nemzetszolgáló típus volt. Aki alkotói pályájának zenitjén is megmaradt ugyanolyan szerénynek, a siker, amely magasba röpítette, nem csorbította emberségét.

A többszöri felkérésre, hogy vállalja el az országházban Erdély képviselőjét, sokáig vonakodás volt a válasz. Ami érthető, hisz nem volt politikus alkat. A jó ügy, szeretett székely népe szolgálatának belső kényszere azonban végül is rábírta, hogy elvállalja a parlamenti képviselőiséget.

Mondják és tudjuk is, hogy a jó politikában, a helyes politizálásban az etikumnak mindig megfelelő súllyal kell jelen lennie. Valóban így van. De az az örök óhaj, hogy mindenkor az erkölcs vezérelje a politikát, csupán gyönyörű szép álmot, eszményi állapotot, az élet sűrűjében soha nem teljesülő utópia. Mindazáltal a politikusnak arra mindig ügyelnie kell, hogy az erkölcsnek soha ne fordítson hátat, szüntelen szem előtt kell tartania, hogy az a politika, amelynek szolgálatában áll, emberi tartalommal bírjon, attól soha ne üresedjen ki, ne váljon embertelenné.

Komoly erény, hogy bármennyire lefoglalták is a közéleti teendők s a személyes élet gondjai, Nyirő mindig arccal az életnek élt. Különös jelentősége volt ennek a két világháború között, abban a bő két évtizedben, amikor az erdélyi magyarság román elnyomás alatt állt. A kisebbségi sors körülményei között az

erdélyi magyar írók szinte kivétel nélkül az idegen uralom alá került erdélyi magyarság életének megszervezésén fáradoztak. Tulajdonképpen Kós Károlyék *Kiáltó Szó*-ja nyomán ocsúdott fel, ébredt a valóságra és döbrent rá arra Erdély magyarsága, hogy a rájuk szakadt sanyarú helyzetben is, sőt most kell csak igazán keményen dolgozni, mert csupán az lesz a mienk, amit kiküzdünk magunknak. Szerveződtek hát és dolgoztak. Amiből Nyirő is kivette a részét. Az erdélyi magyarság csak az összefogás erejében reménykedhetett. Ez az eszme és ez a törekvés az erdélyi irodalomban is leképeződött. Így látta ezt maga Nyirő József is:

„Igaza van Tabéry Gézának abban, hogy a román megszállás alatt nemzeti irodalmi élet volt Erdélyben. Nem is lehetett másképpen, mert az erdélyi magyarságot nemzeti létében támadta meg egy idegen uralom, s annak értékét az írók ismerték fel legelsőeknek, bennük tisztult ki a nemzeti gondolat jelentősége, és így tudatosan, belső meggyőződésből helyezkedtek az ősi, minden nép irodalmi értékességének legfőbb kritériumát jelentő nemzeti alapra, ami később világviszonylatban is elismerést szerzett egyes íróknak, s ezzel a helyi hivatásteljesítés kétségtelen ténye az országhatárokon túl is érvényesült. Amit írtak, az belülről jött, igaz volt, mert önmagát fejezte ki általuk a kisebbségi sors, már amennyire súlyos helyzetben ezt megtehetette. Helyesen állapítja meg Tabéry, hogy a kisebbségi magyarság létproblémáit ők dobták a köztudatba, és ez az irodalom valósággal létfenntartási ösztöne volt a magyarságnak. Arra is lehet bólintani, amit Tabéry az erdélyi írók és újságírók nemzetvezetési szerepéről mond, de azt a megállapítást, hogy a hazatérés után 'törést kapott az erdélyi irodalom', nem merném ilyen határozottan megkockáztatni...”

Nyirő mindvégig hitt a székely nép, a magyar nemzet feltámadásában:

„Minden emigrációban csak a magasabb értelemben vett öntudatos és áldozatos nemzetpolitikának van célja, szerepe és eredményessége. Ilyet folytatott Rákóczi és Kossuth is az akkori viszonyoknak megfelelően. Az igazi és hivatott nemzetpolitikusként annál nagyobb képességekkel kell rendelkeznie, minél kisebb ország és nemzet érdekeit és jogait képviseli, mert történelmi felelősséget vesz magára, és ha nincsenek meg a kellő kvalitásai, helyrehozhatatlan károkat okozhat. Államférfiúi tisztánlátással ismernie kell minden tekintetben az ország és a nép összes problémáit, annak szerepét és hivatottságát úgy európai, mint világviszonylatban. Ennek érvényesülésén kell dolgoznia, amire csak úgy van kilátás, ha tisztában van a világpolitikai helyzettel, és helyes megoldási módokkal, s ebben a koncepcióban úgy tudja elfogadtatni Magyarország ügyét, hogy jogai és igazsága csorbát ne szenvedjen.

Olyan jogi és erkölcsi alap ez, aminek érvényesülését a világpolitikának, főképpen pedig Európának érdekei is megkövetelik. Nincsen Európa Magyarország nélkül.”

Ebben nekünk is töretlenül hinnünk kell, habár a jelen körülmények, közvetlen környezetünk nemzetellenes elemei és a világhódító erők vészjóslóan nyomulnak. Mégis bízunk kell a tisztesség és az összefogás erejében és végső győzelmében.

Befejezésül ugorjunk vissza a jelenbe, hogy – sajnálattal bár, de – elmondhassuk: a politikumot keleti szomszédunknál változatlanul a gonosz gyűlölködés uralja. Rövidlátóan nemrég azt is megtagadta, hogy a nagy székely író hamvait

abba a földbe helyezték örök nyugalomra, amelynek népét (melyből maga is vétetett) olyannyira szerette, akiért muszáj-Herkulesként küzdött, élt és halt meg az igazság győzelmének reményében.

Medvigy Endre ezzel az interjúkötettel ismét jó szolgálatot tett a székely író tisztelőinek, a reményeink szerint folyamatosan szélesedő olvasóközönségének. Ismerve Medvigy Endre elhivatottságát, biztosra vehetjük, hogy a magyar irodalom tudora oly rokonszenves kutatói nyugtalanságával és biztos értékelő képességével tovább fogja gazdagítani, pontosítani ismereteinket Nyirő József életműve és személyisége még homályban lévő elemeinek napfényre hozásával.

Aniszi Kálmán

Rokon álmok álmodója

– Áprily Lajos és Reményik Sándor levelezése, Polis Könyvkiadó,
Kolozsvár és Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2014 –

Ha rajtam múlna, írói – és kiemelten lírikusi – körökben *kötelező olvasmánnyá, keresztyén etikai tankönyvvé* tenném Áprily Lajos és Reményik Sándor 21 éven át tartó (1920–1941), szinte telefonhívás gyakoriságú és élőbeszéd közvetlenségű levélváltásainak kötetét, amely a kolozsvári Polis Kiadó és a Petőfi Irodalmi Múzeum példaszerű együttműködésének köszönhetően mostantól már közkinccs. Mert érdekszövegségek, kisebb-nagyobb szekértáborok mindmáig vannak tollforgatói berkeinkben. De van-e, lehet-e még olyan, évtizedekig tartó, egymás költészetére, családjára, testi-lelki bajaira odafigyelő, inkább testvéri, mintsem egyszerűen baráti és pályatársi szeretet, mint a református Áprily Lajosé és az evangélikus Reményik Sándoré? Annak ellenére bizonyult időt és földrajzi távolságot, országhatárokat lebírónak ez a barátság, hogy ők ketten voltaképpen egészen ellentétes alkatú, életmódú emberek voltak. Ami őket összefűzte, személyes kapcsolatuk mellett: Erdély értékeinek feltétlen szeretete, ápolása, s annak minden gögtől mentes tudata, hogy az egyik, Isten által mindkettejük számára rendelt szolgálati terület a magyar keresztyén költészet huszadik századi megújítása.

A sajtó alá rendezés és jegyzetapparátus-készítés nagy figyelmet és odaadást kívánó munkáját egykori kedves „károlis” tanítványunk, jelenleg a Benkő István Református Általános Iskola és Gimnázium tudós tanárnője, *Liktor Katalin* végezte. Az ő nagyon szakszerű és pontos, tanárosan alapos, de helyenként személyes hangúvá izzó előszavából idézünk most egy különösen megkapó részletet: „Reményik Sándor és Áprily Lajos barátságának története és ennek elsődleges forrásai (az egymáshoz írott levelek és verseik) mély, őszinte hűségről és szeretetről adnak hírt, ez a kapcsolat örök értéként és példaként szolgálhat az utókor számára. Tanulhatunk tőlük: együttérzést, tiszteletet, egymás iránti türelmet, hitet, és példás, testvéri szeretetet. E barátság lényegét leginkább letisztult formában 1939 őszén fogalmazta meg Reményik. Ekkor írja barátjának: „Nyáron

sok régi írásomat, leveleimet rendeztettem, s belőlük a Veled való barátságomnak annyi meleg emléke sugárzott ki. Nem tudom a Sorsnak, Életnek, Istennek eléggé megköszönni, hogy Te voltál és vagy számomra. Verseidet, az újakat, és a régieket, újra meg újra olvasom, felolvasom néha másoknak...” Áprily pedig megrendülten és meghatódottan válaszol: „Amit barátságunkról írtál, annak megírására én készültem sokszor, mert magamat érzem nagyobb adósnak. Mindenesetre, csodálatos volt, bizonyosan magasabb rendelés, hogy amikor annyi minden pusztult, mi halálig tartó, egymást építő barátságot kötöttünk. Istenem, bár együtt maradhattunk volna!”

Túl a két poéta, az Erdélytől elszakadni kényszerülő nagycsaládos, sportolni szerető tanárember és Kolozsvárott maradó, magányos, sok betegségtől sújtott és törekeny költőtársa mindmáig példaértékűnek számító magánemberi kapcsolatán, ezekből a levelekből kibontakozik a két háború közötti Erdély, s részben az anyaország szellemi-irodalmi életének pontos rajza is. Olyan elemekkel gazdagítva, mint a marosvécsi Helikonok története, vagy éppen a Pásztortűzé és a Protestáns Szemléé.

Azoknak, akik, mint e sorok írója is, Jékely Zoltánt ismerték és szerethették, külön nagy és felejthetetlen élményt jelentenek e levélváltás „Zsolí” bontakozó, majd kiteljesedő tehetségére reflektáló részletei. Ezeket olvasva eszünkbe juthat Jékely gyönyörű, 1941-ben, a költő halálakor írott Reményik Sándor-rekviemje az „Ariel” című esszének. Amelyben ezeket a nagyon mélyről jövő, fájdalmas búcsúsorokat olvashatjuk: „Le szerettem volna ereszkedni a sírba, hogy tenyermel megegyengessem, s kibéleljem élő mivoltom minden melegével. Mivel fizethetném vissza hozzám való atyai vonzalmát, kezének érintését, szemének szelíd szeretetét, amelyet talán méltatlanul pazarolt rám... Hirtelen hatalmas recsenés – beszakadt volna az a nagy, erős koporsó? Nem, nem, csak az egyik lapát nyele tört kettébe: megtagadta az engedelmisséget, mint egy nazarénus katona. S vele együtt a sírásó is felmondja a szolgálatot. Hárman folytatják az iszonyú munkát. Lassan haladnak... Meglátom apám arcát. Sötéten, gyötrelmesen figyel a munkát. Összenézünk. – »Az utolsó jó barát!«”

Ez az adatokban, nevekben, eseményekben gazdag levélváltás-gyűjtemény nem könnyű és könnyed elalvás előtti olvasmány ugyan, de alapos tanulmányozása megéri a fáradságot. A már elismeréssel említett Liktör Katalin által nagy gonddal készített jegyzetek és a névmutató pedig a legifjabb generációt – akár a mai Baár-Madas, vagy éppen a Fasori evangélikus gimnázium diákjait – is segíthetik az eligazodásban. Szívből reméljük, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum szép premierjét követően a világi könyvesházak mellett ez az értékes kötet a református és az evangélikus könyvesboltokba, a fővárosi és az országos (s természetesen: az erdélyi!) könyvterjesztésbe is bekerült, s hogy a kiadvány iránti érdeklődést ezek a kettős protestáns felekezeti gyökerek meg fogják sokszorozni. Mint ahogyan az együvé tartozás, az el-nem- szakíthatóság érzését, az *összmagyar kultúrában gondolkodást* is. Amelynek híján Budapesttől Kolozsvárig mindenütt szegényebbek leszünk.

Petróczi Éva

Table of Contents No 2/2014

MEDITATION

Köntös, László: What is the world like?

TOPIC: The powers that move and balance our society

Steinbach, József: Change of view and action

Duráczky, Bálint: The value of trust for our society

Survey: *How can we achieve to have a well-balanced society to live in and what can you do for it?*

Karasszon, István: A well-balanced society

Szekeresné Dr. Borbély, Beáta: How can we achieve to have a well-balanced society to live in?

Jakab-Köves, Gyopárka: Eve, where are you?

Fenyves, Péter: A well-balanced person and society

Buda, Imre: There is a need for believers seeking God's kingdom

TESTIMONY

Arday, Géza: Remembering two Johannine writers: the life of Vajay, Szabolcs and Domahidy, András

Karasszon, István: François Bovon (1938–2013)

MUSES

Poems by *Füzesi, Magda*: Shellsong; After a storm; Chess-poem

Tóth-Máthé, Miklós: The horse and the man (short story)

Sebestény-Jäger, Orsolya: The sower (poem)

OBSERVER

Máté-Tóth, András: Protestant identity in a pluralistic Hungary – some ideas from sociological and theological viewpoints

Orosz, Károly – Grescho, József: New data to the history of Jews in Vecsés (1840–1944) – Reformed Christians also took part in their rescue

Literáty, Zoltán: Dream of freedom. Martin Luther King's famous speech is fifty years now

Arts

Békési, Sándor: A Renaissance man playing on E-cord – The exhibition of sculptor Borsos, Miklós in the Exhibition Hall of The Bible Museum

Film

Bagdán, Zsuzsanna: Jesus Christ and the movie

3rd Eco-church Conference 2014

Szalay, László Pál: Temperance – How much do I not need?

Book Review

Karasszon, István: A provocative image of Jesus. Reza Aslan, *Zealot: The Life and Times of Jesus of Nazareth*

Petrőczy, Éva: “Unworthy though...” Móricz, Zsigmond: *The fold and its shepherd* – selected short stories

Aniszi, Kálmán: *Medvigy, Endre* (ed.), *Heart-to heart talk with Nyirő, József*

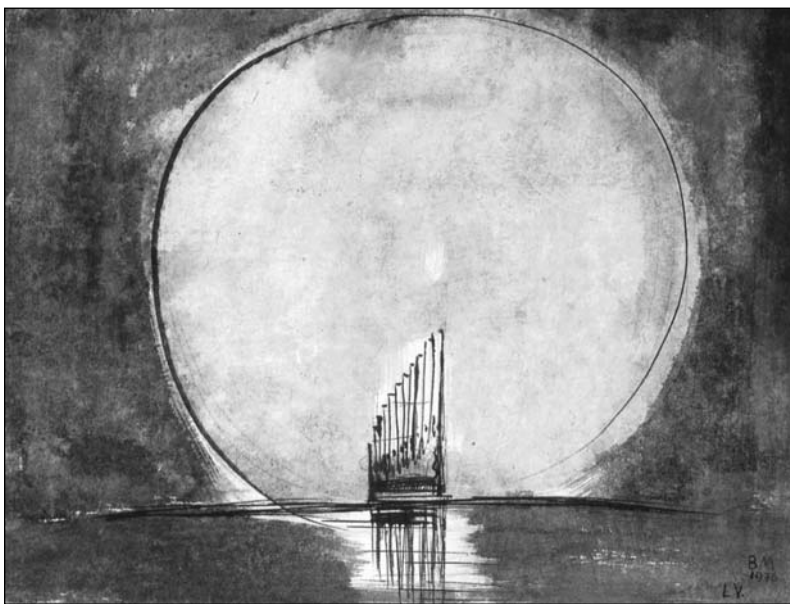
Petrőczy, Éva: *Dreamer of similar dreams. Áprily, Lajos and Reményik, Sándor correspondence*

Ára: 1300 Ft

Borsos Miklós: Dávid

Borsos Miklós: Vízorgona

Folyóiratunk megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap
támogatja